

glasul

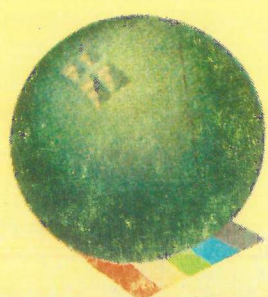
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

4/1995
An II. Nr.8

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1995, Nr. 4

Anul II, Nr. 8

Redactor-șef : ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordache (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Z. Ornea (București),
acad. Vladimir Trebici (București), prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Tărățeanu (redactor-șef adjunct).

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

Ion Popescu-Sireteanu , Ocuparea treptată a nordului Moldovei și numele Bucovina	3
Florea Șapcă , Particularitățile stăpânirii pământului conform dreptului de preemțiune în Moldova și reflectarea lui în documente referitoare la Bucovina	16
Anghel Popa , Bucovina și Transilvania unite în lupta pentru apărarea românismului (Blaj, 1925)	23
Petre Ciobanu , Din trecutul satului bucovinean Cupca	27
Georgeta Plăvan-Ștefănescu , Vasile Plăvan, gazetar și publicist bucovinean	33
Eugen Patraș , Statutul juridic al minorităților naționale din Republica Moldova	35
Ștefan Ștefănescu , Istoria – carte de înobilare umanistă a națiunilor	52

PERSONALITĂȚI ISTORICE ȘI CULTURALE BUCOVINENE

Ștefan Munteanu , Profesorul Teodor Balan	54
Gheorghe Giurcă , George Tofan – profesorul	59

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Adrian Dinu Rachieru , Arcadie Suceveanu – pe „crucea sonetului”	69
Arcadie Suceveanu , Ștefan Hostiuc sau copilul cuvântului prins în aventura sublimării poetice	73
Nicolae Cârlan , Leca Morariu – folclorist	79
Antoaneta Macovei , „Un diletant erudit”, Constantin Stamati-Ciurea	85
Lucia Olaru Nenati , Spiritul Bucovinei, componentă esențială în formarea personalității lui Mihai Eminescu	91

POEZIE

Nicolae Spătaru , Poezii	97
---	----

ANIVERSĂRI CERNĂUȚENE

Mircea Grigoroviță , Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți în perioada interbelică	105
--	-----

RESTITUIRI

* * *	Cronică (Apud <i>Anuarul Muzeului Bucovinei</i> , Cernăuți, 1944)	120
-------	---	-----

OCUPAREA TREPTATĂ A NORDULUI MOLDOVEI ȘI NUMELE BUCOVINA

Ion Popescu-Sireteanu

Iași

Cuvântul românesc *fag* este moștenit din limba latină (*fagus, -um*) și se întâlnește la dacoromâni, aromâni, meglenoromâni; la istoromâni astăzi lipsește, fiind înlocuit cu croatul *bucve* „fag”. Are o seamă de derivate, precum: *făgăn* „fag tânăr”, *făgătuți* „fag tânăr”, *făgău* „făgan”, *făgúti* „fag tânăr”, *făgúci* „fag tânăr sau mititel”, *făguleán* „fag tânăr sau mic”, *făgét* „pădure de fag”, *făgețel* diminutiv al lui *făget*, „pădurice de fag”, *făgíș* sinonim al lui *făget*, folosit mai rar (după DA). Aromânii au și derivatele *făgă* „jir, fruct de fag”, *fădzét* și *fădzime* „făget”, iar meglenoromânii au și derivatele *făgă* „frunze de fag”, *făguleáti* „făget”, *făgúvínă* „lemn de fag” (cf. DDA, 538, 542; Capidan, III, 124-125). T. Papahagi, în DDA, 538, citează *făgă* cu sensul „jir” în Munții Făgărașului. După Capidan, *Toponymie* și Capidan, III, N. Saramandu prezintă în SO, V, 251, 255, numele topice (aromânești): *La fag* (deal), *La fadz* (munte), *Faglu vimtu*, *Faglu gros*, *Faglu ațel grosu*, *Fadzl'i al Ghiorgh* (pădure), *Fagu scriptu* (loc, munte), *Fădzet* (pădure), *Nfădzet*, *Sufadzl'i*, apoi (meglenoromânești) *Fagu di cruți*, *Fagu lu Ciuli*.

Cel mai răspândit dintre derivatele cuvântului *fag* este *făget*, urmat de diminutivul *făgețel*. Acestea au o prezență impresionantă în toponimia românească. Vom prezenta o seamă de exemple, mai ales din Moldova.

Din *DIR* cităm, după Gonța, *Indicele*, 96, *Făget*, pădure la Fântâna Sacă, ținutul Bacău (lângă Trebiș, jud. Bacău), XVI-III, 32; *Făget*, pădure la Vulpășești, ținutul Roman, XVII-II, 83; *Făgetul Leabului*, pădure (la Brădești, jud. Vaslui), în hotarul târgului Bârlad, XV-II, 211 (vezi și Lahova); *Făgetul Leabului*, pădure la Stoiești (jud. Vaslui), XVI-I, 426; *Făgețel*, pădure în hotarul mănăstirii Moldovița (jud. Suceava), XVI-I, 366; *Făgețel*, pădure la Miclaușeni (jud. Iași), XVI-IV, 15, 230; *Făgețele*, pădure la Costești și Mănăilești (jud. Bacău), XVI-III, 211. În lucrarea *Câmpul lui Dragoș*, C. Matasă citează numele *Făgețelul*, deal și pârau în hotarul satului Calu, jud. Neamț, p. 44; *Pârâul Făgetului*, în satul Iapa, jud. Neamț, p. 45; *Făgetul Ungurului*, în satul Tazlău, același județ, p. 63. *Tezaurul toponimic* a consemnat mai multe nume de localități: *Fagii*, *Fagul*, *Făgetul*, *Făgețelul*. Astfel, *Fagii*, fost sat, azi cătun al satului Vânătorii-Neamț; *Fagul*, fost sat în sud-estul satului Căuiești, jud. Iași (I, p. 396); *Făgetul*¹, sat, com. Nistorești, jud. Vrancea; *Făgetul*², sat, com. Ghimeș-Făget, jud. Bacău; *Făgetul*³, sat, com. Cotnari, jud. Iași; *Făgetul de Sus*, sat, com. Ghimeș-Făget

(p. 398); *Făgetelul*¹, sat, com. Berești-Bistrița, jud. Bacău (p. 398-399); *Făgetelul*², sat, azi în com. Frumoasa, jud. Harghita; *Făgetelul*³, fost sat, pe pârâul Făgetel, lângă satul Bădeuți, jud. Suceava; *Făgetelul*⁴, fost sat în sud-vestul satului Breaza, jud. Suceava; *Făgetelul*⁵, fost cătun al satului Ciocârlești, jud. Iași (azi com. Scânteia); *Făgetelul*⁶, fost sat în sud-estul satului Răucești, jud. Neamț; *Făgetelul*⁷, fost sat, nelocalizat, în jud. Bacău, com. Satu Nou (p. 399). O cercetare toponimică de largă cuprindere, ca cea inițiată de dr. Dragoș Moldovanu de la Institutul „Al. Philippide” din Iași, pentru realizarea Tezaurului toponimic, va duce la înregistrarea unui foarte mare număr de toponimice, *Făget*, *Făgetel*, derivate toponimizate ale apelativului *fag*. La numele de mai sus, adăugăm câteva extrase din *Dicționarul geografic al Bucovinei* de Em. Grigorovitz: *Făgetel*, munte mic, ramificație a muntelui Păușa, în apropierea localității Rușii-pe-Boul, pe Valea Moldoviței, fostul jud. Câmpulung; *Făgetel*, târlă aparținând de com. Breaza, fostul jud. Câmpulung; *Făgetel*, pădure din care izvorăște pârâul cu același nume, în fostul jud. Câmpulung; *Făgetel*, poiană la poalele de nord-vest ale muntelui Măgura, fostul jud. Câmpulung; *Făgetel*, pârâu care împreună cu izvorul Banului și cu pârâiașul Livadei formează pârâul Coșna, afluent pe stânga al Dornei; *Făgetel*, afluent mic, pe dreapta, al Moldovei; izvorăște de sub muntele Tâmpa și se varsă în Moldova lângă satul Breaza, fostul jud. Câmpulung. Prezentăm alte nume topice, tot din Bucovina: după volumul *Din tezaurul documentar sucevean*: *Făguleț*, vad al râului Moldova și hotar, la 1473 (p. 40); *Făgetăi*, hotar al braniștii mănăstirii Putna, la 1551-1552 (p. 63); *Făgetel*, hotar al braniștii mănăstirii Putna, la 1645 (p. 154-155). Documentele din Țara Românească au consemnat nume precum: *Făgetelul*, sat la anul 1475 (DRH. B,I, p. 244, 245); *Făgeteani*, sat, 1516 (*ibid.*, II, p. 281); *Fagul lui Secară*, nume topic la Corbi, fostul jud. Muscel, 1528 (*ibid.*, III, p. 112); *Făgetele*, pârâu la Brătienii de Sus, jud. Argeș, 1535, 1545 (*ibid.*, III, p. 340; IV, p. 210); *Făgetel*, sat, probabil în jud. Olt, 1529, 1548 (*ibid.*, III, p. 138; IV, p. 303); *Făgetel*, nume topic la Rădăcinești, 1556-1557, 1563 (*ibid.*, V, p. 84, 298); *Făgetul Țiganului*, nume topic la Bâasca, 1562-1563 (*ibid.*, V, p. 275). Fără îndoială că celelalte volume din DRH, seria B, cunosc numele acestea și din alte zone ale Țării Românești. Vasile Bogrea, *Pagini*, 280, citează „dintr-o hotarnică mehedinteană de la 1699, unde, lângă numele originar românesc, apare traducerea slavă: „am pus piatră... alături cu padina *Făgetelului*, despre Bucovicior”. Din Banat, Vasile Ioniță, în *Glosar toponimic Caraș-Severin*, înregistrează nume, precum, *Fagul Mare*, *Ogașul Făget*, *Făgetul*, *Făgetei*, *Făgetel* (vezi p. 67), iar V. Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel, în *Dicționarul toponimic al Banatului*, IV, înregistrează multe nume topice derivate de la apelativul *fag*. Astfel: *Fag(u)*, *La Fag*, *La Fagi*, *Fagii Luchii*, *Fagii lu Brândan*, *Fagu Împreunat*, *Fagu ăl Mare* (p. 1-2), *Făget*¹ (localitate cu atestări începând cu anul 1548), *Făget*², crac de deal, *Făgetu Mic*, parte de sat, *Făgeteanu*, teren arabil, *Făgetel*, coastă cu pădure, *Făguțu*, teren în pantă (p. 12-13). În *Dicționarul* său, C. Suciuc înregistrează mai multe nume de localități: *Făget*, *Făgetul*, *Făgetul de Jos*, *Făgetul de Sus*, *Făgetul Ierii*, *Făgetel* (3 localități) (Suciuc, I, p. 225-226). De la apelativul *fag* derivă numele *Făgăraș*, care, în afară de localitatea atestată la 1330, denumește o pădure între Verești și Dumbrăveni, jud. Botoșani, un deal în jud. Vaslui, un pârâu în Mehedinți (vezi Drăganu, *Români*, 563; *Marele dicționar geografic al României*, III). *Făgăraș* este numele unui turnător de clopote din Pătrăuți pe Suceava, la 1826 (*Din tezaurul...*, p. 672). Un număr de șapte nume topice, *Făget*, *Făgetelu*, *Su-Făget*, sunt prezentate în SMO, I, p. 121, 144, 156, 163, 178, toate în nord-estul Transilvaniei. Precizăm și faptul că *Făget* și *Făgetel* au devenit și nume de familii (Iordan, *Dicționar*,

195). Exemplele prezentate – realitatea toponimică fiind mult mai bogată! – sunt o dovadă incontestabilă a prezenței masive a cuvântului *fag* cu derivate ale lui în toponimia și antroponimia românească.

*

* *

În unele documente moldovenești, în loc de *făget*, apare apelativul slav *bucovină*, derivat de la sl. *buk* „fag”; despre *bucovină* și *Bucovina* vom vorbi în cele ce urmează. Mai întâi, însă, să precizăm că *Bucov-* este bază a mai multor nume topice. Astfel, *Bucoveni*, sat dispărut, menționat documentar în secolele al XIV-lea – al XV-lea, la izvoarele Similei, în jud. Vaslui, la nord de orașul Bârlad; *Bucovița*, (*Bucovăț*, *Bucoveț*, *Bucoviț*), pârâu, afluent al râului Moldova la Gura Humorului, menționat în sec. al XV-lea – al XVII-lea (Gonța, 45); *Bucova*, munte 1070 m, în nordul Bucovinei, aproape de com. Șipot Privat, districtul Vijnîța; desparte izvoarele Falcăului de ale Siretului Mic și Șipotului. *Bucovăț*, cătun al satului Putila, districtul Vijnîța; *Bucovăț*, cătun al satului Pârteștii de Jos; *Bucovăț*, pădure în districtul Gura Humorului, la nord de Păltinoasa; *Bucovăț*, târlă aparținând satului Sergieni, districtul Vijnîța (Grigorovitza, 20-21). *Tezaurul toponimic*, 160, înregistrează un fost sat *Bucovățuț*, la nord de satul Păltinoasa, înglobat în acesta. În Basarabia, un sat *Bucovăț* este atestat recent (1882) în raionul Strășeni (Nicu, *Localitățile*, 97). Localități cu numele *Bucova*, *Bucovăț*, *Bucovicior* etc. sunt și în alte regiuni ale țării și toate reprezintă traduceri ale unor nume românești derivate de la *fag*. Mai precizăm că *Bucov*, *Bucovăț* sunt nume de familie.

Numele comun *bucovina* apare în vechi documente slavone moldovenești. Astfel, la 30 martie 1392, Roman voievod i-a dat lui Ioanîș viteazul, „pentru credincioasa lui slujbă, 3 sate pe Siret, uric, lui, cu tot venitul, în veac, și copiilor lui, și nepoților lui /.../, cu tot dreptul. Numele satelor: Ciorsaceuți și Vladimităuți și Bucurăuți. Iar hotarul lor să fie din jos de Marășeuți, valul care este de-a curmezișul Câmpului, până la Siret, apoi pe cealaltă parte a Siretului, la capătul de jos al poienii, o movilă, și de acolo, drept peste luncă, la fântână, o movilă, și de acolo drept la bucovină, o movilă, și de acolo, pe marginea bucovinei, în sus, până la hotarul lui Șerb[ă]nescu, la tei, o movilă, de acolo către topliță, acolo o movilă, și de acolo către Siret, movila de la mijloc, și de acolo, [peste] Siret, în sus, până la bucovina cea mare, pe unde iese drumul de la Dobrinăuți, la capătul Câmpului, și de acolo, pe marginea bucovinei, pe deal la vale, până la val. Acesta este hotarul întregului ocol” (DRH. A, I, p. 3).

Comentând acest document, D. Onciul (I, 512) scrie: „conține chiar denumirea de *bukovina* (=făget) pentru o regiune păduroasă de la Siret, unde găsim pentru prima oară (aici încă sub formă de nume comun) actualul nume al ținutului, introdus ca atare abia după unirea cu Austria”, adică abia după răpirea părții de nord a Moldovei.

La 1412 se amintește de „codrii mari și mici numiți Bucovina” (*silvae maiores et minores Bucovina dictae*). Acești codri erau pe dealurile dintre Nistru și Prut și dintre Prut și Siret. „Codrii aceștia se numeau *bucovina*, fiindcă erau de fag. Ni s-au păstrat documente în care *bucovinele* sunt traduse în latinește prin *silvae faginalis*, adică păduri de fag sau făgete”. Erău bucovine în județele Iași și Roman. „La Miron Costin se găsesc pomenite bucovinele Cernăuților, bucovinele de la Cotnari, bucovinele de la Roman și alte multe bucovine” (Nistor, *Originea*, 102). În același studiu,

I. Nistor scrie: „În documentul de la 1412 este vorba de *bucovinele mici și mari* Bucovinele mici începeau pe malul stâng al Prutului lângă Cernăuți și duceau în direcție dreaptă spre Hotin. Ele împodobeau dâmburile și dealurile din această regiune și s-au păstrat pe alocurea până în zilele noastre. Sunt pădurile de fag de la Cernauca și Dobrinăuți care trec și în Basarabia și se extind pe malul Nistrului. Numele bucovina pentru codrii aceștia de fag s-a menținut până în vremea ocupării austriece. Ei apar sub acest nume și în harta maiorului Mieg de la 1774. *Bucovinele cele mari* de la 1412 umpleau întreg ținutul din sudul Cernăuților până la apa Siretului. Miron Costin le numește foarte nimerit *Bucovinele Cernăuților*. Ele s-au păstrat în părțile acestea până azi sub diferite nume ca: *Codrul Cosminului*, *Codrul Herțeiș.a.*“ (idem, *ibid.*, p. 103). Același document (un tratat încheiat între Sigismund, regele Ungariei, și Vladislav, regele Poloniei, privitor la împărțirea Moldovei între cele două regate), de la 1412, a fost comentat și de către D. Onciul (I, 519): „La delimitarea regiunilor ce urmau să fie împărțite, apare și numele de Bucovina: o regiune păduroasă de la granița ungară până la Siret se cheamă *Bucovina Mare*, o altă regiune păduroasă la Prut, *Bucovina Mică*, denumirea fiind pentru prima oară folosită ca nume propriu“. Și tot Onciul (I, 530) spune că polonii numesc și azi *Codrul Bucovinei* pădurea numită *Dumbrava Roșie* din nordul Moldovei. Într-un document din 1443 de la Ștefan voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, se scrie, la stabilirea unor proprietăți: „Și întărim acestei mai înainte zise mânăstiri, cu această carte a noastră, satele sale, pe care le are de la părinții noștri, de asemenea și morile, și vama numită vama de la Moldovița și cu satul, și trei mori care sînt la Baia, care le sînt jumătate cu călugării de la Neamț, (și) două mori care sînt la Baia și le sînt jumătate cu pîrgarii de la Baia, și piua de bătut sumani, și un sat și cu moara, anume Sâșciori, și, peste Bucovină, Vaculinți, lângă Braintți, și seliștea lui Zărnă“ (DRH. A, I, nr. 242, p. 344). Este limpede că aici *bucovină* înseamnă „făget“ și, prin urmare, nu este un nume propriu. Îndată după 1500, numele comun *bucovină*, pentru „o regiune păduroasă de la granița polono-moldovenească, era extins acum și asupra Pocuției“ (Onciul, I, 131). Pădurea bucovinei de afla între Nistru și Prut (Onciul, I, 558). Ion Nistor (*Originea*, 102) scrie: „Numele *Bucovina* se găsește și în Pocuția. Codrul care împodobește dealurile de la amiazăzi de Haliciu apare în documentele de pe vremea lui Ștefan cel Mare sub numele de *Bukovina Haliezka* sau *faginalis silva Haliciensis*. Pădurea de fag de lângă Cosova în Galiția apare până azi pe harta statului major austriac sub numele de *Bucovina*. În părțile acestei Bucovine pocuțiene făcu Ștefan cel Mare recrutări când cuceri Pocuția în 1503“. În același loc, I. Nistor spune că *Bucovina* este numele unui deal în Rusca, fostul jud. Fălciu, „după bucovina sau făgetul de care era acoperit odinioară“. La 1468 este menționat un sat *Bucoveni*, la obârșia Similei, localizat pe lângă Florești, jud. Vaslui (DRH. A, II, p. 226, 469).

Trebuie să subliniem faptul că românii nu au avut niciodată numele comun *bucovină*, ci doar *făget*. Apelativul străin a intrat mai întâi în Moldova prin limba slavonă a documentelor. Traducându-le din slavonă în română, istoricii erau datori să traducă apelativul *bukovina* prin *făget*. Dacă și în seria DRH. A se păstrează *bucovină* în context românesc, în documentele din vremea lui Ștefan cel Mare cuvântul slav *bukovina* s-a tradus sistematic prin *făget*. Astfel, în doc. 36, din DRH. A, III, anul 1488, la p. 62, apare cuvântul slavon, iar la p. 64: „prin făget în jos la hotarul Lucoviței“, în doc. 88, din 1491, p. 176, *po bukovini* din slavonă s-a tradus cu cuvintele *prin făget*; în doc. 90, din 1491, la p. 180 citim în textul slavon *do bukovinu* și *ot bukovinu*, iar în traducere: *până la făget și de la făget*; în doc. 100 din 1491, la p. 199,

apar cuvintele *i goria u bukovinu*, care sunt traduse, la p. 200, prin și în sus la *făget*; la aceleași pagini *u bukovino* se echivalează prin *la făget*. Și în documentele 108 (din 1492), 109 (din 1492), 151 (ante 1495), 201 (din 1497), 204 (din 1497), 293 (din 1503), 295 (din 1503), cuvântul *bukovina* a fost tradus prin *făget*, cum era și firesc și cum trebuia tradus cuvântul și din documentul de la 1392.

Este știut că, din cauza gollerilor de populație pricinuite de invaziile tătare mai ales, de multe ori domnii Moldovei au adus populație ruteană din Galiția, așezând-o mai întâi în părțile nordice ale Moldovei, iar mai târziu și în alte regiuni. În felul acesta, mai cu seamă în părțile de nord, numele *Făget* a fost înlocuit cu *Bucovina*, *Codrul Cosminului* numindu-se *Codrul Bucovinei*. Ion Nistor scria că: „*Făgetul* sau *bucovina de la Cosmin* împrumută pământului umbrat de ea numele propriu *Bucovina*“ („*Flacăra*“, IV, 1915, nr. 15, p. 103). *Bucovina* a fost, deci, numele unei/ unor păduri care la noi mai întâi s-au numit *făget*, *făgete*, ele fiind în părțile de nord-vest ale Moldovei, în părțile Cernăuților, între râurile Nistru – Prut – Siret.

Pe bună dreptate se afirmă că până la 1775 „n-a existat o țară numită Bucovina“ (D. Onciul, I, 494).

În 1773, numele *Bucovina* nu era folosit pentru partea de nord a Moldovei care a fost ocupată oficial la 7 mai 1775, dar care de fapt era ocupată de la 31 septembrie 1774. Iată ce îi scrie Thugut lui Kaunitz la 3 februarie 1773: „Am citit adeseori cu deplină luare aminte instrucțiunile ce Alteța Voastră ați avut grația a-mi trimite privitoare la Orșova Veche și ținutul ei, precum și la împrejurările *districtului moldovenesc* (s.n.), situat la granița Pocuției, și mi-am dat toată silința ca să-mi câștig o deplină cunoștință despre această afacere.“ Din scrisoarea lui Thugut, reiese că acesta se ocupa intens de districtele moldovenești. El primise o „*schiță de plan*“ de la Kaunitz care „reprezintă numai o bucată izolată a țării.“ Thugut mai spune că „numele comunelor, însemnate în acel plan, nu se aplică nici în una din hărțile Moldovei care-mi stau la dispoziție, parte pentru că ele în genere sunt pline de greșeli, parte pentru că aceleași localități poartă adeseori deosebite denumiri“ (Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei*, doc. II, 3 februarie 1773, p. 31). Thugut cere să i se trimită o hartă mai detaliată, în care să nu se cuprindă numai *acea bucată de țară care va avea să se anexeze pe viitor către țările ereditare ale împărăției*“ (id., *ibid.*, p. 31). Remarcăm că la începutul anului 1773 anexarea nordului Moldovei era hotărâtă; partea aceasta nu avea un nume propriu în cadrul statului moldovenesc, în afară de numele de ținuturi. Thugut voia să aibă o hartă care să cuprindă și ținuturile care se învecinau cu partea Moldovei ce urma să fie anexată, ba chiar a restului Moldovei.

Făcând o călătorie în Transilvania, prințul Iosif îi scrie mamei sale Maria Tereza, la 19 iunie 1773, între altele: „Am vizitat munții Ciucului și ai Ghergăului cu trecătorile spre Moldova și, cu toată sălbăcia acestor regiuni, ne-am convins ce minunat lucru ar fi dacă am putea să căpătăm colțul de pământ ce se găsește între Transilvania, Maramureș și Pocuția...“ (citată după Grigorovitz, *Dicționarul Bucovinei*, p. 21, col. 3). Observăm și de această dată că teritoriul la care se referă viitorul împărat nu avea un nume propriu. Pe de altă parte, Iosif știa foarte bine ce urzeli diplomatice se desfășurau în legătură cu acest teritoriu al Moldovei. Este interesant că, îndată, Maria Tereza trimite o delegație militară să cerceteze acest teritoriu dorit pentru imperiu de către fiul său. Din delegație au făcut parte și generalul baron Enzenberg, pe atunci comandant al regimentului valah din ținutul Rodnei și Năsăudului. La 20 septembrie 1774, Kaunitz îi scrie lui Thugut că „deciziunea imperială este de a lua în stăpânire cunoscutul județ al Moldovei [este vorba de ținutul Cernăuți! n.n.]

ca o pertinentă a Pocuției uzurpată de turci și asupra căreia avem drepturi în virtutea cesiunii unei părți a Republicii polone către Casa împărătească”, și mai jos: „... de-acum înainte să intre trupele noastre în *districtul moldovenesc numit* [este vorba de ținutul Cernăuților, precum am spus, n.n.] și îndată ce rușii vor fi evacuat Moldova, noi să împlântăm pajurile noastre pe hotare” (Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 35). Se vede că nici acum nu apare numele *Bucovina* pentru ținutul Cernăuților pe care imperialii voiau să-l ocupe. Cât despre ideea de „pertinentă a Pocuției”, aceasta ține de șirul de falsuri austriece. Reținem și decizia imperialilor de ocupare imediată a ținutului, spre a-i pune pe turci în fața unui fapt împlinit.

Prima mențiune a „ținutului bucovinean” apare în scrisoarea lui Thugut către Kaunitz din 4 ianuarie 1775, când vorbește despre ocuparea puțin câte puțin a teritoriului râvnit: „... s-ar înainta din timp în timp oștile noastre, se va pune astfel Poarta în pozițiune de a lăsa orice agitațiune la o parte, hotărându-se acum la o cesiune mai puțin însemnată, în îngrijire de a nu pierde în viitor mai mult” (Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 41). Pe pagina următoare apare formularea: „afacerea chestiunii districtului bucovinean”. Despre „afacerea districtului bucovinean”, Thugut îi vorbește lui Kaunitz și în a doua scrisoare din 4 ianuarie 1775, în care cere un cifru francez sau italian prin care să comunice cu Alexandru Ipsilanti, domnul Valahiei, spion al imperialilor (id., *ibid.*, p. 43).

Prin tactica aceasta de a înainta din timp în timp și puțin câte puțin în teritoriul Moldovei, se explică și extinderea numelui *Bucovina* de la zona pădurilor de fag din părțile Cernăuților la acest ținut și apoi la întregul teritoriu ocupat de către austrieci. Așadar, înaintând din nord spre Cernăuți și apoi mai spre sud, austriecii au preluat numele comun *bucovina*, pe alocuri devenit și nume propriu, și l-au acordat, după unele ezitări, ținuturilor ocupate de ei, deși, aplicat la întregul teritoriu, el este cu totul impropriu, pentru că o bună parte are păduri de brad și molid, iar alte părți nu au păduri. Referindu-se la generalizarea numelui de către ocupanți, Ion Nistor scria: „În felul acesta purceseră mai apoi și rușii când numiră întreg pământul moldovenesc dintre Prut și Nistru, ocupat de ei la 1812, *Basarabia*, nume obișnuit în vechime numai pentru litoralul pontic de la limanul Nistrului până la gurile Dunării” („Flacăra”, *nr. cit.*, p. 103). Deosebirea este că *Basarabia* este un nume românesc, pe când *Bucovina* este de origine slavă.

Dar să mai urmărim o parte din corespondența diplomatică dintre Thugut și Kaunitz. La 3 februarie 1775, trimisul imperial la Poartă îi scria lui Kaunitz: „Fiindcă A.<Iteța> V.<oastră> mi-ați făcut cunoscut că, după împrejurările de astăzi, serviciul Majestății Sale nu permite de a înainta cu trupele noastre în Bucovina, pentru a sili prin acest mijloc pe Poartă a îndupleca la o cesiune, am găsit de cuviință a concentra toată acțiunea mea în singura afacere a Bucovinei, pentru a nu îngreui negocierile prin introducerea de alte chestiuni...” Cerând și cedarea/ cesiunea „Vechii Orșove și a promontoriului situat în partea stângă a Dunării în Banat”, scrie Thugut, „nu se va aduce vre o dificultate chestiunii bucovinene” (Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 52). Cum reiese din scrisoarea lui Thugut către Kaunitz, din 3 februarie 1775, Grigore Ghica le-a trimis turcilor „o hartă a ținuturilor ocupate de trupele cesaroregești, propuind în raportul anexat ca să se facă prea înaltei Curți o cesiune, arătând totdeodată că comunicațiunea între Transilvania și partea revendicată din Polonia s-ar putea efectui și prin cedarea unei bucăți mai mici și fără de o atât de mare scădere pentru Moldova” (id., *ibid.*, p. 55). Același Thugut îi scrie aceluiași Kaunitz la 17 februarie 1775: „astă dată n-am decât să observ că hărțile trimise de către Ghica la Poartă sunt o destulă

dovadă că d-l b.<aron> de Barco s-a înșelat zicând într-o scrisoare către Excelența Sa ministrul de război, că moldovenii nu ar cunoaște unde a fost granița mai înainte și unde ar fi stat până acum pajurile“ (id., *ibid.*, p. 60). Prin urmare, baronul austriac de Barco îi credea pe moldoveni atât de înapoiți, încât nu ar fi știut locul granițelor, ceea ce se infirmă prin hărțile trimise de Ghica la Poartă. Scrisoarea din care am extras pasajul citat confirmă înaintarea pajurilor imperiale pe teritoriul moldovenesc. Extragem din aceeași scrisoare: „Toate științele [informațiile, n.n.] ce am putut strânge asupra afacerii cesiunii Bucovinei concordă a ne da speranță că vom izbuti a căpăta de la Poartă această cesiune; însă este foarte mult de temut că teritoriul cedat va fi, după propunerea lui Ghica, cu mult mai mic și mai neînsemnat decât dorim, lăsând a zice că vom întâmpina încă până la finele negociațiunii mari dificultăți“ (id., *ibid.*, p. 59). În vremea aceasta, cirulă o seamă de hărți, unele întocmite de moldoveni în care este prezentat teritoriul ocupat de ei, cât și teritoriul dorit de ei a fi ocupat.*

Folosindu-se de serviciile lui Iacovachi Rizo, socrul lui Grigore Ghica, Thugut îl informează pe Kaunitz, în scrisoarea din 17 februarie 1775: „... Rizo mi-a comunicat într-un mod confidențial că au sosit noi raporturi de la ginerele său dimpreună cu o hartă. În aceste răspunsuri Principele moldovean ar fi însemnat ținuturile dintre Prut și Siret și ținuturile dintre Siret și Moldova, care au fost din nou luate [...] prin schimbarea și înaintarea pajurilor“ (id., *ibid.*, p. 59).

Printr-o perseverență diabolică și printr-un cinism greu de calificat, imperialii continuă să mute pajurile, deci însemnele de graniță, lărgind astfel și aplicarea numelui *Bucovina* teritoriului ocupat de ei. Iată ce scrie Thugut în aceeași scrisoare din 17 februarie 1775: „M-am păzit până acum de a face cunoscut Porții lărgirea cea nouă a graniței despre Bucovina cu atât mai mult, cu cât am înmânat lui Reis-Effendi, în urma ultimului meu raport, un memoriu privitor la afacerea bucovineană în alăturare cu o hartă. Ar fi foarte periculos a cere atât de iute de la un popor ca cel turcesc, prin o nouă propunere, o lărgire încă mai mare a granițelor, decât cea prevăzută în hartă, pe care am înmânat-o. Nu-mi rămâne alta de făcut decât a lăsa Porții inițiativa de a vorbi ea întâi despre această afacere și a descoperi în urmă mijloacele cele mai bune prin care vom dobândi în cursul negociațiunilor și această lărgire a fruntariilor“ (id., *ibid.*, p. 59).

Turcii erau mereu informați de înaintarea pajurilor împărătești, dar Thugut scrie în același document: „Poarta, din partea sa, nu mi-a făcut până acum nici o observare despre raporturile din urmă ale lui Ghica și despre noua lățire a granițelor“ (id., *ibid.*, p. 59-60).

Correspondența dintre cei doi continuă. La 4 martie, Thugut îi scrie lui Kaunitz că „Iacovachi Rizo a primit zilele acestea de la Principele Ghica un curier cu știrea că trupele cesaro-regești *au făcut o nouă, adică o a treia ocupațiune*. După harta ce Ghica a trimis și pe care Iacovachi Rizo mi-a pus-o în vedere, linia de graniță s-ar fi înaintat de la Baia peste Moldova și de acolo înainte spre Slatina ardeleană, cuprinzându-se astfel din nou teritoriile însemnate între Siret și Suceava, precum între Suceava și Someș. Vodă Ghica cearcă a scuza plângerile sale amare, cuprinse în scrisoarea pe care mi-a cetit-o Rizo, *asupra acestei nouă și întinse lățiri a granițelor...*“ (id., *ibid.*, p. 63). Urmează părerea lui Thugut: „Încât pentru noile înaintări ale ocupațiunii, relatate de către Ghica la Poartă, am să observ cu supunere că întrucât această înaintare a trupelor este a fi privită, în felul arătat în raportul meu din

* Aceste hărți trebuie căutate și publicate, spre a se urmări mai îndeaproape istoria raptului comis de austrieci, prin falsuri, amenințări și crimă.

6 decembrie [1774, n.n.], numai ca un mijloc pentru a împropăta dispoziția Porții de a se supune, aceea negreșit va produce totdeauna cel mai bun efect“ (p. 64). Thugut continuă: „Eu îmi voi da toată silința să trag cât mai mult folos din știrea venită în astă privință. Întrucât aş trebui să propun într-adevăr luarea acestor ținuturi din nou ocupate, trebuiește să vă mărturisesc, înainte de toate, că *de vreme ce chiar singura cedare de bunăvoie a districtului bucovinean, după întinderea liniilor granițare fixate la început, numai cu greu va putea reuși, ba chiar ar putea să nu izbutească defel, eu nu șperez că o asemenea cesiune într-o nouă întindere s-ar putea cândva stoarce de la Poartă sau că o asemenea pretențiune ar putea să aibă în sfârșit o altă urmare decât aceea că ar face cu desăvârșire cu neputință o înțelegere pașnică*“ (p. 65; subl. n. în text). Dorința de cedare a unei *bucăți din Moldova* „îndestulătoare pentru a efectui o comunicațiune convenabilă“, reluată în scrisoarea din 18 martie, către Kaunitz, domină discuțiile dintre Thugut și autoritățile turcești. Mintuiți, mituiți, constrânși, turcii acceptă la început să le dea austriecilor o fâșie de pământ îngustă, „după un plan al lui Ghica, printr-o linie din Ardeal spre Pocuția“, dar până la urmă „au hotărât a o admite printr-o linie din Ardeal în partea Podoliei“ (p. 67), adică mult mai mare. Urma, ca mai întâi să fie hotărâtă *linia de comunicație*, ca apoi „comisarii amânduror părților“ „să adauge pentru noile hotare mai ales acele locuri care, prin pozițiunea lor, s-ar afla mai potrivite pentru a forma limite bine marcate între posesiunile amânduror părților“ (p. 67).

Deprinși de-acum cu obiceiul austriecilor de a muta granițele cu de la sine putere, turcii cer, după cum consemnează Thugut, ca „din partea înaltei curți să nu se poată defel pretinde altă întindere decât aceea care este neapărat cerută de îndoitul scop, și anume de efectuarea comunicațiunii convenabile și de marcarea precisă a granițelor“ (p. 68).

Thugut se considera satisfăcut în fața mai marilor săi, dar va insista pentru întinderea mai mare a zonei ocupate: „Deși este plăcut a fi adus Poarta până a adopta un proiect care, după unele mici schimburi ce s-ar mai putea face, ar putea să fie o bază acceptabilă pentru negocierile ce vor urma cu comisarul ad-hoc numit de Poartă, totuși am crezut că e bine a nu mă mulțumi încă cu această propunere, ci a insista ca cesiunea să se hotărască dinainte a avea o întindere potrivită cu prea înaltele intențiuni“ (p. 68). El îi scrie lui Kaunitz că îl roagă să fie „încredințat despre neobositul zel, cu care încerc a obține tot ce este unui om în putință“ și este conștient că „afacerea bucovineană“ „este cu desăvârșire mai importantă“ decât a Orșovei Vechi, pentru care se duceau alte tratative cu Poarta (p.68). La 7 aprilie 1775, Kaunitz îl laudă pe Thugut că nu a acceptat „să se trimită aici [adică în Bucovina, n.n.] un fel de ambasadă“, îl laudă pentru că nu a acceptat „comisia granițară oferită de turci, precum nici principiul ca să se cedeze din Moldova numai atâta, cât este de trebuință pentru efectuarea comunicațiunii dintre Ardeal cu Galiția și pentru statornicirea lămurită a granițelor și că ați insistat a se da o declarațiune, în care să fie dinainte hotărâtă cu precizie cesiunea, la care s-ar învoi Poarta și care ar împiedica prin urmare mai ușor conflictele ce s-ar putea ivi între comisarii amânduror părților“ (p. 72). Imperialii știau, după cum reiese din aceeași scrisoare de la 7 aprilie 1775, că Porții „nu poate să-i pese prea mult dacă noi luăm în stăpânire o bucată de țară dintr-o provincie, precum este Moldova, care în câțiva ani nu i-a adus nici un folos, și-i va aduce încă mai puțin în viitor“ (p. 72). Pe acest argument se bazează austriecii când operează câte o nouă înaintare a pajurilor în trupul Moldovei. Dar iată ce-i scrie Thugut lui Kaunitz la 17 iunie, deci la o lună și zece zile de la semnarea, la 7 mai, a

Convenției: „noua hartă a districtului bucovinean, pe care ați binevoit a mi-o trimite. se deosebește de hărțile care mi-ați trimis în 7 octombrie anul trecut și în 6 ianuarie anul curent. Deosebirea aceasta este însemnată, fiind granița mult înaintată, aproape în întreaga ei lungime, din Ardeal până în Nistru”. Însuși Thugut se teme de îndrăzneala Curtii din Viena: „Această observare mi-ar fi cauzat câtăva neliniște, din cauza stipulațiilor care am convenit cu Poarta, dacă nu aș fi crezut mai întâi că, neștiind nimic despre extensiunea din nou proiectată a graniței, nici într-un caz nu puteam face alta decât ca, în negocierile mele, să mă îndreptez după hărțile originale ce ați binevoit a mi le da ca povață”. Thugut adaugă: „în privința districtului bucovinean însăși *concesiunea smulsă Porții se întinde cu mult mai departe decât ordinul prea înalt din 15 aprilie, în înțelesul căruia ar fi trebuit să ne îndestulăm în sfârșit* cu o linie care, fiind trasă de la râulețul Hucov înspre satul Brăjești [= Brăiești, n.n.] până în Moldova [râul, n.n.], ar fi admis ca întregul ținut al Siretului și al Sucevei să rămână Porții” (p. 78). Referindu-se la hărțile din 7 octombrie 1774 și 6 ianuarie 1775, Thugut îi scrie lui Kaunitz în aceeași scrisoare: „Fiind apoi că dintre amândouă hărțile ce mi-ați trimis mai înainte am ales dinadins ca bază a stipulațiilor pe aceea în care cesiunea de obținut de la Poartă este însemnată numai în general; putem să mai adăugim încă la demarcațiune pe ici pe coala încă câte o bucățică. Am întocmit textul Convențiunii astfel, încât nu mai mi-a fost cu puțință, de asemenea în modul acesta. Astfel, întinderea care se adaugă după noua hartă pe ici pe coala în linia de la granița Ardealului până la Brăjești [= Brăiești], se va putea câștiga la demarcațiune mai ușor, căci ea nu cuprinde decât niște ținuturi muntoase și nu prea mult populate” (p. 78). Și mai departe: „Cât pentru restul liniei până înspre districtul Hotinului, dacă nu s-ar putea obține pe ici pe colo încă câte o bucățică pe temeiul hărții care servă de bază la Convențiune, s-ar putea opera aceasta prin câștigarea comisarului turcesc, se înțelege oferind noi într-o parte ori într-alta vreo altă bucățică în schimb. În sfârșit, *tot mai putem reuși a lua câte ceva și din teritoriul de la Hotin* [s.n.], după cum s-a admis în înaltul ordin. Toate aceste împrejurări îmi dau speranță că demarcațiunea și reglementarea granițară a Bucovinei se va putea duce până în sfârșit în mod plăcut și potrivit cu interesele prea înalte” (p. 78-79).

Constatăm că teritoriul consemnat în hartă a fost depășit; că imperialii au practicat **furtul** cu **bucățica**; că demarcarea granițelor a constituit un nou prilej de a fura pământ moldovenesc; că însuși Thugut se rușinează, el care era total lipsit de rușine și de scrupule, cum vedem și din scrisoarea din 3 iunie (p. 75-77) în care vorbește de pedepsirea lui Ghica.

Am prezentat largi extrase din corespondența secretă dintre cei doi mari demnitari imperiali cu scopul de a se vedea că partea de nord-vest a Moldovei a fost ocupată, între a doua jumătate a anului 1774 și prima jumătate a anului 1775, printr-o extindere progresivă și abuzivă. O dată ce a fost înfăptuită hoția, se căuta un **n u m e c o n v e n a b i l** pentru teritoriul furat. „Cum țara ocupată făcea în vechime parte din ținuturile Cernăuți și Suceava, ea la început nu purta un nume special. Așa fiind, noua provincie apare în primele acte administrative sub numele de *Moldova-Imperială-Regească* spre deosebire de *Moldova Turcească*, adică de acea parte a Moldovei care rămăsese sub supremația turcească”. Acest nume, ca și numele *Cordon/ Cordun*, „nu se putură menține. Ele fură înlocuite prin numele *Ținutul* sau *Cercul Bucovinean*. Într-un rând se ventilase ideea de a numi țara ocupată *Cercul* sau *Comitatul Sucevei*. Dară numirea aceasta nu găsi aprobarea împăratului Iosif al II-lea. Se hotărâse, deci, definitiv, ca noua provincie să fie numită *Cercul Bucovinean* sau mai simplu *Buco-*

vina. Numele acesta a pătruns și în Moldova unde *Cordonul* sau *Cordumul* urmă să fie numit *Bucovina* sau *Țisareasca Bucovină*” (Ion Nistor, în „Flacăra”, IV, nr. 15, p. 102). În *Istoria Bucovinei* (p. 15-16), Ion Nistor scrie: „Se mai punea și chestiunea numirii noii achiziții teritoriale. Unii cereau să se mențină numele de *Moldova austriacă*, cu gândul de a cuprinde cu vremea și *Moldova turcească* până la Dunăre. Au fost și propuneri ca provincia ocupată să se numească precum Tirolul austriac – *Grafschaft* și anume *Grafschaft Suczawa*, adică *Comitatul Sucevei*. Dar numele Moldova și Suceava aduceau prea mult aminte de Moldova lui Ștefan cel Mare cu capitala Suceava, și de aceea Curtea de la Viena se pronunță împotriva acestor nomenclaturi istorice pentru a curma cu trecutul și a camufla întrucâtva raptul de teritoriu în ochii diplomației europene. Într-o scrisoare adresată la 4 februarie 1775 fiului și co-regentului ei Iosif al II-lea, împărăteasa Maria Tereza mărturisea că nu avea dreptate în cesiunea Moldovei și că această cesiune o apăsa pe conștiință și că nu știa cum va putea scăpa onorabil din această daraveră. Din considerațiunile acestea s-a recurs la numirea provinciei anexate după vestiții codri de fag – *silvae faginales* – botezați de cronicari *bucovine* – după slavonescul *buk = fag* – care străbăteau Țara de Sus a Moldovei, întinzându-se între Prut și Nistru ca *bucovine mici*, și între Prut și valea superioară a Ceremușului ca *bucovine mari* – *silvae faginales* sau *bucovinae maiores* sau *minores dictae*. Și astfel s-a ajuns la numele de *Bucovina* – *Buchenland* – pentru Țara de Sus a Moldovei ocupată de habsburgi și încorporată imperiului lor”. Aceleași informații, în esență, ni le dă și Mihai Iacobescu, în cartea sa *Din istoria Bucovinei*: „noii stăpâni au ezitat câtăva vreme în privința denumirii zonei ocupate și anexate, precum și a formei ei de organizare. Faptul denotă atât lipsa unei individualități teritoriale și toponimice preexistente, cât și teama habsburgilor de unele complicații internaționale” (p. 109). În primii ani ai ocupației, teritoriul anexat de către Austria s-a numit *Moldova austriacă* (*Österreichische Moldau*). Generalul maior Spleny, cel care a comandat o vreme trupele de ocupație, folosește la 16 noiembrie 1774, pentru teritoriul ocupat, formularea „această bucată de loc a Moldovei” și se intitulează „brigaderius et confinorum Moldaviae”. În primele documente se folosește și denumirea *Moldova imperială* cu scopul de a o deosebi de *Moldova turcească* (p. 110).

În amintirea ținutului Sucevei furat de austrieci, domnia Moldovei a creat un alt ținut cu numele *Suceava*, cu capitala la Fălticeni, constituit din localități ale vechiului ținut și ale ținuturilor învecinate.

Trebuie să fie subliniat faptul că numele *Bucovina*, pentru întregul teritoriu ocupat, s-a acordat definitiv abia după ce acesta a fost încorporat la Galiția în 1786 (vezi Iacobescu, *op. cit.*, p. 111). „Transformarea apelativului «bucovina» în toponim, pentru a defini o zonă istorico-geografică, o entitate administrativă – care avea să însemne: întreg ținutul Cernăuți, cu ocolul Câmpulungului pe Ceremuș (sau Rusc) și circa două treimi din ținutul Sucevei cu aproape întreg ocolul Câmpulungului Moldovenesc – nu s-a făcut dintr-o dată, ci în mod treptat, mai ales după ce la 1786, zona aceasta a fost încorporată în provincia imperială Galiția” (id., *ibid.*, p. 114). Numele este cu totul impropriu. N. Iorga scrie: „Dacă e un loc unde cuvântul de *Bucovina* să n-aibă rost, apoi tocmai aici este” (apud Iacobescu, *op. cit.*, p. 115).

Afirmația istoricului austriac R.Fr. Kaindl, din cartea *Bukovina in Wort und Bild* (1903), că numele *Bucovina*, pentru teritoriul ocupat de austrieci, „era uzual în acea parte a Moldovei de foarte multă vreme” este falsă, după cum se vede din materialul prezentat aici, pe baze documentare. El o preia de la colonelul Seeger,

care, lucrând, după 1772, la comandamentul austriac din Galiția, a avut obligația să găsească o justificare pentru raptul proiectat în detrimentul Moldovei. Un argument găsit de Seeger a fost că această parte a Moldovei a ținut cândva de Pocuția, iar alt argument era că numele acestui ținut este din vechime *Bucovina*, amândouă fiind niște falsuri, dovedind ignoranța lui Seeger și a celor care l-au consiliat. Afirmatia lui că „numele este polonez” și cea a ucrainenilor că numele este ucrainean nu prezintă nici un interes, câtă vreme unele cuvinte slave au pătruns în română, iar cuvinte românești au pătruns în limbile slave învecinate (vezi și Iacobescu, *op. cit.*, p. 111-113).

Ion Nistor vorbește despre existența cuvântului *bucovine* în unele scrieri ale lui Miron Costin; informația a fost preluată de Mihai Iacobescu (*op. cit.*, p. 114). Trebuie să precizăm că în *Cronica polonă*, cronicarul a folosit în mod firesc apelativul slav, dar, în traducerea în românește, P.P. Panaiteșcu folosește denumirile *Codrii Cernăuților*, *Codrii Cotnarilor*, *Codrii Romanului*, *Codrii Orbețului* etc. Termenul *pădurea de fagi* apare și în *Poema polonă*, fiind denumită astfel o parte a ținutului Chigheci rămasă la moldoveni, deci neocupată de turci (vezi M. Costin, p. 216, 240). În scrierile sale românești, M. Costin folosește *Codrii Cozminului* (p. 52), *Codrul Cozminului* (p. 210), *Codrul Chigheului* (p. 132, 196, 391), *Codrișorul* (p.132). Do- vadă că romanii numeau pădurile din nord cu nume românești stau până astăzi denumirile, *Codrul Cosminului* sau *Codrul Herței* sau *Capul Codrului*.

Concluzia acestei cercetări este că partea de nord-vest a Moldovei a fost ocupată în mai multe etape și abuziv. Numele comun *bucovina*, reflexul slav al românescului *făget*, a fost toponimizat și acordat teritoriului ocupat de austrieci mai ales pe baza unui raport întocmit de colonelul Seeger după informații poloneze și rutene. Numele românești derivate de la *fag* au fost traduse în documentele istorice slavone prin derivate de la slavul *buk* „fag”. Dacă în documentul de la 1412 se vorbește despre *silvae maiores et minores Bucovina dictae*, aceasta nu ne duce defel la concluzia că ar fi vorba de un nume propriu folosit în limba română, unde se folosea și se folosește consecvent apelativul *făget*, care a fost toponimizat în *Făget*, pentru care am dat destule exemple. Niciodată, în nici un document, ținutul Cernăuți nu s-a numit *Bucovina* (vezi și Iacobescu, p. 114). În *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului român* de Ștefan Pascu și Vladimir Hanga, București, 1958 (vezi p. 114, 256, 294), este preluat documentul de la Ștefan cel Mare, din 22 ianuarie 1497, prin care domnul a făcut danie mănăstirii Voroneț: „o prisacă la Cârlișătura, la marginea Bucovinei, pe pârâul Mihalcea”, informație preluată de M. Iacobescu (p. 114). Precizăm că în DRH. A, III, p. 369, textul este următorul: „am dat acelei sfinte mănăstiri această prisacă mai sus scrisă, ce este la Cârlișătură, la marginea făgetului, pe pârâul Mihalcea”. Prin urmare, cum era și firesc, a fost tradus apelativul *bucovina* prin *făget*. Formele sinonime cu *Bucovina*, cunoscute din evul mediu românesc, precum *Bucov*, *Bucova*, *Bucovăț* etc. sunt traduceri de cancelarie slavonă ale unor nume românești derivate de la *fag*. Încă Miron Costin scria în *Poema polonă* (vezi *Opere*, p. 233): Dragoș „acolo află peste tot câmpii și dă de un al treilea râu mai repede ca cele dintâi. Din cauza repeziciunii curgerii îi dă numele *Repede* și altuia din apropiere *Limpede*, din pricina apei foarte limpezi, din latinescul *limpida* (și primul tot din aceeași limbă, *rapida*). Însă acum râului Repede i-au schimbat numele rutenii lui Bogdan din Pocuția, numindu-l Bistrița”. Această practică a schimbării numelor prin traducere s-a exercitat multă vreme atât în cancelariile domnești slavone, cât și în zonele în care au fost aduși rutenii din Galiția la lucru pe moșiile boierești din nordul

Moldovei. Când numele nu se putea traduce, era slavizat prin sufix, precum *Bucurăuți*, *Frătăuți*. În articolul *Toponimia – tezaur național*, publicat în revista „Cronica,” 1992, nr. 15, p. 4, 5 am prezentat și unele informații privitoare la schimbarea numelor de locuri în teritoriul ocupat al Bucovinei, după 1945.

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Bogrea, *Pagini* = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Ed. Dacia, Cluj, 1971.
- Capidan, III = Th. Capidan. *Meglenoromânii. Dicționar meglenoromân*, București, 1935.
- Capidan, *Toponymie* = Th. Capidan, *Toponymie Macédo-Roumaine*, în *Langue et littérature*, vol. III, nr. 1 et 2, București, 1946.
- Costin, Miron, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958.
- Da = *Dicționarul limbii române*, literele A-L, 1913-1949.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, Ed. Academiei, 1974.
- Din tezaurul documentar sucevean. 1393-1848*. Volum întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu.
- DIR = *Documente privind istoria României*.
- Drăganu, *Românii* = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1933.
- DRH. A, I, II, III = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, Ed. Academiei, I, 1975; II, 1976; III, 1980.
- DRH. B, I, II, III, IV = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, București, Ed. Academiei, I, 1966; II, 1972; III, 1975; IV, 1981.
- Frățilă, V., Goicu, Viorica, Suflețel, Rodica, *Dicționarul toponimic al Banatului*, IV, F-G, 2986.
- Gonța, *Indicele* = Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, Ediție îngrijită și prefată de I. Caproșu, București, Ed. Academiei, 1990.
- Grigorovitz, Em., *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908.
- Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei*, București, Ed. Academiei, 1993.
- Ioniță, Vasile, *Glosar toponimic Caraș-Severin*, Reșița, 1972.
- Iordan, *Dicționar* = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei* = Mihail Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, în vol. *Bătălia pentru Bucovina*. Volum îngrijit de Stelian Neagoe, Timișoara, Ed. Helicon, 1992.
- Marele dicționar geografic al României*, vol. III, București, 1900.
- Matasă, preot C., *Câmpul lui Dragoș. Toponimia veche și actuală din județul Neamț*, București, Casa Școalelor, 1943.

- Nicu, *Localitățile* = Vladimir Nicu, *Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi. Îndreptar bibliografic*, I, Chișinău, Ed. „Universitas”, 1991.
- Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1991.
- Nistor, Ion, *Originea numelui Bucovina, Flacăra*, IV, nr. 15, 1915.
- Onciul, Dimitrie, *Scrieri istorice*, I, Ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, București, Ed. Științifică, 1968.
- SMO, I = *Studii și materiale de onomastică*, I, București, Ed. Academiei, 1969.
- SO, V = *Studii de onomastică*, vol. V., Cluj, 1990.
- Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, București, 1968.
- Tezaurul toponimic al României. Moldova. Vol. I. Repertoriul istoric al unităților administrative-teritoriale 1772-1988*. Partea I, București, Ed. Academiei, 1991.

SUMMARY

The author certifies the overwhelming presence of the word *beech* with its derivations in the Romanian toponymy and antroponymy. Also the presence of the Slav appellation *buk*, „beech“ in the Moldavian toponymy. The common name *bucovina* is mentioned in old Moldavian documents with the meaning of *beech wood*. Through documents the author demonstrates that the toponym *Bucovina* began to be used after 1775 for the territory acquired by Austria, for whose denomination more variants were suggested, that of Austrian Moldova inclusive, as compared to the Turkish Moldova. The name *Bucovina* was definitely established only after the respective territory was incorporated into that of Galicia in 1786.

PARTICULARITĂȚILE STĂPÂNIRII PĂMÂNTULUI CONFORM DREPTULUI DE PREEMȚIUNE ÎN MOLDOVA ȘI REFLECTAREA LUI ÎN DOCUMENTE REFERITOARE LA BUCOVINA

Florea Șapcă

Cernăuți

Printre celelalte norme juridice din Moldova secolului al XVIII-lea la loc de frunte se află și dreptul de preemțune sau dreptul preferențial, care interzicea proprietarilor să-și vândă averea imobilă până când nu se înștiințau, după cum cerea „obiceiul pământului“, toate rudele apropiate și vecinii. În Moldova aceste norme existau din cele mai vechi timpuri. La început dreptul de preemțune a fost un institut menit să apere integritatea obștii, iar mai târziu să susțină și să apere mica proprietate privată¹. Acest institut juridic este cunoscut din surse dateate cu sec. al XX-lea. În sec. al XVIII-lea capătă denumirea bizantină de „drept de protimisis“, adică cumpărare cu prioritate, prioritatea de a fi liber la cumpărare, de a avea posibilitatea de a cumpăra².

Dreptul de preemțune se caracterizează prin patru perioade de validitate³. În fiecare din ele institutul își are particularitățile sale specifice. În prima perioadă (sec. XV – prima jumătate a sec. XVII) sunt răspândite mai mult răscumpărările patrimoniale și dreptul de preemțune la achiziționarea pământului (potrivit documentelor mai vechi), și dreptul de preemțune la achiziționarea averii imobile în general. În a doua perioadă (jumătatea a doua a sec. XVI – sfârșitul sec. XVII), dreptul de preemțune se dezvoltă și se consolidează pe baza normelor de drept patriarhale și conservative. E de menționat, că proprietarii mari nu puteau (cu excepția cazurilor rare: testament, dăruire) să apeleze la validitatea dreptului dat, dacă existau în viață moștenitori direcți ai pământurilor patrimoniale. Ultimii aveau dreptul de a le răscumpăra, chiar dacă nu participau împreună cu ceilalți moștenitori la alienarea pământului, faptul, însă, nefiind menționat în gramotele de confirmare. În actele din această perioadă obiceiul este numit „drept nescris“, „drept obișnuielnic“, „obiceiul pământului“. În a treia perioadă, ce ține de sec. XVIII, în țară slăbește rigurozitatea privind alienarea pământurilor, o răspândire tot mai largă căpătând dreptul de preemțune, care cerea doar anchetarea preventivă a rudelor (apoi și a vecinilor) sau a copărtașilor (în cazul proprietății pe cote-părți). Cei anchetați dispuneau cu toții de preemțune la achiziționarea pământului. Numai în cazul încălcării dreptului dat se aplica dreptul patrimonial de răscumpărare, care era limitat în timp. Perioada a patra cuprinde doar câteva decenii ale sec. XIX, când relațiile feudale trec prin faza finală a descompunerii, cedând locul modului de producție capitalist, fapt ce a dus la dispariția treptată a unui astfel de institut de drept. Dreptul de preemțune, ca atare, dispare, dar în

documentele referitoare la a doua jumătate a sec. XIX – începutul sec. XX el se mai întâlnește.

Având în vedere că limitele cronologice ale lucrării cuprind sec. XVIII, va fi analizată mai detaliat perioada a treia. Însă, pentru început, în vederea înlesnirii înțelegerii validității acestui institut, vom explica pe scurt geneza lui. Dreptul de preemțiune, se pare, își trage originea de la relațiile patriarhale-gentilice, când patronimia, chiar la începutul existenței sale, resimte influența descompunerii sistemului gentilic și apariția proprietății private. Patronimia se caracterizează prin solidaritatea tuturor familiilor și a membrilor lor, prin integritatea socială și economică, unde se respectau cele două institute juridice: dreptul de răscumpărare patrimonială și de cumpărare preferențială. Dreptul de răscumpărare patrimonială se manifestă prin următoarele: dacă averea patrimonială era vândută unui străin care nu făcea parte din patrimoniul dat, atunci membrii ei își rezervau dreptul de a răscumpăra această avere. Obiceiul se extindea numai asupra averii ce aparținea neamului din vremurile străvechi – atât asupra averii succesoriale, „transmise din neam în neam“, cât și asupra celei dobândite pe parcursul unei generații. Dreptul cumpărării preferențiale consta în faptul că în cazul vânzării averii personale de către unul dintre membrii patrimoniului, dreptul de preemțiune la cumpărarea acestei averi avea membrul aceleiași patronimii. Pentru a evita eventuale conflicte, în patronimie se instituia un șir ierarhic la asemenea cumpărare, începând de la capătul unei linii ascendente de rudenie, adică de la cel mai mare. Odată cu descompunerea patronimiei în familii mici, care deveneau independente și chiar străine una față de alta, izolarea lor se intensifica pe baza dezvoltării claselor antagoniste. Cu toate acestea, trăsăturile specifice și rămășițele patronimiei se păstrează și după destrămarea ei. Bunăoară, cercul de persoane, ce constituia o patronimie (de rude apropiate), odată cu dezmembrarea ei definitivă se păstrează acum în obște ca o categorie juridică, determinată de acțiunea dreptului de răscumpărare patrimonială, cât și de un șir de alte drepturi și obligații, printre care se numărau: răspunderea colectivă, dreptul răzbunării prin vărsare de sânge, cumpărăturile preferențiale, dreptul succesoral potrivit legii (obiceiului). Toate drepturile patrimoniale menționate se extindeau numai asupra rudelor și nicidecum asupra vecinilor.

Fiecare parte a pământului „bătrânului“ moldovenesc (grup de rude) corespundea dreptului succesoral al micii familii. Părțile puteau să nu fie delimitate, ci doar să existe ca ideale (a treia parte, a patra parte etc.) și să includă toate tipurile de pământuri – atât cele arabile, cât și grădinile, livezile etc. Coproprietarii loturilor date erau, de obicei, rudele, care aveau dreptul de preemțiune. Deci, acest drept apare în urma descompunerii proprietății obștii și în perioada trecerii la proprietatea privată, individuală.

Înainte de a examina perioada a treia de dezvoltare a dreptului de preemțiune, subliniem că în sec. XVI-XVII obiceiul pământului prevalează, voința claselor stăpânitoare se idealizează, căpătând funcție legislativă. Multe dintre elementele dreptului sunt consfințite chiar prin acte juridice. Dreptul de preemțiune, evoluția căruia depindea de locul, rolul și interesele diferitelor clase și grupuri sociale, devine la începutul sec. XVIII dominant. Din jumătatea a doua a sec. XVI și până la sfârșitul sec. XVII, obiceiurile juridice se îmbogățesc prin noi forme. Potrivit normelor dreptului nescris, relațiile dintre oameni capătă caracterul relațiilor dintre lucruri și oameni, ele transformându-se în reale. Lenta dezvoltare a forțelor de producție, caracteristică pentru perioada dată, a menținut relațiile de gospodărire la un nivel neschimbat,

generații întregi îndeplinind unele și aceleași prestații, având putere de lege atât pentru feudali, cât și pentru țărani, iar abaterea de la ele era calificată drept încălcare a obiceiului străvechi.

În prima jumătate a sec. XVIII, obiceiurile juridice continuă să se modifice. O înrâurire considerabilă asupra dreptului nescris o are acum domnitorul. De când cu obiceiurile juridice, păstrate de la generațiile precedente, apare un nou drept – legislația domnească, cu ajutorul căreia domnul se străduia să reglementeze viața juridică, să dezvolte, să modifice ori să lichideze vechile obiceiuri.

Dreptul de preemțiune din perioada studiată prezintă un mare interes socio-economic și juridic, sfera lui de aplicare varia în dependență de timp. Pe baza limbii izvoarelor scrise, relațiile juridice erau materializate „cu mare dreptate” și „după obiceiul pământului”⁴. În documentele ce oglindesc dreptul de preemțiune, despre persoanele care au dreptul de a se folosi de obiceiul dat se spune că „a încăput a cumpăra”⁵, „i s-a căzut să cumpere”⁶.

Procesul de destrămarea orânduirii feudale – în ritm inegal în perioada studiată – începe a se adânci la toate formele de devălmășie. Obștile de tip străvechi – vestitele „republici” cantemirene – îmbinau statutul de stăpânire țărănească liberă cu anumite legături speciale față de domnie: organizarea unui ocol de margine cu vornic ales dintre boieri, de tipul celui din Câmpulung, a unui ocol sub ascultarea starostelui de Putna pentru Vrancea⁷.

În a doua jumătate a sec. XVIII domnii vor pretinde să exercite activ asupra acestor ocoale un drept de domeniu eminent cu drept de danie. De remarcant că domnul nu pretinde un drept asemănător față de satele răzeșilor. În acestea, dacă este cazul, și în aceleași condiții ca în perioada precedentă, el face cumpărături în care răzbate din ce în ce mai puțin exercitarea dreptul de eminent⁸.

Satele răzășești continuă să fie umblătoare de bătrâni sau pe părți de sat și reprezintă o formă mai evoluată de devălmășie, în care practica hotărnicirii parțiale se extinde în perioada studiată, ca un simptom de destrămarea. Domnia și boierii stimulează și chiar provoacă această destrămarea. Devălmășia neamului boieresc tinde să devină excepțională sau în orice caz militantă în timp. Ea îmbrățișează un latifundiu sau sate dispersate, în care separat continuă și unele forme de obște și devălmășie sătească ale obștii clăcașilor, aceste forme existând și în satele mănăstirești. Boierii urmăresc prin schimbări, vânzare, danii, căsătorie să obțină comasarea stăpânilor discontinui sau risipite. Regimul de hotărnicie este cristalizat în așa fel, încât să ușureze procesul. Acest fapt poate fi confirmat de documente, unde se spune că „hotarnicii ceruți de stolnicul Ioan Catargiu, a cărui soție era nepoata lui Dima, le-au strâns toate cumărăturile Dimii pârcălabului la un loc în Câmpuri, la marginea Vrancei”⁹. În perioada studiată și la orașe răzbat lămurit vechile structuri de obște asemănătoare cu obștile țărănești. Bătrânii orașului dădeau în numele lor „un loc de casă celor care au trăit în mijlocul lor, luând parte la poruncile împărătești”¹⁰, garantând dăruitului liniștită stăpânire. Vinderea pământului continuă să fie socotită un act grav și nedorit, impus de o mare nevoie bănească, de o năpastă, mai ales în lumea micilor proprietari. Astfel, răzeșii din Ciortorea „având nevoie de bani s-au învoit și au vândut jumătate din sat lui Ursul Grieros, fost căpitan de Carapciu”¹¹. Cu toate acestea, înstrăinările de pământ sunt extrem de numeroase. Vânzarea pământului către rude mai este considerată un ajutor sau sprijin acordat acestora. Și în obște, și în afara ei, solidaritatea de familie este încă apreciată, fapt confirmat în document,

unde se spune că „satul Fărceni și Petriceni să-l stăpânim frățește noi trei frați, anume Gheorghie, Sandul și Constantin.“¹²

Dezmoștenirile se fac rar, chiar atunci când copilul era vinovat de nerecunoștință față de părinți. Testamentul lui Vasile Pârful de la 20 iunie 1766 ne spune: „după faptele lui nu se cădea să-i dau nimic... iar eu, ca un părinte milostiv către fii... i-am dat lui o parte de moșie“¹³. Locul moștenit de copii se numește loc frățesc, fiul, participând la act alături de tată, semnează adesea ca un stăpân: „Eu, Vasile Capșe, fiul lui Ștefan Capșe, am vândut de bunăvoie a noastră dreaptă ocină și moșie din Lucavăț, Berhomet și Pancești“¹⁴. Când Catrina, femeia lui Dumitru Văcaru, vinde singură, zapisul este semnat în primul rând de sat, cu mențiunea „am vândut de bunăvoie“, în timp ce mama, fratele și nepotul vânzătoarei semnează fără a-și indica nici o calitate¹⁵.

Când vinde văduva Chița și fiul său Ion, ambii semnează, precizând: „am vândut“, fiind vorba de locul de dugheană al soțului decedat al Chiței, în timp ce sora și vărul arăta numai atât: „cu voia mea au vândut“¹⁶. În zapisul de vânzare al Mariei cu fiii și fiicele sale, Maria semnează, precizând: „am vândut,“ copiii „au pus degetul“, fără indicarea vreunei calități; iar cei care semnează „matur“ își indică și calitatea de rude, deoarece renunță la protimisul de rudenie, nefiind simpli martori de publicitate.¹⁷

În familia boierească se face mai mult simțită acum concentrarea autoritară a prerogativelor stăpânirii patrimoniale în mâinile capului de familie, ca proprietar absolut, din care cauză participarea copiilor la actele de înstrăinare apare în declin: „jîtnicerul Mihalache Cerchez vând singur. Nimeni din familie nu semnează în zapis“¹⁸.

Când se vinde un loc străin, nu se aplică dreptul de preemțiune, vânzarea fiind egală cu zero, adevăratul proprietar putând să-și revendice lucrul său, fără vreo plată de răscumpărare.¹⁹

Un loc deosebit, dominant în documentele referitoare la Bucovina, îi revine dreptului de preemțiune al neamurilor și răzeșilor.

Rudele de sânge, neamurile, precum și răzeșii pot deveni colectiv la dreptul de preemțiune. În caz de neînțelegere însă, ruda cea mai apropiată o înlătură pe cea mai îndepărtată: „... întâi începe a răscumpăra fratele vânzarea altui frate, apoi verii, rudenie mai depărtată“²⁰. Un șir de documnete moldovenești ne arată ca principali răscumpărători neamurile și răzeșii (în această ordine, care este ce reală). Alteori, ordinea e inversată, ca și cum răzeșii ar avea rangul întâi. Dar nu deținem documente în această problemă care s-ar referi concret la ținutul bucovinean.

La mijlocul sec. XVIII a existat o anumită confuzie cu privire la genealogia rudelor. În procesul de preemțiune dintre Săcăraști și Sandu Sturza, menționat în 1741-1742 în Condica lui C. Mavrocordat, boierii arată: „Domnul i-a întreat, după dreptate și obicei, care trebuie să cumpere moșii întâi: răzeșul cel vechi ori rudenii vânzătorului? Iar apoi cu dreptate am arătat că mai întâi încap sângele rudeniei și apoi răzeșul“²¹. Dacă nedumerirea era numai a domnului, ea putea fi datorată unei influențe a preemțiunii bizantine, care era acordată numei rudelor ce erau și răzeșe. Dacă întâietatea răzeșilor era susținută și de una din părți, această regulă invocată între boieri oglindea un foarte vechi obicei de obște, potrivit căruia răzeșul cel vechi, adică vechii stăpâni liberi ai satului, megieșii, treceau înaintea rudelor²².

Or, acum fără ezitare, boierii formulează dreptatea și obiceiul în sensul că rudele ocupă rangul întâi, rezultând clar că răzeșul care vine la preemțiune cu acest

singur titlu nu este rudă de sânge cu vânzătorul, fapt confirmat de un document de vindere a pământului unde se precizează că, neputând cumpăra frații întrebați, s-a vândut unui răzeș, „neam al nostru”²³. La 29 august 1760, domnul țării, invocând el însuși preemțiunea de răzeș, vorbește despre „dreptatea răzășească”²⁴. Deci cel care se bucură de statutul juridic al răzeșului, ca drept social, intră în preemțiune cu titlul de răzeș. În documentele elaborate de divan se arată că cel ce înstrăinează o moșie e dator să înștiințeze „pe fiii săi, însă de vor fi de vârstă, și pe neamuri, și pe răzeși”²⁵.

Preferința dintre rude după gradul de rudenie nu rezultă decât implicit, din locul întâi acordat fiilor. Este totuși evident că divanul indică în ordinea de preferință pe fii, apoi celelalte rude mai îndepărtate și după ele pe răzeși, fără a se preciza că ruda care este și răzeș trece, la egalitate de grad, înaintea rudei simple.

În documentele bucovinene privind dreptul de preemțiune a neamurilor, întâlnim deseori noțiunea de ginere sau cumnat, care lucrează în numele soției, deoarece afinii nu aveau drept de preferință. Vânzând zestrea soției, soțul întreabă rudele acesteia²⁶, iar când răscumpără, cu banii de zestre, bunul ce se cuvine neamului său, acest bun aparține soției²⁷. Când Gh. Caravela vinde cumnatului Tabără Ștefan moșia cumpărată de la altă soră și de la soțul acesteia, este vădit că o vinde soției lui Tabără, pentru ca bunul să rămână în neamul lor²⁸. Când cumnații atacă o domnie, dreptul exercitat aparține soțiilor²⁹.

În continuare, ne vom opri asupra dreptului de preemțiune în procesul de acaparare a unei devălmășii. Exemplele ce vor urma ne dovedesc că în perioada studiată acesta era un proces contradictoriu vădit. În multe cazuri, el apără interesele țărănimii, iar în altele, el nu-și mai juca rolul de odinioară. Astfel, un document de la 26 mai 1757 ne spune că în Ivancăuți, paharnicul Iordache Cantacuzino cumpără părți de moșie de la stăpânii lor reali și altele de la niște preținși stăpâni. La judecata în fața lui Scarlat Gh. Ghica, boierul recunoaște că nu e neam cu vânzătorii, dar, la obiecția că nu este nici moșan cu ei, răspunde că „fiind răzeș, alături cu satul dumisale, părțile lor le-au cumpărat dumnealui”. Domnul admite cererea moșnenilor: „de vreme ce singur a mărturisit că nici moșan cu dânșii nu-i, nici neam cu vânzătorii și când a cumpărat i-au zis oamenii aceștia să nu cumpere, că nu-l vor primi, dar el n-a înțeles.” De aceea „să aibă moșenii au întoarce banii și boierul să lipsească dintre dânșii”³⁰. Avem aici un caz fericit în care dârzenia stăpânilor face ca dreptul lor de preemțiune să-i apere cu succes. Aceasta depinde mult și de domnitor. Scarlat Ghica în politica sa a socotit util pentru domnie să țină seamă într-o anumită măsură și de unele interese ale țărănimii.

Trebuie însă de menționat faptul că totuși dreptul de preemțiune nu mai putea opri procesul obiectiv de diferențiere internă a dezvoltării în satul Pleșinți. Paharnicul Strișcă, prin schimbul cu rudele, pune mâna pe 1/2 din sat, întâmpinând rezistența fără succes a unor rude mai sărace³¹. Începând cu anul 1716, banul Maeri și apoi fiica sa Tofana cumpără treptat satul Iurcăuți, pe care îl păstrează, după repetate procese, până în anul 1776: în cursul lor, un neam al foștilor stăpâni izbutește să reia 1/2 din sat în mod trecător³². Vânzările, din mare nevoie de bani, făcute de maziții răzeși sau de țărani devălmăși la străini sunt destul de numeroase: „Căpitanul Manole Zamfir ia în stăpânire moșia Culeuți pentru o datorie a lui Ursachi Icar”³³, iar răzeșii din Ciortoria, „având nevoie de bani, au vândut” jumătate din sat lui Ursul Grieros, fost căpitan de Carapciu³⁴. În unele grupuri de vânzători apare câte un element dubios, care se stăruie să facă vânzare și care se dovedește că vinde fără drept chiar partea unei rude³⁵. În satul Ciortoria, Dănilă Giurgiuvan, care stăpânea 1/8 cu soția sa, fiica

lui Gh. Moțoc, răscumpără cu preemțiune 1/2 din sat, vândută de răzeși unui străin. și ulterior dobândește încă 1/4 și 1/8 de la Șerban Flondor și Cațicoaia, acoperind întregul sat³⁶. În satul Căbești, în care întoarce mănăstirea Moreca, aceasta se lovește de familia băștinașă Lastiuca, acaparatoare prin cumpărături succesive a celei mai mari părți a satului³⁷.

Vedem deci că dreptul de preemțiune, deși uneori mai apăra și interesele țăranilor, de la un timp nu mai putea ține piept procesului obiectiv de diferențiere a devălmășiei.

Prezintă interes de studiu documentele bucovinene care se referă la dreptul de preemțiune al stăpânului anterior al bunului. Rudele foștilor stăpâni ai moșiei sunt preferate la vânzare și, la nevoie, pot răscumpăra. Tendința este ca ele să treacă înaintea rudelor celui care înstrăinează, cel puțin atunci când înstrăinarea se face sub formă de danie către neamul de la care venise bunul la actualul stăpânitor. Obiceiul ce stătea la baza acestei forme de preemțiune răzbate, sub o formă curioasă, în cazul în care un creditor neplătit, căruia i s-a dat în plată moșia amanetată, o lasă, în lipsă de moștenitori, înapoi debitorului, „fiind el om sărac”³⁸. Moșia se întorcea la fostul stăpân după ce creditorul își acoperea cheltuielile printr-o folosință de paisprezece ani. Trebuie să menționăm că în majoritatea cazurilor, chiar și după acest termen, dania devenea reală abia după moartea dăruitorului.

NOTE

1. Vezi: Jostărel V., Panaitescu, P., Cazacu, A., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957.
2. Vezi: Nădejde I., *Originea dreptului consuetudinar român*, București, 1900.
3. Vezi: *Uricarul*, vol. II, III, VIII, XVII, XXIII; Sava A., *Documente orbeane*, Chișinău, 1934.
4. Ghibănescu, Gh., *Ispisoace și zapise*, Iași, 1907-1933, vol. IV, p. 87-88.
5. *Uricarul*, vol. XXIV, p. 446.
6. Antonovici I., *Documente bârlădene*, vol. III, Bârlad, 1911-1926 (Document de la 5 mai 1707).
7. Georgescu V., *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*, București, 1965, p. 145.
8. *Ibidem*, p. 146.
9. Sava A., *Documente putnene*, Focșani, 1929- 1931, vol. I, p. 92.
10. Antonovici I., *op. cit.*, vol. II, p. 23.
11. Balan, Th., *Documente bucovinene*, vol. VII, Cernăuți, 1933-1942, p. 63.
12. *Ibidem*, p. 74.
13. *Ibidem*, p. 169.
14. *Ibidem*, vol. V, p. 91.
15. Antonovici I., *op. cit.*, p. 60-51.
16. *Ibidem*, p. 53.
17. *Ibidem*, p. 61.
18. *Ibidem*, p. 59.
19. Ștefanelli T.V., *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, București, 1915, p. 96.
20. Vitencu A., *Vechi documente moldovenești*, Cernăuți, 1925, p. 43.
21. Iorga N., *Studii și documente*, vol. VI, București, 1901-1913, p. 269.
22. Georgescu V., *op. cit.*, p. 151.
23. Balan Th., *op. cit.*, vol.V, p. 199.
24. Iorga N., *op. cit.*, vol. XXI, p. 147-148.

25. Ștefanelli T.V., *op. cit.*, p. 83.
26. Antonovici I., *op. cit.*, p. 46.
27. Balan Th., *op. cit.*, vol. VI, p. 32-326.
28. *Ibidem*, vol. V, p. 107.
29. *Ibidem*, p. 121.
30. *Ibidem*, p. 167.
31. *Ibidem*, p. 89.
32. *Ibidem*, p. 98-99.
33. *Ibidem*, p. 78.
34. *Ibidem*, vol. VI, p. 63.
35. *Ibidem*, p. 64.
36. *Ibidem*, p. 65.
37. *Ibidem*, p. 79-83.
38. *Ibidem*, p. 78.

SUMMARY

From the point of view of the pluralistic structure of the feudal law in Moldavia, the transformations that took place in the pre-emption law in the XVIIIth century are regarded as a manifestation of the local custom and of the code of laws, of the written law. The author considers as important the study of the Bukovinian documents which reflect the pre-emption law (the option law), for the understanding of the problems of the commune, of the forms and functions of the pre-emption in the feudal society in general. The property organisation, the development of the great landed property, the property contradictions existing between the rich and the poorer peasants as landlords, as well as those existing within each social category – all these fundamental aspects are researched in their strong interconnections with the pre-emption law in its multiple forms.

BUCOVINA ȘI TRANSILVANIA UNITE ÎN LUPTA PENTRU APĂRAREA ROMÂNISMULUI (BLAJ, 1925)

Anghel Popa
Câmpulung

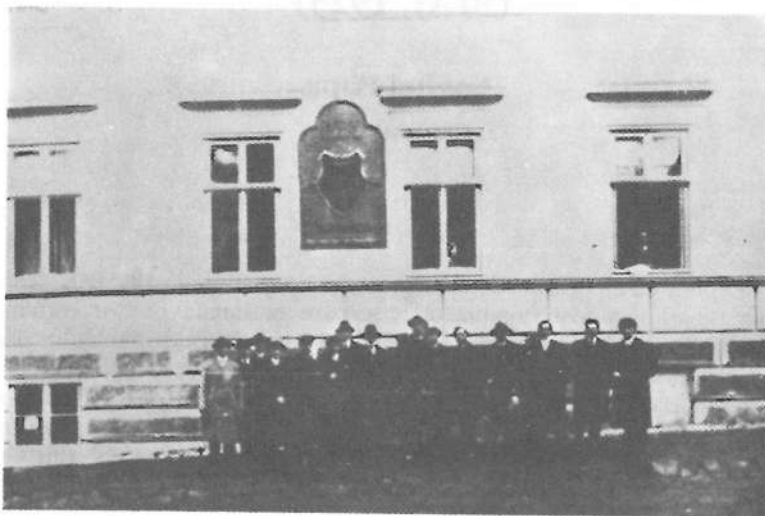
La împlinirea a 77 de ani de la Marea Adunare Națională din 1848, desfășurată pe Câmpia Blajului, a fost organizată o serbare națională pentru comemorarea evenimentului. Exceptând prezența autorităților locale și a personalităților politice și culturale ale vremii, cum a fost cazul lui N. Iorga, I.G. Duca, Stelian Popescu, la serbare a participat, într-un număr impresionant, tineretul României Mari. Au fost prezente delegații din întreaga țară, reprezentând școlile normale, universitățile, asociațiile culturale și studențești. Societatea academică „Junimea” din Cernăuți, având ca președinte pe Octavian Mitric, și-a onorat invitația prin delegatul său, studentul Tit Cristurean¹.

În documentele Societății, fișa sa este înregistrată sub numărul 1172. S-a născut într-o familie originară, pe linie paternă, din comuna Șcheia, județul Suceava, având o ascendență de țărani răzăși. Tatăl său, Gheorghe Cristurean, este primul descendent al familiei care a încercat o întrerupere a tradiției, orientându-se spre învățătură. După absolvirea școlii primare, devine elev al liceului din Suceava. Probabil, din motive materiale, abandonează studiile și se angajează în serviciul C.F. Austriece. După 1918, trece în cadrul C.F.R., îndeplinind funcția de Șef de gară în comuna Pojorâta, județul Câmpulung Moldovenesc².

Tit Cristurean și-a urmat familia în peregrinările ei, determinate de serviciul tatălui său. În documentele Societății nu este menționat locul nașterii sale, localitatea în care a copilărit și a urmat Școala primară. Știm că a absolvit Liceul „Dragoș Vodă” din Câmpulung Moldovenesc. S-a înscris la Facultatea de Drept, din cadrul Universității din Cernăuți. În această calitate, s-a adresat Societății academice „Junimea”, la 10 octombrie 1924, solicitând primirea ca membru activ. Cererea i-a fost aprobată în ședința din 25 octombrie, același an. A fost pus sub îndrumarea membrului emerit, dr. Traian Popovici.

În cadrul Societății a îndeplinit funcția de secretar II, începând cu data de 16 martie 1925, și secretar I, din 20 martie 1926. A reprezentat Societatea la diverse activități culturale și jubiliare, fiind un excelent orator. Astfel, în cursul anului 1925, a participat la două acțiuni desfășurate la Câmpulung Moldovenesc: la adunarea meseriașilor din localitate și la sfințirea steagului meseriașilor români. A reprezentat, de asemenea, Societatea la jubileul de 50 de ani al Societății studenților în medicină din București (1925) și la Congresul Arcășesc din Horodnic și Rădăuți (1926). S-a

remarcat, totodată, prin numeroase conferințe. Astfel, la 29 noiembrie 1925, a prezentat conferința *Ideea panlatină* (care a fost tipărită); în 1926, cu ocazia simezionului Societății academice „Arboroasa”, a conferențiat, în sala Teatrului Național din Cernăuți, despre *Arboroasa*; la 21 octombrie 1926, a vorbit, în cadrul aceleiași instituții culturale, în numele studenților români din Cernăuți, cu prilejul deschiderii stagiunii teatrale. Pentru întreaga sa activitate, în anul universitar 1926/1927, Adunarea generală l-a ales în funcția de președinte al Societății³.

**Căminul Societății academice „Junimea” din Cernăuți,
Str. Reședinței, nr. 7
(Fotografie din anul 1928)**

Nu întâmplător, studentul Tit Cristurean a fost desemnat ca delegat pentru a participa la serbarea de la Blaj, din 3/15 mai 1925. Modul în care s-a desfășurat serbarea, câteva considerații generale, și contribuția reprezentantului Societății la acest jubileu, transpare din Raportul adresat de T. Cristurean, la 18 mai 1925, „Prea valorosului membru emeritat al Societății academice „Junimea”, Arcadie Dugan, profesor, Cernăuți”⁴.

Serbarea, din „micul, dar puternicul cuib al românismului”, cum era caracterizat Blajul de raportor, a început în ziua de 3/15 mai 1925, ora 8, printr-o slujbă religioasă la Catedrala orașului. La ora 9, a avut loc Adunarea de pe Câmpia numită a Libertății. Prin fața personalităților politice și culturale, aflate în tribuna oficială, au defilat delegațiile de elevi și studenți din întreaga țară. S-au remarcat Școala Normală de fete din Cernăuți și cei 300 de studenți, reprezentând centrul universitar Cluj, îmbrăcați în frumoase costume naționale. Au urmat discursurile oficiale. Dintre personalitățile prezente, au vorbit I.G. Duca, Stelian Popescu și președintele Societății „Astra”, Bologa. Din partea societăților studențești din întreaga țară, urma să vorbească studentul Suciu. Un incident, neexplicat în Raport, survenit chiar la începutul discursului său, l-a determinat să abandoneze. Intervine, în ilaritatea creată, din

proprie inițiativă, studentul Tit Cristurean⁵. Pentru ineditul său, considerăm oportună redarea, in extenso, a discursului, așa cum a fost redactat în Raportul menționat⁶:

„Măreață Adunare!

Cu inima-mi plină de fiori, cu pieptu-mi adânc răscolit de sentimente, atât de rare și impregnate, vin, ca pe această câmpie, să aduc, tuturor românilor, salutul călduros al Societății academice „Junimea” din Cernăuți (Aplauze furtunoase, care mi-au dat mai mult avânt la vorbire). Prin gura mea, ea rostește, astăzi, cuvinte de admirare și gloriificare a tot ce e măreț și sublim, legat de această zi istorică. Junimea bucovineană, martoră și ea a unor vremi de eroism și înălțare, vine, astăzi, să-i mulțumească Ardealului pentru tot ce i-a dat mai bun. Voi ni l-ați dat pe Aron Pumnul, scânteia care a aprins, la noi, făclia luminoasă a naționalismului; voi ne-ați zguduit din somnul pieirii, în 1848, cu eroii cei mari ai românismului; voi ne-ați trimis preoți și cărturari! Însăși Societatea noastră a avut doi președinți ardeleni, care, cu o râvnă neîntrecută, au luptat pe plaiurile Bucovinei pentru susținerea sacralului foc național.

Azi, am învins! Timpul de glorie, de mărire și înălțare a patriei noastre stă deschis, departe, în viitor. Trecuți prin suferinți, încătușări și nevoi, acel «Deșteaptă-te române», ne-a zguduit adânc; îl urmaș sute de mii, vărsându-și sângele și martiri peste martiri, jertfindu-și viața. Iar azi, după acel sfânt patrimoniu, lăsat nouă, de Roma, se află iar în stăpânirea noastră, totuși, noi nu ne-am îndeplinit, încă, menirea îndeajuns. Țara cere muncă, muncă întreită; țara cere jertfă și dezinteresare. Munca cinstită ne va scuti din fața hoardelor sarmatice, munca cinstită ne va salva numai de dușmanul din interior, care, zi de zi, ne roade și complotază, ca, astfel, abia să putem îndeplini menirea noastră nobilă, ca far al latinității, aici, între barbari.

Iar acum, când inimile noastre saltă de bucurie, când victorie și elan a cuprins sufletele noastre, nu uitați să vă gândiți, măcar o clipă, la acele pedestale pe care, astăzi, e bazată independența și existența României Mari. Sunt viețile pierdute ale atâtor eroi, începând de la Ștefan, Mihai, Cloșca, Horea și Crișan, Avram Iancu, regele munților, și toți cei 800 000 de morți și mulți alții care, fără nici o clipă de șovăire, au jertfit totul, reîntregindu-ne ogoarele cu sângele lor. Au reputat o victorie scumpă, înzecit răsplătită, pentru care, tineri frați, să știți să păstrați aceea ce v-au câștigat, prin secole de-a rândul, părinții, moșii și strămoșii noștri!

Discursul, după cum reiese din Raport, a avut un evident ecou în rândul Adunării și a produs o impresie deosebită asupra oficialităților prezente. Nicolae Iorga, după cum mărturisește raportorul, l-a felicitat personal⁷. Prin gestul său, marele istoric, membru de onoare al Societății academice „Junimea” din 1908⁸, recunoștea contribuția Societății din Cernăuți la lupta neamului românesc pentru Unirea cu Țara și apărarea românismului.

NOTE

1. Arh. St. Iași, fond „Frații Dugan”, dosar 15, 1919-1947, f. 10.
2. Despre soția lui Gheorghe Cristurean, documentul nu face nici o mențiune.
3. Arh. St. Iași, fond „Frații Dugan”, „Cronicarul” – Album Mare, vol. III, p. 448-450. Despre activitatea lui Tit Cristurean, ca președinte al Societății, nu face nici o mențiune în fișă.

4. *Ibidem*, dosar 15, 1919-1947, f. 10. În legătură cu activitatea lui Arcadie Dugan în cadrul Societății, vezi Rodica Scraba, *Arcadie Dugan: o viață consacrată „Junimeii”* 1. în „Glasul Bucovinei,” nr. 2, Cernăuți – București, 1994, p. 131-135; idem, *Bădița Arcadie Dugan – Ultima parte a vieții*, în *ibidem*, nr. 3, 1994, p. 46-49.
5. Arh. St. Iași, fond „Frații Dugan”, dosar 15, 1919-1947, f. 11.
6. *Ibidem*, f. 12-13.
7. *Ibidem*, „Cronicarul” – Albumul Mare, voi. III, p. 448.
8. *Ibidem*, Albumul Verde al Societăților academice române „Arboroasa” și „Junimea”, vol. 5, p. 40. Despre acest aspect, am elaborat studiul *Societatea academică „Junimea” din Cernăuți și membrii săi fondatori, sprijinitori și de onoare*, care va fi publicat în „Revista istorică” a Institutului de Istorie „N. Iorga”, din București.

SUMMARY

The author evokes a certain moment at the national feast which took place on Câmpia Blajului (the Blaj Plain) for the celebration of 77 years since the great National Assembly in which young Bukovinians also took place. They were represented by the student Tit Cristurean, the delegate of the Academic Society *Junimea* of Cernowitz, who held a brilliant speech in front of the Assembly.

DIN TRECUTUL SATULUI BUCOVINEAN CUPCA

Petre Ciobanu

Braşov

Satul Cupca este aşezat pe valea Siretului Mic, nu departe de vărsarea acestuia în râul Siret. Este străbătut de şoseaua raională şi calea ferată Ciudei – Hliboca. Până în 1944 a făcut parte din judeţul Storojineţ al Regatului Român. Astăzi face parte din raionul Hliboca, regiunea Cernăuţi, Ucraina. A fost şi a rămas şi astăzi unul din satele tipic româneşti, reprezentative pentru această zonă, sat în care s-au păstrat, mai mult sau mai puţin alterate, valori ancestrale etno-culturale. Este renumit pentru hărnicia locuitorilor săi şi simţul lor gospodăresc, precum şi pentru păstrarea tradiţiilor şi conştiinţei naţionale româneşti. Şi-a creat un bun renume şi pe tărâm cultural în perioada 1919-1944 prin corul său bărbătesc, bine cunoscut în Bucovina. Aceeaşi bună tradiţie culturală s-a păstrat şi până astăzi, Cupca fiind renumită prin formaţiile sale artistice. Satul Cupca are rezonanţă istorică prin cel puţin trei personalităţi, ridicate din mijlocul său: marele boier Ivan Cupcici, mare logofăt, vornic al Ţării de Sus, membru important al Sfatului Moldovei pe timpul domnitorului Alexandru cel Bun; ţăranul revoluţionar român George Timiş, apărător dârz al ţărănimii în contra exploatării feudale, deputat în parlamentul austriac la 1848; avocatul şi ziaristul Vasile Plăvan, şeful „Uniunii voluntarilor de război bucovineni din armata română,” ziarist şi redactor-şef la cotidianul „Glasul Bucovinei” din Cernăuţi între anii 1921-1939, luptător pentru emanciparea ţăranilor şi asanarea moravurilor publice. Ne vom referi în continuare la un singur episod din istoria satului Cupca, atestarea sa documentară.

Satul Cupca a fost atestat documentar pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), ca urmare a dăruirii acestuia boierului Ivan Cupcici. Redăm în continuare uricul de danie reprodus din colecţia de documente *Moldova*, vol, I (1384-1448), publicată în 1975 de către istoricii Constantin Cihodaru, Ion Caproşu şi Leon Şimanschki din Iaşi:

„Din mila lui Dumnezeu, noi, Alexandru voievod, domn al Ţării Moldovei. Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că această adevărată slugă şi boier al nostru, pan Ivan Cupcici, ne-a slujit cu dreaptă şi credincioasă slujbă. De aceea, noi, văzând dreapta şi credincioasa lui slujbă către noi, l-am miluit cu deosebita noastră milă şi i-am dat în ţara noastră două sate, numite Cupca, unde este casa lui, şi dincolo de Prut Neagăuţii, şi de la Neagăuţii în sus pe Racoveţe, până la hotarul lui Grozea, ce va putea să-şi întemeieze. Toate acestea să-i fie uric, cu tot venitul, şi copiilor lui, şi nepoţilor lui, şi strănepoţilor lui şi întregului lui neam, neclintit niciodată, în veci.

Iar hotarul acestor sate cu toate hotarele vechi, pe unde au folosit de veac.

Iar la această este credința domniei noastre a mai sus scrisului Alexandru voievod, și credința iubitului fiu al domniei mele Iliș voievod, și credința iubiților fii ai domniei mele, Ștețco și Petre și Alexandru, și credința tuturor copiilor noștri, și credința boierilor noștri: credința panului Mihail și a copiilor lui, credința panului Valcea și a copiilor lui, credința panului Negrea, credința panului Giurgiu și a copiilor lui, credința panului Iliș și a copiilor lui, credința panului Giurgiu a lui Jomotate și a copiilor lui, credința panului Stan vistier, credința panului Opriș și a copiilor lui, credința panului Ivan Detco, credința panului Ciurbă și a copiilor lui, credința panului Stan Barlici și a copiilor lui, credința panului Domoncuș stolnic și a copiilor lui, credința panului Negrilă ceașnic, credința panului Costici postelnic și credința tuturor boierilor noștri moldoveni, și mari și mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre, sau din copiii noștri, sau din neamul nostru, sau pe cine îl va alege Dumnezeu să fie, acela să nu le clinească dania noastră, ci să le-o întărească, și să le-o împuternicească, pentru că i-am dat pentru dreapta și credincioasa lui slujbă.

Iar pentru mai mare întărire a tuturor mai sus scrise, am poruncit slugii noastre Neagoe logofăt să scrie și să atârne pecetea noastră.

La Suceava, în anul 6937 (1429), luna mai, 27^a.

Pergamentul se găsește în Biblioteca de Stat din Moscova, secția manuscrise, colecția Markevici-Lucașevici, fond nr. 159. Pergamentul are dimensiunile de 33,5 x 26 cm, având o pecete mică atârnată, cu legenda *Pecelat' Petra voevodî*, cu o fotografie sub nr. 780.

Ne găsim în fața unui document de întărire a dreptului de proprietate asupra satului Cupca și de donație a satului Neagăuți boierului Ivan Cupcici, ambele sate cu drept de moștenire. Această donație a constituit răsplata (beneficiul) acordată de domnitor, ca suzeran, boierului Cupcici în calitatea sa de vasal („slugă” în slavonă) pentru serviciul prestat până atunci cu credință. Era un procedeu folosit în acele timpuri pentru a întări legătura de vasalitate între domn și boieri. Ca urmare a dăruirii satului Cupca, Ivan Cupcici devine oficial comandantul militar al comunității teritoriale cu sediul în acel sat și administrator fiscal. În această ultimă calitate avea dreptul să strângă de la membrii comunității zeciuiala din bunurile de consum, arme, unelte ș.a., necesare pentru întreținerea aparatului militar. Toate aceste bunuri se depozitau în casa (domul) comunității care putea fi însăși locuința feudalului. Membrii comunității gentilice își păstrau însă averile și libertatea (Gonța, AL., 1986). Această formă de investire (prin donație) era obligatorie pentru promovarea boierilor pe o treaptă superioară a ierarhiei sociale. Apare inexplicabil faptul că această investire s-a făcut atunci când boierul Ivan Cupcici atinsese deja cele mai înalte demnități în stat sub domnia îndelungată a lui Alexandru cel Bun.

Din precizarea făcută în actul de donație: „Iar hotarul acestor sate să fie cu toate hotarele vechi, pe unde au folosit de veac” se deduce că satele donate, inclusiv Cupca, erau mai vechi decât atestarea lor documentară. După L.L. Polevoi, citat de Matei U. și Emandi Em. (1982), vechimea satului Cupca ar depăși cu o sută de ani data atestării sale documentare. În același sens se pronunța și Alexandru Rosetti (1986) care precizează că o formulă care apelează la tradiție, la amintirea locuitorilor respectivi, implica de obicei trei generații, adică aproximativ un secol. Deci satul Cupca s-a întemeiat în jurul anului 1329, adică înainte de constituirea statului feudal moldovenesc, având în acest caz o vechime neîntreruptă de 665 de ani.

Satul Cupca putea să fie însă întemeiat și locuit, mai mult sau mai puțin permanent, cu mult timp înainte, așa după cum arată cercetările arheologice întreprinse după 1944 în ambele părți ale Bucovieni istorice. Această ipoteză se bazează pe rezultatele cercetărilor arheologice făcute în satele din apropiere. S-au descoperit vestigii arheologice din neoliticul timpuriu (cca 6000-4000 î. Hr.), datând din timpul culturii Starcevo-Criș, la Frătăuții Noi, Rădăuți și Solca (Ursulescu, N., 1986-1987). În neoliticul târziu (eneolitic, cca 2700-2000 î. Hr.), în timpul culturii Cucuteni-Ariujd-Tripolie, s-au construit tumulii din Bilca, Frătăuții Noi, Dornești (Miclea I., Brad I., Muntean G., 1987) și Horodnicul de Jos (Muntean G. și Cârdei V., 1971). Necropola tumulară hallstattiară de la Volovăț – Dealul Burlei a fost încadrată în perioada timpurie a epocii fierului (cca 1200-750 î. Hr.), care din punct de vedere al timpului de cultură se încadrează în grupa podoliană a ariei nord-estice a lumii tracice (Ignat M., 1978). Asemenea movile, presupuse a fi morminte tumulare, s-au descoperit și în Cupca în anul 1783, cu ocazia verificării hotarului cu satul vecin Corcești (Cramariuc Gh., 1938). Cu această ocazie s-au găsit pe Obcina Dealului în punctul Podireu (alt. 445 m) două movile (câte una de o parte și de alta a cotei) ce s-au păstrat până după 1944 când au fost distruse în urma prelucrării solului. Asemenea movile tumulare au fost semnalate încă din 1881 de către arheologul amator Josef Ritter von Gutter din Siret în Cupca, Pătrăuți, Ropcea, Hliboca și Siret, fiind apreciate ca morminte ale popoarelor vechi (Prelicz V., 1886; Cramariuc Gh.). Aceste morminte erau numite de către sciți curpane, termen adaptat și de popoarele turce ce au trăit pe meleagurile noastre. În acestea se înmormântau căpeteniile tribale și membrii familiilor lor (Gonța Al., 1986).

Vatra inițială a satului pare să fi fost în cătunul Săliște, toponim de origine slavă care are înțelesul de „loc unde s-a întemeiat satul sau vatra actuală a unui sat.” Cătunul Săliște, denumit ca atare, apare în harta cadastrală a satului din 1855 și, anume, pe prima terasă a Siretului Mic, la confluența pârâului Corceasca cu Siretul Mic. E un loc aproape plan cu sol aluvionar, fertil, ocrotit de vânturile puternice de către dealurile din jur. Această vatră de sat apare și în harta Otzellowitz din 1790. Nu este exclus ca în trecut vatra satului să fi fost pe un loc unde satul se putea apăra prin șanțuri și palisade numite în vremurile trecute „horodiști.” Un asemenea loc este pe dealul Tomescu care este înconjurat de pante mari din trei părți.

Câteva date cu privire la boierul Ivan Cupcici. Boierul Ivan Cupcici este numit în uricul prezentat anterior *boier, pan și slugă*. Termenul de *boier* este sinonim cu cel de nobil, iar cel de *slugă* cu cel de vasal. *Pan* provine din cuvântul polon *jupan*, titlu ce se acorda în acel timp membrilor casei domnitoare și celor mai înalți demnitari ce făceau parte din Sfatul Domnesc. După d'Hauterive, citat de Dan Lăzărescu în 1985, Alexandru cel Bun, după ce a obținut titlul de despot de la împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul, a instituit ierarhia aulică a dregătorilor, în care au intrat boierii ai căror strămoși existau dinaintea întemeierii statului feudal moldovenesc, printre care s-au numărat, probabil, și strămoșii lui Cupcici. Este de presupus că, în plus, Cupcici a fost și o personalitate puternică, care s-a impus atât ca bun ostaș și comandant pe câmpul de luptă, cât și ca un util diplomat. El era unul dintre cei mai mari și mai bogați boieri moldoveni din prima jumătate a secolului al XV-lea, amintit în documentele din cancelaria moldovenească ca demnitar sau martor între anii 1422-1434 (Costăchescu M., 1929; Stoicescu N., 1971). A murit în anul 1434 sau 1435. A îndeplinit funcții înalte de stat după cum urmează: logofăt și mare logofăt între anii 1422-1425 (1433); mare vornic al Curtiții din Suceava și mare vornic al Țării de Sus. Logofătul

răspundea de cancelaria domnească, având obligația de a redacta documentele și de a păstra și aplica sigiliul domnesc pe ele. Acesta avea în subordine secretari (grămățici) care redactau actele sub îndrumarea sa. Ivan Cupcici știa să citească și să scrie în limba slavonă, cunoștea limba polonă (Stoicescu N., 1968). Se pare că a fost și director al Școlii fiilor de boieri din Suceava, ceea ce ar constitui un argument în plus pentru a explica accesul lui la cele mai înalte funcții în stat (Gonța Al., 1986). În calitate de vornic, era comandant militar și judecător al unor provincii mai importante. Războinicii care participau la Sfatul Domnesc cu titlul de pani sau boieri erau cu toții dregători, șefi militari ai curților din provincie, adică războinici cu dregătoria sau slujba militară. Ivan Cupcici făcea parte din protipendadă, adică dintre primii dregători ai statului feudal moldovenesc: logofătul, marele vornic al Țării de Jos, hatmanul și marele postelnic (Gonța Al., 1986).

În Cupca el posedea o curte nobiliară, compusă din locuința propriu-zisă, biserica-paraclis (sau capela de curte), ambele din piatră, la care se adăugau anexele destinate ca locuințe pentru curteni și militari, grajduri ș.a. Totul se găsea în interiorul unui perimetru îngrădit cu zid de piatră sau lemn, ceea ce conferea ansamblului caracterul unui centru de apărare. Ruinele unei asemenea curți au fost cercetate de către Lia și Adrian Bătrâna (1982) la Rădăuți, Vorniceni Mari, și Giulești în județul Suceava, ceea ce ne face să conchidem că și în Cupca a existat ceva asemănător. Atât în calitate de logofăt, cât și de vornic, Ivan Cupcici a obținut venituri personale importante care i-au permis să ajungă proprietarul a 22 de sate și moșii, răspândite în 7 ținuturi din nordul Moldovei, printre care și Tomești (Suceava) și Camenca, dobândite în 1431 (Costăchescu M., 1928). Între anii 1490 și 1503, Cupca împreună cu Tomeștii și Camenca sunt donate mănăstirii Putna de către marele vornic Iurie Cupcici, un nepot al lui Ivan Cupcici. Această donație este întărită de către domnitorul Ștefan cel Mare prin Uricul din 2 februarie 1503, alături de alte sate, moșii și braniști pe care le stăpânea (Costăchescu M., 1928). În felul acesta Cupca devine sat mănăstiresc, iar locuitorii ei iobagi ai mănăstirii Putna până la 1848.

În baza materialelor consultate putem emite ipoteza că satul Cupca a fost reședința unui cnezat de vale, compus din minimum patru sate. În sprijinul acestei ipoteze aducem următoarele argumente:

a. Din Cupca, unde-și avea locuința, s-a ridicat un mare boier pe treapta cea mai înaltă a ierarhiei boierești moldovene, ceea ce presupune, pe lângă niște calități personale deosebite, și funcții importante deținute de el și înaintașii săi.

b. Nimeni din satele Tomești și Camenca, folosindu-se de dreptul de preemțiune, nu s-a opus trecerii acestor sate în proprietatea lui Ivan Cupcici, ceea ce este o dovadă că făceau parte din aceeași comunitate.

c. Titlul de cneaghină (cneghină) pe care l-a purtat Marușca, fiica lui Ivan Cupcici, titlu care, după Radu Rosetti (1907) și Alexandru Gonța (1986), era purtat cu mândrie și de către soțiile și fiicele boierilor moldoveni numai după ce aceștia desfășuraseră de mai mult timp instituția cnezatului.

Cât despre legătura dintre toponimul Cupca și numele lui Ivan Cupcici, am constatat următoarele:

După Werenka D. (1895), toponimul *Cupca* este de origine slavă și provine de la cuvântul *kupa* (diminutivul *kupca*) cu înțelesul de „grămadă“ (de obiecte), „mulțime de oameni.“ După Gheorghe Mihăilă cuvântul ar fi de origine ucraineană. Același înțeles îl are și astăzi în limbile slave răsăritene. Din acest cuvânt, inițial se puteau dezvolta, conform părerii aceluiași autor, și sensurile ulterioare de deal, ridicătură de

pământ, movilă, ce s-au păstrat și până astăzi în limba sorabă vorbită de circa 100 000 de oameni în landurile din Saxonia și Bavaria din Germania (Vasmar, 1967). Mult timp s-a crezut că sufixul *-ici* al numelui lui Cupcici ar arăta originea lui, adică localitatea de unde se trage. Deci, patronimicul Cupcici în această versiune s-ar traduce prin Cupceanul, originar din Cupca (Costăchescu M., 1931; Stoicescu N., 1971). Nicolaie A. Constantinescu arată însă în 1963 că sufixul *-ici* a avut în evul mediu timpuriu în actele cancelariei moldovenești o funcție patronimică, sinonimă cu sufixul românesc *-escu*, cu sensul de *al lui*. De acord cu această aserțiune, prof. Gheorghe Mihăilă considera că numele de Cupcici ar trebui tradus prin Cupcea. Un argument în plus în favoarea acestei interpretări îl constituie numele unor sate formate în secolul al XV-lea pe moșiile lui Ivan Cupcici și anume: Cupcești din județul Neamț, proprietatea mănăstirii Bisericiani (Costăchescu M., 1931); Cupcești, sat de lângă Bârlad, Cupceni (Cihodar C., Caproșu I. și Șimanschi L., 1975). Pe de altă parte, N.A. Constantinescu (1963), citat de Gheorghe Mihăilă, deriva numele de Cupcici de la vechiul cuvânt slavon Kup'cii – negustor (de la verbul cupiti – a cumpăra). Deci, ar fi posibil ca patronimul Cupcici (Cupcea) să provină de la ocupația de negustor a unui înaintaș al său, proprietarul satului Cupca, iar asemănarea cu toponimul Cupca să fie cu totul întâmplătoare.

BIBLIOGRAFIE

- Bătrâna, Lia și Bătrâna, Adrian, *Curți boierești în Moldova medievală*, în: „Magazin istoric”, Anul XII, nr. 12, decembrie.
- Cihodar, Constantin, Caproșu, Ion Șimanschi, Leon, *Moldova*, vol. I (1384-1448), Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România, Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975.
- Constantinescu, Nicolaie, *Dicționar onomastic românesc*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1963.
- Costăchescu, Mihail, *Boierii moldoveni Cupcici și satele lor*, în: „Buletinul muzeului municipal Iași”, Fisc 7-1928, Inst. de Arte Grafice, „Viața românească”, S.A., Iași, 1928.
- Costăchescu, Mihai, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Documente interne. Urice, 1374-1437. Fundația Regele Ferdinand I, Ed. Viața românească, S.A., Iași, 1931.
- Cramarciuc Gheorghe, *Din satele Bucovinei, Corcești, județul Storjineț. Contribuții la monografia satelor noastre*, Ed. Curierul Judiciar, S.A. București, 1931.
- Cramarciuc, Gheorghe, *Hotărnicia comunei Corcești din 1783*, „Gazeta Bucovinenilor”, V, 72, 25 martie, Cernăuți, 1938.
- Gonța, Alexandru, *Satul în Moldova feudală. Instituțiile*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Ignat, Mircea, *Necropola tumulară ballstiană de la Volovăț – Dealul Burlei*, în: „Suceava. Anuarul muzeului județean”, V, 1978.
- Lăzărescu, A. Dan, *Imaginea României prin călători*, vol. I, 1716-1789, Ed. Sport-Turism, București, 1985.
- Matei, Mihai și Emandi, Emil, Ion, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (sec. XI-XVII)*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1982.

- Miclea, Ion, Brad, Ion și Muntean, George, *Bilca. Colecția satelor României*, Ed. Sport-Turism, București, 1987.
- Muntean, George și Cârdei, Vasile, *Bilca, o așezare din Valea Sucevei*. Monografie. Suceava, 1971.
- Prelicz, Victor, *Geschichte der Stadt Sereth und ihre Alteotumer*. Sereth. 1886.
- Rosetti, Radu, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova. De la origine până în 1834*, tom I, București, 1907.
- Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române. I. De la origini până la începutul secolului al XVIII-lea*. Ediție definitivă, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Stoicescu, Nicolaie, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1968.
- Stoicescu, Nicolaie, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971.
- Ursulescu, Nicolaie, *Contribuția cercetărilor arheologice din județul Suceava la cunoașterea neoeoliticului din Moldova*, Suceava. Anuarul muzeului județean, XIII-XIV, 1986-1987.
- Vasmer, Max, *Etimologisches slovar ruskogo iazâka*, Moskwa, 1967.

SUMMARY

The author evokes a single episode from the history of the Bukovinian village Cupca (today in the Cernowitz region, Ukraina) – its documentary attestation during the reign of Alexandru cel Bun and the specification of the oldness of the village. The prince's muniment of bequest towards the boyar Ivan Cupcici is reproduced, the boyar Ivan Cupcici's personality (his role in the feudal state) is presented and the toponym *Cupca* and its relations to the *Cupcici* name is etimologically analysed.

VASILE PLĂVAN, GAZETAR ȘI PUBLICIST BUCOVINEAN

Georgeta Plăvan-Ștefănescu

Brașov

Vasile Plăvan s-a născut la 24 noiembrie 1889, în comuna Cupca, județul Storoiineț, într-o familie de țărani. Învață primele 4 clase primare la școala din satul natal. Rămâne de timpuriu orfan de mamă; nu va cunoaște niciodată dragostea maternă, va crește și va trăi numai printre străini. Urmează cursul secundar la Liceul nr. 3 de stat din Cernăuți și trece bacalaureatul în anul 1910, după care se înscrie la Facultatea de Drept. O adolescență tristă, austeră, evoluând sub imperativul datoriei, al devoțiunii și al sobrietății își va spune cuvântul toată viața. Rodul educației primite în școli, precum și acela al lecturii care-l pasiona au contribuit la plămădirea celui mai pur ideal care îi anima pe românii de pretutindeni în preajma primului război mondial. Evenimentele ce se profilau la orizont îl determină să treacă în anul 1914 granița în Vechiul Regat. Fiind nevoit să se întrețină singur, devine slujbaş la căile ferate. Anul 1916 îl surprinde ca elev al Școlii Militare de Infanterie din Botoșani. Ca sublocotenent de rezervă, făcând parte din regimentele 10 Vânători, apoi 2 Alba Iulia, participă la războiul pentru întregirea neamului, fiind decorat cu medalia „Regele Ferdinand I”, ordinul „Coroana României”, „Crucea comemorativă de război” etc. A făcut parte până la moarte din Asociația voluntarilor bucovineni.

La 1 decembrie 1921 demisionează de la calea ferată și intră în gazetărie. Își ia licența în drept la Cernăuți în anul 1923, iar în 1924 se căsătorește cu Vanda, născută Scholz, având ca naș pe profesorul Ion Nistor.

Vreme de treisprezece ani, din 1926 și până în 1939, Vasile Plăvan este redactor și redactor-șef la cotidianul „Glasul Bucovinei” din Cernăuți. Anii de muncă prestată zi și noapte la acest ziar sunt cea mai frumoasă moștenire pe care el a lăsat-o presei românești din Bucovina. Munca aceasta asiduă însă i-a șubrezit sănătatea, având o constituție fizică firavă și, în cele din urmă, îi va provoca o gravă boală și un sfârșit prematur.

În aceeași perioadă interbelică, Vasile Plăvan a mai fost: avocat la Casa de Asigurări Sociale și la sucursala Băncii Naționale din Cernăuți, membru al Baroului Avocaților din Bucovina (din 1928), profesor de legislație la Cursul profesional pentru ucenici (1935-1936), redactor la ziarul „Voluntarul bucovinean.”

În 1934, participă la manifestările și marea aniversare a Mănăstirii Putna, iar în 1935 ia parte la aniversarea de 25 de ani de la bacalaureat, cu care ocazie mai ține cuvântări o serie de personalități bucovinene.

Vasile Plăvan a fost fondator al breslei și Sindicatului ziaristilor din Bucovina. Ca publicist, a scris numeroase articole de-a lungul anilor și în „Calendarul „Glasul

Bucovinei-“, referindu-se mai ales la viața țăranilor, la reforma agrară, la împroprietărirea, la meserii și comerț. În cărticica intitulată *Boabe de lacrimi*, dedicată soției lui, întâlnim pagini autobiografice și amintiri ale vremurilor de bejenie din primul război mondial, precum și ale vieții românești din Bucovina dinainte și după Marea Unire. Limba frumoasă și stilul curat al acestor scrieri dovedesc o deosebită înclinație și îndemânare a condeiului său.

Vasile Plăvan a murit la vârsta de 49 de ani, în 23 ianuarie 1939, în urma unei grele suferințe care a durat opt ani. Înmormântarea a avut loc la Cimitirul orașului Cernăuți în 25 ianuarie. Onorurile militare au fost date de către un pluton din Regimentul 4 Pionieri, iar carul funebru a fost escortat de voluntari bucovineni. La trista ceremonie a asistat un numeros public, aducând ultimul omagiu celui dispărut. Cortegiul funebru, alcătuit din membrii familiei decedatului, prieteni personali, ziaristi, magistrați, avocați, personalități ale vieții publice bucovinene, pornind din str. Xenopol, a străbătut străzile: Universității, I.G. Duca, Piața Unirii și Regina Maria, până la Catedrală, unde s-a oficiat slujba prohodului. De la Catedrală, cortegiul s-a îndreptat spre Cimitirul orășenesc, trecând prin fața „Glasului Bucovinei“, unde întregul personal al ziarului a adus un ultim omagiu fostului lor colaborator. În fața mormântului deschis, au cuvântat mai multe personalități, printre care: protoiereu Iancovschi, director Silvestru Netea în numele Asociației voluntarilor de război, Eugen Popovici în numele Sindicatului zariștilor bucovineni, dr. Traian Chelariu din partea ziarului „Glasul Bucovinei“, dr. Zeno Herbay în numele baroului, A. Sabin în numele Casei Asigurărilor Sociale, Ștefan Bidnei în numele colegilor de studii și mulți-mulți alții, omagiind rarele calități ale regretatului defunct.

Vasile Plăvan a fost un ziarist de vocație, un entuziast și un idealist de o aristocratică noblețe sufletească, de distincție morală, de bunătate și necuprinsă omenie. A fost un om integru cu o judecată cumpănită, fără patimi, stăpânit de imperativul conștiinței, al datoriei și al onoarei. Conciliant și blajin, sărac în bunuri materiale, el a lăsat în urmă o luminoasă pildă de virtute, un nume de o rară puritate și un exemplu de adevărat românism.

Mormântul lui Vasile Plăvan, părăsit vreme de o jumătate de veac, are din nou astăzi o cruce la căpătâi.

SUMMARY

The author evokes the personality of the Bukovinian journalist Vasile Plăvan, chief editor between 1926-1939 of the „Glasul Bucovinei“ newspaper, published in Cernowitz, founder of the journalist's guild and union in the inter-war Bukovina.

STATUTUL JURIDIC AL MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Eugen Patraș
Cernăuți

CONSIDERAȚII GENERALE

Repere statistico-geografice. Prăbușirea totalitarismului în fosta U.R.S.S. a scos în evidență cu deosebită acuitate un întreg complex de probleme care-și căutau o rezolvare de mai multă vreme. De altfel, unul din motivele principale care au condiționat fărâmițarea imperiului sovietic a fost factorul național. Numeroasele nemulțumiri ale diferitelor grupuri etnice, acumulate pe parcursul mai multor decenii de dictatură, au răbufnit în noile state independente, apărute în spațiul fostei Uniuni Sovietice. Proclamându-și suveranitatea la 23 iunie 1990 și independența statală la 27 august 1991, Republica Moldova nu constituie în acest sens o excepție. Renașterea aici a minorităților naționale coincide, în timp, cu cea a majorității românești. De unde și multitudinea dificultăților apărute în calea acestui proces firesc. Recensământul din 1989 atestă pentru Republica Moldova următoarea componență națională a populației¹:

	în mii	în %
moldoveni	2 mil 795	64,5
ucraineni	600,4	13,8
ruși	562,1	13,0
găgăuzi	153,5	3,0
bulgari	88,4	2,0
evrei	65,8	1,5
țigani	63,2	1,5

Menționăm faptul că în anii '70-'80, structurile naționale, sprijinite activ de oficialitățile fostei R.S.S.M., au stimulat în modul cel mai activ imigrarea în republică a unei populații alogene, ajungându-se în ultimii ani la 100 000 de noi-veniți stabiliți îndeosebi în mediul urban. Ca urmare, în 1989, persoanele aparținând minorităților naționale alcătuiau 53,7 % din populația orașelor Republicii Moldova.

Rusofonii² din raioanele din stânga Nistrului (Transnistria) constituie 60 % din populație. Aceeași proporție există și în partea de sud a republicii, populată compact de găgăuzi și bulgari.

Precizări conceptuale. Disiminări terminologice: grup etnic, grup național, minoritate etnică, minoritate națională. Lipsa unui consens terminologic (și deci conceptual) a constituit unul din motivele pentru care între 1990-1995 nu s-a reușit a se adopta o lege care să reglementeze statutul juridic al persoanelor aparținând minorităților naționale, vidul legislativ dezechilibrând de multe ori stabilitatea interetnică în republică. Eventuala ei adoptare între 1990-1992 ar fi dus cu siguranță la înlăturarea unui șir de neînțelegeri, unele degenerând în conflicte. Definirea acestor concepte este o chestiune importantă. În proiectele de lege, ca și diversele propuneri, se operează cu termeni diferiți și fără o interpretare juridică rezonabilă. Dacă în Parlamentul precedent se invoca deseori termenul de „grup național” sau „etic”, în cel actual se operează exclusiv cu cel de „minoritate națională”.

Un grup de cincizeci și doi de savanți ai Academiei de Științe a Republicii Moldova, într-un Aviz la proiectul Constituției R.M., afirmă că în republică nu există minorități naționale, ci grupuri etnice, caracterizate ca „parte componentă a unei etnii ce se desprinde din masivul de bază al constituirii istorice a acesteia și emigrează pe teritoriul istorico-etnic al altui popor”³. În grupuri etnice se consideră a fi reuniți rușii, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii, evreii, care, în diferite perioade istorice, în virtutea diferitelor evenimente, s-au desprins de la arealul lor etnic de bază stabilindu-se în continuare, cu loc permanent de trai, în spațiul românesc dintre Prut și Nistru. Un punct de vedere asemănător este susținut de dl. Marin Beleuță, reprezentant al Frontului Popular Creștin-Democrat care afirmă că „pe teritoriul actualei Republici Moldova nu locuiesc minorități naționale, indiferent de faptul că în afară de populația românească există reprezentanți ai minorităților rusă, ucraineană, bulgară etc. Aceștia formează grupuri minoritare etnice și nu au un teritoriu populat compact. În acest context se poate discuta numai despre unele localități populate compact de o anumită etnie”⁴. Astfel, alogenii, care în prezent locuiesc în Moldova, ar fi imigranți sau urmași ai acestora, urmând a fi tratați, sub aspect juridic, în această calitate. Potrivit datelor recensământului din 1989, 33 % dintre ucrainenii și 48 % dintre rușii nu erau născuți în Republica Moldova, ci pe teritoriile altor state, foste republici unionale. Prin analogie cu alte state – exemplul turcilor din Germania sau al alogenilor din Franța etc. fiind semnificativ – această categorie de persoane n-ar trebui să pretindă la un statut de minoritate națională. Un asemenea punct de vedere este sprijinit de colaboratorul Academiei din Chișinău, dl. Dumitru Grama⁵. De altfel, și deputatul A. Lisețchi, profesor universitar, devenit ulterior poate cel mai activ militant pentru conceptul de „minoritate națională”, inițial recunoștea că „acele grupuri de populație, care (...) s-au rupt de masivul etnic de bază constituie grupuri etnice”⁶. Mai târziu, după zece ani, același autor a dedicat o lucrare specială problemei elaborării cadrului legislativ al minorităților naționale din Republica Moldova⁷. Apreciem însă că lucrarea la care ne referim are o puternică nuanță politică, în ea afirmându-se, printre altele, că „noțiunea de minorități naționale ale Moldovei nu este altceva decât o denumire generică pentru populația rusofonă”⁸. În situația când minoritățile naționale se autoidentifică cu propriile particularități istorice și culturale, a le îngloba pe toate în „populația rusofonă” este cel puțin neștiințific. Definirea unei etnii minoritare prin prisma conceptului de populație autohtonă/neautohtonă și, respectiv, acordarea, în funcție de aceasta, a unor drepturi diferențiate nu-și găsește suport nici în cerințele dreptului internațional contemporan. Cu toate eforturile de amestecare babilonică a popoarelor, promovată în perioada totalitară, acordarea unui volum diferit de drepturi și obligații pentru diferite etnii sau în cadrul aceleiași etnii nu poate fi justificată.

Începând cu Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE), în circuitul politico-juridic internațional și mai cu seamă în cel european se încetățenește termenul de „minoritate națională”, menționându-se că „statele participante, recunoscând contribuția pe care minoritățile naționale sau culturile regionale pot s-o aduca la cooperarea dintre state în diferite domenii ale culturii, își propun, atunci când pe teritoriul lor există astfel de minorități sau culturi și ținând seama de interesele legitime ale membrilor lor, să faciliteze această contribuție”⁹. Faptul a devenit și mai convingător după adoptarea la 10 noiembrie 1994 a Convenției-cadru privind protecția minorităților naționale în Europa.

O altă pondere juridică o are noțiunea de „popor”, la care ne vom referi mai jos, în contextul problemei găgăuze. Altfel spus, era mai potrivit în acest sens, ca discuțiile să se axeze pe conceptele *minoritate națională – popor*, cu repercusiuni deosebit de serioase, și nu *grup etnic – grup național – minoritate etnică – minoritate națională*.

Procesul elaborării unei legi a minorităților naționale. În ultimii ani, în Republica Moldova au fost elaborate trei proiecte de statut juridic al persoanelor aparținând minorităților naționale, și anume:

1. Proiectul Legii cu privire la garantarea drepturilor cetățenilor aparținând grupurilor naționale, lingvistice sau religioase, alcătuit în 1992 de către Comisia pentru Drepturile Omului și Relații Naționale (președinte Alexandru Arseni) al fostului for legislativ. Constituit din 19 articole, Proiectul reprezintă o încercare reușită de a cuprinde, într-un text relativ concis, multitudinea de probleme legate de statutul minorităților. Însă referirile la noțiunile de populație autohtonă/neautohtonă și accentuarea asigurării protecției doar celor ce se bucură de cetățenie limitează oarecum interesele legitime ale unor categorii de persoane. E depășită și necesitatea de a indica naționalitatea în pașaport (art. 5). De altfel, acestea au fost observațiile cele mai substanțiale formulate pe marginea proiectului și de către un grup de experți internaționali.

2. Proiectul Legii privind drepturile minorităților naționale în Republica Moldova (autor A. Lisețchi). Proiectul, elaborat tot în 1992 și publicat în presă¹⁰, se caracterizează printr-un exces de drepturi, chiar privilegii, garantate de către stat minorităților naționale, uneori în defavoarea populației majoritare, ajungându-se la ceea ce numim discriminare pozitivă. Aceste drepturi speciale se stabilesc, potrivit art. 8, în toate unitățile administrativ-teritoriale unde minoritatea națională constituie mai mult de 10 %. Or, exceptând două-trei raioane din cele patruzeci, întreg teritoriul republicii cade sub incidența acestui articol. Articolul 25 egalează foarte ușor limbile tuturor minorităților cu limba de stat în toate instanțele posibile și în unitățile administrativ-teritoriale, unde această categorie de persoane, chiar aparținând mai multor etnii, însumează 10 % din numărul populației. Articolul 47 stabilește posibilitatea acordării autonomiei teritoriale găgăuzilor și bulgarilor, iar art. 48 stipulează același lucru pentru raioanele din estul republicii – Transnistria. Evident, că toate acestea urmau a fi realizate cu concursul material și financiar al statului.

Deși în preambulul proiectului se vorbește despre sprijinul acordat limbii de stat, art. 26 orientează către minoritatea rusă celelalte minorități naționale care și-au pierdut limba maternă.

Cu o tehnică juridică deficitară, cu enunțuri repetate și excesiv de lungi și, de aici, cu obscurități în înțelegerea textului, proiectul nu servește corespunzător interesele minorităților naționale și ale statului.

3. Proiectul Legii privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, elaborat în 1994 de către Comisia pentru Drepturile Omului și Minorităților Naționale (președinte V. Solonari) din actualul corp legislativ. Termenul de „minoritate națională”, potrivit articolului 1, este interpretat prin „persoane ce locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova care nu aparțin de etnia ce constituie majoritatea populației (moldoveni) și se consideră persoane de altă origine etnică”. Printr-o serie de articole (8, 9, 11, 12, 13), proiectul încearcă în mod indirect să consfințească limba rusă ca o a doua limbă de stat pe teritoriul republicii, fapt ce vine în contradicție cu prevederile Constituției și Legii privind funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova.

Cu toate acestea, proiectul în cauză va sta, probabil, la baza viitoarei legi care se așteaptă a fi aprobată într-un viitor apropiat.

CĂDRUL LEGISLATIV ȘI INSTITUȚIONAL AL MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Cadrul legislativ. Prin actele pe care le-a adoptat imediat după proclamarea suveranității și independenței statale, Parlamentul Republicii Moldova a creat premisele funcționării statului de drept pe întreg teritoriul național, a consacrat prin Constituție și prin alte legi drepturile omului și libertățile fundamentale ale cetățenilor. Acționând în acest spirit, forul legislativ a aderat la cele mai relevante instrumente juridice internaționale referitoare la drepturile omului și libertățile fundamentale, exprimându-și deplinul acord cu prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului, ale pactelor internaționale privind drepturile omului¹¹, ale celorlalte documente ale ONU, Consiliului Europei, CSCE (OSCE) etc.

Întreaga legislație de protecție a persoanelor care aparțin minorităților etnice, lingvistice și religioase corespunde principiului nediscriminării, statuat în documentele internaționale, în virtutea căruia sunt interzise orice deosebiri, excluderi, restricții sau preferințe, care au ca scop ori efect încălcarea sau compromiterea exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și libertăților fundamentale în domeniul politic, economic, social și cultural sau în oricare alt domeniu al vieții publice.

În Declarația Parlamentului din 26 mai 1992 se menționează că „alinieria legislației interne la standardele internaționale în materia drepturilor omului este singura cale aptă să consolideze democrația și să asigure persoanelor care aparțin minorităților etnice, lingvistice și religioase drepturile legitime de a-și apăra și dezvoltarea identitatea”¹².

Principalele instrumente de reglementare a statutului acestei categorii de persoane se găsesc în următoarele documente: Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994; Legea Republicii Moldova cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova din 1 septembrie 1989; Hotărârea Sovietului Suprem al Republicii Moldova despre modul de punere în aplicare a Legii Republicii Moldova cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova din 1 septembrie 1989; Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la

statutul juridic al persoanelor aparținând minorităților etnice, lingvistice și religioase în contextul conflictului armat din raioanele din partea stângă a Nistrului (26.05.1992); Legea cetățeniei din 5 iunie 1991; Legea cultelor din 24 martie 1992; Decretele președintelui Republicii Moldova privind dezvoltarea unor culturi naționale; Pachetul de legi și hotărâri privind statutul juridic al Găgăuziei (Gagauz-Yeri); Legea privind administrația publică locală din 13.01.1995; Legea Republicii Moldova privind partidele și alte organizații social-politice din 1991; Concepția dezvoltării învățământului în Republica Moldova (februarie 1995) etc.

În chiar preambulul Constituției se menționează că aceasta se adoptă și din „năzuința spre satisfacerea intereselor cetățenilor de altă origine etnică, care, împreună cu moldovenii, constituie poporul Republicii Moldova”¹³.

O serie de articole din Legea Supremă țin cont de caracterul multiethnic al republicii, stabilind o serie de modalități de protecție a identității naționale a acestei categorii de persoane. Prevederea punctului 1 al art. 10, precum că „Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor ei”, continuă în punctul 2 cu mențiunea că „statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase”¹⁴. În acest context vom releva faptul că Legea cetățeniei din 1991 a fixat „variantele nule” de acordare a cetățeniei, adică tuturor celor care la momentul adoptării Legii locuiau pe teritoriul republicii, spre deosebire de alte foste republici unionale care au stabilit diferite limitări și restricții.

Constituind un element de bază al păstrării și dezvoltării specificului național, o importanță deosebită este acordată funcționării limbilor minorităților naționale. În majoritatea covârșitoare a actelor normative în vigoare, în special a proiectelor onora care se preconizează a se adopta, se observă un privilegiu aparte pentru limba minorității ruse. Vom exemplifica doar cu unele dintre ele: Constituția Republicii Moldova, art. 13, p. 2. „Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării”.¹⁵ Legea Republicii Moldova cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, art. 3: „Limba rusă se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național real”; art. 9. „Limba de lucru în organele puterii de stat, ale administrației de stat și organizațiilor obștești este limba de stat, care se introduce pe etape. Totodată se asigură traducerea în limba rusă”; art. 17. „La comitetele executive ale Sovietelor locale de deputați ai poporului, documentele se întocmesc în limba de stat, la dorința cetățenilor, și în limba rusă, iar la notariate și la organele de înregistrare a actelor civile, în limba de stat și în limba rusă” etc. Proiectul legii privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale: art. 9, p. 1. „Statul asigură publicarea actelor normative, comunicărilor oficiale și a altor informații de interes național în limba de stat și cea rusă”; art. 11. „Denumirile localităților, străzilor, instituțiilor publice, localurilor publice se indică în limba de stat și în limba rusă”; art. 13, p. 1. „Statul garantează dreptul de a se adresa în instituțiile publice, oral și în scris, în limba moldovenească sau rusă și a primi răspuns în limba adresării”.

Dincolo de tradițiile totalitarismului sovietic, când se promova cultul doar al unei limbi, precum și preferințele unei părți a populației, considerăm că nu este cazul de instituire a unor regimuri juridice diferite pentru limbile diferitelor minorități naționale. Cu atât mai mult cu cât, numeric, nu minoritatea rusă deține primul loc printre celelalte etnii minoritare din republică. Articolul 3 al Legii cu privire la

funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova „garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, ivrit, idiș, țigănească, a limbilor altor grupuri etnice care locuiesc pe teritoriul republicii, pentru satisfacerea necesităților lor național-culturale”¹⁶. În localitățile locuite compact de minorități naționale, limba manifestărilor și lucrărilor de secretariat în organele puterii de stat, administrației de stat și organizațiilor obștești, precum și în actele lor, poate fi limba maternă a populației respective (art. 9, 10). Statul, fidel angajamentelor asumate prin documentele la care a subscris, asigură persoanelor care fac parte din minorități dreptul de a învăța în limba maternă și a o folosi în mod liber. Învățământul în limba maternă la toate nivelele este reglementat în Constituție (art. 3, 5, p. 2), în Concepția dezvoltării învățământului în Republica Moldova¹⁷, precum și în proiectul noii Legi a învățământului. Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova (art. 24-29) asigură, pentru localitățile locuite compact de minorități naționale, folosirea largă a limbilor acestora în tot spectrul de denumiri și informații publice¹⁸. În justiție, persoanele care nu cunosc limba de stat, potrivit art. 118, p. 2, al Constituției, au dreptul de a lua cunoștință de toate actele și lucrările dosarului, de a vorbi în instanță prin interpret. Procedura penală, civilă și a cazurilor administrative poate fi efectuată într-o limbă acceptabilă majorității persoanelor participante la proces, care ar putea să fie și limba unei minorități. Deși Legea cu privire la funcționarea limbilor, prin art. 31, stipulează o răspundere juridică pentru propagarea ostilității și a disprețului față de limba oricărei etnii, pentru crearea obstacolelor în folosirea limbilor și lezarea drepturilor cetățenilor din motive de limbă, ea practic nu există. Acesta este și unul din motivele de ignorare (deschisă sau voalată) a cadrului general al legii de către unii funcționari publici.

Păstrarea și protejarea bunurilor și valorilor care constituie patrimoniul cultural și istoric al minorităților, a monumentelor și obiectivelor istorice, culturale și religioase, legate de existența și viața lor pe teritoriul Republicii Moldova, sunt garantate prin Legea privind ocrotirea monumentelor¹⁹, ele având același regim ca și protejarea și păstrarea patrimoniului național și al monumentelor din toată republica. Minorităților naționale le este garantată libertatea de a profesa și practica propria lor religie, la fel ca și libertatea învățământului religios. Atât Constituția (art. 32, p. 3), cât și legea penală interzic discriminarea bazată pe rasă, origine etnică sau națională, precum și orice apel la ură națională, rasială sau religioasă, iar autoritățile publice nu vor tolera asemenea fapte. Egalitatea în fața legii și a autorităților publice a tuturor cetățenilor republicii, indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, opinie, apartenență politică este garantată de prevederile constituționale (art. 16). O serie de acte internaționale prevăd ca cetățenii ce aparțin minorităților pot beneficia de dreptul de a stabili și menține contacte libere atât în țară, cât și în străinătate, cu cetățenii de origine etnică comună, cu un patrimoniu cultural sau o credință comune. Aceste drepturi și-au găsit reflectare în asigurarea liberei circulații a cetățenilor care aparțin minorităților în țările respective, în numeroasele contacte internaționale și schimburi de informații. Pentru soluționarea practică a problemelor privind dezvoltarea unor culturi naționale, în republică au fost adoptate câteva Decrete prezidențiale²⁰. Odată cu descentralizarea administrației publice, o serie de probleme ce țin de dezvoltarea pe mai departe a culturilor naționale se vor putea rezolva pe plan local. Astfel de prevederi sunt incluse și în Legea privind administrația publică locală recent adoptată²¹.

Cadrul instituțional. În ideea asigurării adecvate a drepturilor minorităților naționale în toate sferile de activitate, pe parcursul ultimilor ani, în Republica Moldova s-au instituit la diferite nivele o serie de structuri preocupate de realizarea, în acest domeniu, a prevederilor legale. Prin Hotărârea Parlamentului din 1 aprilie 1994 a fost aprobată componența Comisiei pentru drepturile omului și minorității naționale, alcătuită din zece deputați, având ca scop pregătirea cadrului legislativ privitor la minorități. În vederea promovării politicii statului în domeniul relațiilor interetnice prin Hotărârea nr. 218 din 28 aprilie 1991 în cadrul guvernului s-a înființat Departamentul de Stat pentru Probleme Naționale, reorganizat la 27 iulie 1994 (Hotărârea nr. 554) în Departamentul Relațiilor Naționale. În cadrul acestuia activează o direcție specializată a minorităților naționale. Totodată, se recomandă (p. 4) primăriilor orașenești și comitetelor executive raionale să pună în sarcina unuia dintre salariații aparatului dirijarea problemelor referitoare la relațiile interetnice. În scopul promovării politicii lingvistice și exercitării controlului asupra respectării legislației cu privire la limbi, precum și realizării Programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul republicii, prin Hotărârea Guvernului din 29 ianuarie 1993 (nr. 36) a fost înființat Departamentul de Stat al Limbilor. Unul din obiectivele Departamentului, după cum se menționează în Regulamentul lui de activitate, constă în „controlul asupra funcționării, în condițiile legislației în vigoare, a limbilor din localitățile locuite compact de reprezentanții naționalităților conlocuitoare” (p. 6). Direcții specializate ale minorităților naționale sunt constituite în cadrul Ministerului Învățământului și Ministerului Culturii, la fel ca și la posturile naționale de radio și televiziune. O prodigioasă activitate de studiere a istoriei, limbii, culturii, literaturii, folclorului, etnografiei și artei minorităților naționale din Republica Moldova o desfășoară Institutul Minorităților Naționale înființat la 1 ianuarie 1993 în cadrul Academiei de Științe a Republicii. Având în componența sa cinci sectoare (bulgaristică; găgăzologie; istoria, limba și cultura populației ruse din Moldova; istoria, limba și cultura populației ucrainene din Moldova; istoria și cultura evreilor din Moldova). Institutul participă la elaborarea de recomandări și soluții practice menite să asigure promovarea în bune condiții a practicii naționale.

STATUTUL JURIDIC SPECIAL AL GĂGĂUZIEI (GAGAUZ-YERI)

Treptele autonomiei găgăuze în timp. La 23 decembrie 1994, Parlamentul Republicii Moldova, constituit în majoritate din reprezentanți ai Partidului Democrat Agrar, precum și ai Blocului Partidului Socialist și ai Mișcării „Unitate-Edinstvo”, a adoptat Legea organică privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) – în traducere „Țara găgăuzilor.” Adoptarea ei a fost o consecință directă a prevederii art. 111 din Constituție, potrivit căreia „unor localități din sudul Republicii Moldova le pot fi atribuite forme și condiții speciale după statute speciale”²².

Scurt istoric al problemei. Potrivit datelor istorice, găgăuzii, neam de origine turcică și religie ortodoxă, s-au consolidat în comunitate etnică între secolele XIV-XV în nord-estul Bulgariei²³. Faptul că acest etnos nu dispune de un teritoriu național propriu a fost recunoscut anterior și de unii specialiști găgăuzi²⁴. Sub presiunea imperiului otoman, dar și la invitația țarului rus care, la 19 decembrie 1809, a semnat decretul privind colonizarea Bugeacului de către bulgaro-găgăuzi, o parte considerabilă a acestei seminții s-a așezat în sudul Basarabiei. La recensământul din 1989 în

Republica Moldova locuiau 153,5 mii găgăuzi, care alcătuiau 3,5 % din întreaga populație a republicii. Dintre ei, 135,6 mii locuiesc în 5 raioane sudice, constituind 47 % din populația acestora (raionul Basarabeasca – 13,3 mii, 30 %; raionul Vulcănești – 22,3 mii, 36 %; raionul Comrat – 44,7 mii, 64 %; raionul Taraclia – 12,2 mii, 27 %; raionul Ceadâr-Lunga – 42,9 mii, 64 %). Populația totală a acestor raioane reprezintă 287,8 mii locuitori amplasați în 93 de localități, elementului găgăuz aparținându-i, în numai 27 din ele, mai mult de 50 %.

Începând cu 1989, la diferite întruniri ale reprezentanților comunității găgăuze s-a înaintat cererea formării unei autonomii teritoriale naționale²⁵, pentru ca la 19 august 1990, Congresul deputaților de toate nivelele, organizat la Comrat, să autoproclame crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Găgăuze, hotărându-se „libertatea de orice obligațiuni politico-juridice față de R.S.S. Moldova, dat fiind faptul că Sovietul Suprem al R.S.S.M. a declarat ca nelegitimă crearea R.S.S. Moldovenești la 2 august 1990“. Deși această Hotărâre a fost anulată chiar a doua zi de Sovietul Suprem al R.S.S.M. ca fiind ilegală, tendința de separatism în sudul republicii, cu sprijinul direct al Moscovei, căpăta proporții tot mai mari. Fostul for legislativ precogniza, în cadrul reorganizării administrativ-teritoriale a republicii, includerea raioanelor de sud cu populație găgăuză și bulgară într-un singur județ, pentru a ține mai bine seama de necesitățile culturale ale acestor minorități. Proiectul însă nu a fost realizat. Prin Hotărârea actualului Parlament din 1 aprilie 1994 s-a constituit o comisie specială pentru pregătirea proiectului de lege privind statutul juridic al localităților populate preponderent cu găgăuzi²⁶, activitatea căreia s-a finalizat prin adoptarea Legii Republicii Moldova privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)²⁷. Oportunitatea acordării unei autonomii teritoriale comunității găgăuze o vom analiza mai jos.

Găgăuzii – minoritate națională sau popor? Un răspuns științific la această întrebare are o maximă importanță, deoarece, în funcție de el, pot fi diferite consecințele juridice ale statutului acestei comunități. Or, dreptul la autodeterminare, conform dreptului internațional explicat și în cele două Pacte internaționale de bază ale ONU (p. 1)²⁸, este rezervat doar popoarelor. Nici un document internațional sau regional nu recunoaște dreptul la autonomie teritorială pentru minorități naționale. Dacă asupra noțiunii de „popor“ există un oarecare consens, față de interpretarea termenului de „minoritate națională“, după cum s-a menționat mai sus, părerile sunt diferite, fapt constatat și în Raportul explicativ la Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale în Europa.

Dincolo de discuțiile teoretice, câteva elemente constitutive, fundamentale pentru un popor, sunt unanim recunoscute. În contextul care ne interesează ne vom referi doar la două dintre ele: teritoriul și criteriul numeric al populației.

Majoritatea specialiștilor recunosc adevărul că găgăuzii nu au un teritoriu istoric național în Republica Moldova, locul lor de constituire etnică fiind Bulgaria.

Dacă găgăuzii din Republica Moldova – 153,5 mii – sunt „un popor puțin numeros“ (după cum îi determină Legea), atunci cine sunt cei 300 000 de găgăuzi din Bulgaria sau cei 32 000 din Ucraina? Or, a afirma că există trei popoare găgăuze în trei state este cel puțin neștiințific. Experții Consiliului Europei, care, la rugămintea Parlamentului Republicii Moldova, au efectuat expertiza a două proiecte de lege privind statutul comunității găgăuze, au demonstrat în unanimitate că aceștia nu reprezintă altceva decât o minoritate națională. Vom cita o constatare a unuia dintre ei, profesorul de la Facultatea de Drept a Universității din Geneva, domnul Giorgio

Malinvernii: „Moldova nu este nici într-un fel obligată, nici în conformitate cu dreptul internațional în vigoare, nici în conformitate cu diversele proiecte de convenții și declarații din ultimii ani, de a crea în sudul țării o regiune autonomă pentru minoritatea găgăuză. Consider, și nu mă îndoiesc de aceasta, că găgăuzii sunt o minoritate națională. Situația lor pare într-adevăr a fi diferită de cea a altor minorități din Europa Centrală. Prin urmare, nu se vede nici un motiv pentru ca găgăuzii să ceară să le fie recunoscut statutul de popor”²⁹.

Prevederile Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). Fiind o parte componentă a Republicii Moldova, art. 1 menționează că Găgăuzia este „o unitate teritorială autonomă și reprezintă o formă de autodeterminare a găgăuzilor”³⁰. Ea se creează „în scopul satisfacerii necesităților naționale și păstrării găgăuzilor, dezvoltării lor plene și multilaterale, prosperării limbii și culturii naționale, asigurării autostatorniciei politice și economice”³¹. În limitele competenței sale, Găgăuzia poate soluționa de sine stătător și în interesele întregii populații toate problemele dezvoltării politice, economice și culturale. Toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituție și legislația Republicii Moldova, cu excepția celor prevăzute de legea în cauză, sunt garantate și în Găgăuzia.

Organizarea internă. Autoritatea reprezentativă a Găgăuziei este Adunarea Populară, investită cu dreptul de a adopta acte normative. Aleasă prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat pe un termen de patru ani, ea va avea ca normă de constituire câte un deputat la cinci mii de alegători. De competența Adunării Populare, în afară de adoptarea Regulamentului Găgăuziei, ține adoptarea legilor locale în următoarele domenii: a. știință, cultură, învățământ; b. gospodărie comunală și de locuințe, urbanistică; c. ocrotire a sănătății, cultură fizică și sport; d. activitate bugetar-financiară și fiscală locală; e. economie și ecologie.

În afară de aceasta, de competența Adunării Populare țin: a. soluționarea în condițiile legii a problemelor organizării teritoriale a Găgăuziei, stabilirii și modificării categoriei localităților, a hotarelor raioanelor, orașelor și satelor, denumirilor lor; b. participarea la promovarea politicii interne și externe a Republicii Moldova în problemele care privesc interesele Găgăuziei; c. stabilirea modului de organizare și de activitate a autorităților administrației publice locale ale Găgăuziei și a asociațiilor de cetățeni, cu excepția partidelor și a altor organizații social-politice; d. fixarea, organizarea și efectuarea alegerilor de deputați în Adunarea Populară și aprobarea componenței Comisiei electorale Centrale pentru efectuarea alegerilor, fixarea alegerilor în autoritățile administrației publice locale din Găgăuzia; e. efectuarea referendumului local în problemele ce țin de competența Găgăuziei; f. aprobarea regulamentului privind simbolică Găgăuziei; g. stabilirea titlurilor de onoare și aprobarea distincțiilor; h. examinarea chestiunii și înaintarea în Parlamentul Republicii Moldova a inițiativei privind decretarea stării excepționale pe teritoriul Găgăuziei și instituirea formei speciale de administrare, în acest caz, în interesul securității și protecției locuitorilor Găgăuziei; i. dreptul de a se adresa, în condițiile legii, Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru a anula actele normative ale autorităților legislative și executive³² ale Republicii Moldova care lezează împuternicirile Găgăuziei. În aceeași măsură se stipulează că actele normative ale Găgăuziei care contravin Constituției Republicii Moldova și Legii în cauză se declară nule. Guvernatorul (Bașcanul) este persoana oficială supremă a Găgăuziei. Lui i se subordonează toate autoritățile publice (art. 14).

Ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat pentru un mandat de patru ani (dar nu mai mult de două mandate consecutive), Guvernatorul trebuie să fie cetățean al Republicii Moldova, care a îndeplinit vârsta de cel puțin 35 de ani și cunoaște limba găgăuză. El este confirmat în funcția de membru al Guvernului Republicii Moldova printr-un decret prezidențial. Atribuțiile lui de bază sunt: exercitarea conducerii activității autorităților administrației publice; emiterea, în condițiile legii, a hotărârilor și dispozițiilor; informarea anuală a Adunării Populare despre activitatea autorităților publice din Găgăuzia. Guvernatorul poate fi destituit din funcție cu votul a două treimi din deputații aleși ai Adunării Populare, iar decizia de destituire a altor persoane oficiale ale autorităților administrației publice – cu majoritatea de voturi ale deputaților Adunării Populare.

Organul executiv permanent al Găgăuziei este Comitetul executiv, format de către Adunarea populară la prima sesiune pentru durata mandatului (art. 16). Comitetul executiv asigură: executarea și respectarea Constituției și a legilor Republicii Moldova, precum și a actelor normative ale Adunării Populare; participarea la activitatea autorităților administrației publice centrale de specialitate ale Republicii Moldova în problemele ce țin de interesele Găgăuziei; reglementarea, în condițiile legii, a raporturilor de proprietate pe întreg teritoriul, administrarea economiei, construcției social-culturale, sistemului financiar-bugetar local, a asistenței sociale, retribuirii muncii, sistemului fiscal local, protecției mediului înconjurător și folosirii raționale a resurselor naturale; determinarea structurii și direcțiilor prioritare de dezvoltare a economiei și a progresului tehnico-științific; elaborarea programelor de dezvoltare economică, socială și național-culturală, de protecție a mediului înconjurător și realizarea lor după aprobarea de către Adunarea Populară; elaborarea și prezentarea bugetului Găgăuziei spre aprobare Adunării Populare și executarea acestuia; soluționarea problemelor ce țin de securitatea ecologică, folosirea rațională, protecția și regenerarea resurselor naturale, instituirea carantinei și declararea zonelor calamităților naturale; elaborarea și realizarea programelor în domeniul învățământului, culturii, ocrotirii sănătății, culturii fizice și sportului, asistenței sociale, precum și ocrotirea și valorificarea monumentelor de istorie și cultură; egalitatea în drepturi și libertățile cetățenilor, concilierea națională și civică, ocrotirea legalității și ordinii publice; elaborarea și promovarea politicii demografice științific fundamentate, crearea programelor de urbanizare și de dezvoltare a gospodăriei comunale și de locuințe; funcționarea și dezvoltarea limbilor și culturilor naționale pe teritoriul Găgăuziei³³. Comitetul executiv are dreptul de inițiativă legislativă în Adunarea Populară.

Hotărârile și dispozițiile Adunării Populare, guvernatorului și Comitetului executiv în termen de zece zile după adoptare vor fi trimise Guvernului Republicii Moldova cu titlu de informare. Bugetul Găgăuziei este format din toate tipurile de vărsăminte stabilite de legislația Republicii Moldova și de Adunarea Populară. De o largă autonomie se bucură și organele de drept.

Tribunalul Găgăuziei este o instanță de gradul doi, judecătorii fiind numiți în funcție prin decret prezidențial la propunerea Adunării Populare cu acordul Consiliului Suprem al Magistraturii. Președintele Tribunalului este din oficiu membru al Curții Supreme de Justiție.

Procurorul Găgăuziei este numit de către procurorul general al Republicii Moldova la propunerea Adunării Populare și este din oficiu membru al colegiului Procuraturii Generale a Republicii Moldova. Procurorii ierarhici inferiori sunt numiți

de către procurorul general al Republicii Moldova la propunerea procurorului Găgăuziei.

Șeful Direcției de Justiție a Găgăuziei este numit în funcție de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova la propunerea Adunării Populare și este din oficiu membru al colegiului Ministerului Justiției al Republicii Moldova.

Șeful Direcției afacerilor interne a Găgăuziei este numit și eliberat din funcție de către ministrul Afacerilor Interne al Republicii Moldova cu acordul Adunării Populare. El este din oficiu membru al colegiului Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova.

Șeful Direcției Securității Naționale a Găgăuziei este numit și eliberat din funcție de către Ministerul Securității Naționale al Republicii Moldova la propunerea guvernatorului, după aprobarea lui de către Adunarea Populară. El este ales totodată din oficiu membru al Colegiului Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova.

Comisarii comisariatelor de poliție în Găgăuzia sunt numiți și eliberați din funcție de către șeful Direcției afacerilor interne a Găgăuziei în numele Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova.

Comandantul subunității trupelor de carabinieri (trupelor de interne) este numit și eliberat din funcție de către ministrul Afacerilor Interne al Republicii Moldova la propunerea guvernatorului.

Art. 3 stabilește ca limbi oficiale ale Găgăuziei pe cea moldovenească (sic!), găgăuză și rusă. Totodată este garantată funcționarea altor limbi decât cele oficiale. Corespondența cu autoritățile administrative publice ale Republicii Moldova, întreprinderile, organizațiile și instituțiile situate în afara autonomiei se va face în limbile „moldovenească” și rusă.

Simbolica găgăuză se poate folosi deopotrivă cu simbolica de stat.

Art. 6 stipulează că „pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale, bunurile mobile și imobile, aflate pe teritoriul Găgăuziei, sunt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a autonomiei teritoriale”³⁴.

Republica Moldova este garantul realizării depline și necondiționate a împuternicirilor Găgăuziei, stabilite prin legea în cauză. Ultimul articol (27) stabilește că această lege poate fi modificată și completată cu votul a trei cincimi dintre deputații aleși în Parlamentul Republicii Moldova.

În temeiul Hotărârii pentru punerea în aplicare a Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), adoptată de Parlament în aceeași zi (23 decembrie 1994), decretului prezidențial din 13 ianuarie 1995 pentru promulgarea Legii, guvernul a dispus o serie de măsuri în vederea realizării acestor prevederi³⁵. Controlul asupra procesului de punere în aplicare a Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) este exercitat de către o comisie mixtă formată din reprezentanți ai Guvernului Republicii Moldova și autorităților publice locale ale unor localități din sudul republicii.

În urma referendumului efectuat la 5 martie 1989 în treizeci și șapte de localități (inclusiv douăzeci și șapte cu populație preponderent găgăuză și zece cu populație neomogenă), douăzeci și nouă au votat pentru a fi incluse în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia. După referendumul repetat din 26 martie din satul Svetlii, raionul Taraclia, și această localitate a intrat în noua autonomie (v. anexa nr. 1). Prin Hotărârea din 21 martie a.c. Parlamentul a luat act de rezultatele referendumului, iar

în zilele de 28 mai și 11 iunie a.c. au avut loc alegerile în Adunarea Populară a Găgăuziei, a guvernatorului și referendumul în problema stabilirii centrului administrativ al Găgăuziei (Comrat).

CONCLUZII

Întregul conținut al Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) urmărește, de fapt, scopul creării unui stat în stat cu un asemenea grad de autonomie care i-ar permite în orice moment să se separe. De altfel, acest drept este prevăzut în Alineatul 3 din Articolul 1 din Lege care stipulează că „în cazul schimbării statutului Republicii Moldova de stat independent, Găgăuzia are dreptul de autodeterminare externă”³⁶. La ce schimbare se referă Legea este ușor de înțeles. Totuși, după ce referirea dată a primit forță de lege, domnul Ion Ungureanu, președintele Comisiei parlamentare pentru definitivarea proiectului de lege menționat apreciază această prevedere ca un non-sens³⁷. Stipularea din Art. 1 transmite *de facto* o parte din suveranitatea Republicii Moldova către noua formațiune autonomă teritorială. Or, suveranitatea națională în Republica Moldova, conform Art. 2 al Constituției adoptate de același Parlament, aparține întregului popor³⁸. Deci, transferul unui volum oarecare de suveranitate putea fi realizat numai cu consimțământul întregului popor, adică prin referendum.

În continuarea acestui fapt, crearea vreunei autonomii teritoriale în Republica Moldova, care în practică nu înseamnă altceva decât o federalizare, vine în contradicție și cu prevederile art. 1 al Constituției care stabilește că „Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil”³⁹. Același deziderat conține și declarația despre independența Republicii Moldova⁴⁰. În cazul dat însă avem de-a face cu o fisură serioasă atât în caracterul unitar cât și în cel indivizibil al republicii. Statul unitar presupune doar „un singur centru de impulsuri politice și guvernamentale”⁴¹. Legea dată vine în contradicție și cu rezultatele sondajului sociologic din 6 martie 1994, în care majoritatea absolută a populației s-a pronunțat pentru un stat independent și unitar. Totodată, faptul că 3,5 % din populație deține 11 % din teritoriul republicii poate constitui în perspectivă un motiv serios de instabilitate interetnică.

Referitor la textul ca atare al Legii ne vom limita la câteva observații:

a) în cazul când legile Parlamentului Republicii Moldova și legile locale, în limitele de competență ale Adunării Populare, nu vor coincide, care din ele vor acționa pe teritoriul Găgăuziei?

b) delimitarea competenței autorităților republicane și celor autonome fiind imperfectă, în funcție de conjunctura politică existentă, se poate ajunge la interpretări diferite, cu consecințe dintre cele mai nefaste. Aceasta și datorită faptului că forțele de ordine care se vor afla pe teritoriul Găgăuziei sunt într-o mai mare măsură subordonate autorităților locale decât celor republicane;

c) dat fiind faptul că noua autonomie reprezintă o formă de autodeterminare exclusivă a găgăuzilor (art. 1 din Lege), era cazul a se stabili mai desfășurat drepturile altor etnii care, de altfel, constituie o cotă considerabilă a noii formațiuni teritoriale, devenind minoritari față de găgăuzi. Drepturile acordate prin această lege sunt de natură colectivă, constituind astfel un precedent european. Prin acordarea unor asemenea drepturi se creează o situație pe care instrumentele juridice internaționale

și regionale nu le recunosc. Luând în considerare forța juridică a acestei legi apreciem că ea este una mai mult constituțională decât organică. Oportunitatea ei, în general, este cu atât mai discutabilă cu cât cel mai recent și mai valoros document juridic care reglementează problematica dată în Europa – Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale – adoptată la 10 noiembrie 1994, deci până la promulgarea legii în cauză, nu prevede acordarea de drepturi colective și, cu atât mai mult, de autonomie teritorială pe criterii etnice.

Adoptarea Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) poate declanșa un lanț de autonomii etnice atât în Republica Moldova, cât și în afara ei. De altfel, Ivan Zabunov, președintele Societății de cultură bulgară „Vozrojdenie” (Renașterea), a și înaintat cererea „formării unei circumscripții naționale, administrativ-teritoriale cu sediul la Taraclia, ceea ce va permite să se creeze premise pentru rezolvarea multor probleme ale populației bulgare⁴². Tot mai mult se discută, în cadrul acordării unui statut special pentru raioanele din stânga Nistrului, despre existența unui oarecare „popor transnistrean”. O astfel de desfășurare a evenimentelor ar putea periclita într-o mare măsură stabilitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova iar perspectiva unei confederații devine tot mai reală. Subiectul, de altfel, nu este străin unor forțe centrifuge din republică.

Intelectualitatea, forțele democratice din Republica Moldova, se pronunță hotărât împotriva tendințelor de separatism teritorial și crearea diferitelor autonomii pe criterii etnice (v. anexa 2).

Devine tot mai evident faptul, că la baza creării unităților teritoriale autonome cu „statut special” stau nu atât motivele de ordin cultural sau juridic cât presiunile politice. Evoluția actuală a evenimentelor în Republica Moldova este de o așa natură că protecția populației majoritare devine tot mai actuală.

În același timp, nu putem să nu remarcăm că autoritățile centrale au depus eforturi care vizează restabilirea unui climat de concordie națională, încurajând și sprijinind procesele de renaștere națională a minorităților. O dovadă a unei depline loialități față de dezvoltarea culturilor acestora este și faptul că la data de 1 ianuarie 1995, în republică activau douăzeci și cinci de societăți național-culturale.

Drepturile minorităților naționale sunt privite ca un principiu fundamental al societății democratice și statutului de drept, iar protecția lor – o parte integrantă a drepturilor omului în general.

Prevederile constituționale (art. 4) privind prioritatea reglementărilor internaționale, precum și necesitatea interpretării dispozițiilor privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului în concordanță cu Declarația universală a drepturilor omului reprezintă o angajare fermă de promovare a standardelor internaționale în acest domeniu, inclusiv pentru minoritățile naționale.

Edificarea statutului de drept în care vor fi garantate și aduse la nivelul standardelor internaționale drepturile și libertățile persoanelor aparținând minorităților naționale reprezintă și una din prioritățile politicii externe a Republicii Moldova⁴³.

ANEXA NR. 1

LOCALITĂȚILE

incluse în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia (Gagauz-Yeri)
potrivit referendumului din 5 martie și 26 martie 1995

<i>Orașele</i>	
Ceadâr-Lunga	Chioselia-Ruse
Comrat	Chiriet-Lunga
Vulcănești	Chirsova
	Congaz
	Congazcicul de Jos
	Congazcicul de Sus
<i>Satele</i>	Copceac
Alexeevca	Cotovscoe
Avdarma	Dezghincea
Baurci	Dūdulești
Beșalma	Etulia
Beșghioz	Etulia Nouă
Bugeac	Ferapontievca
Carbalia	Gaidar
Cazaclia	Joltai
Cioc-Maidan	Tomai
Cișmichioi	Svetlii

(*Monitorul Oficial*, 1995, 25 martie)

ANEXA NR. 2

DECLARAȚIE

„Consiliul Uniunii Scriitorilor din Moldova își exprimă protestul său hotărât în legătură cu adoptarea de către actuala coaliție guvernamentală agrariano-interfrontistă a Legii despre statutul juridic special al Gagauz-Yeri – Găgăuzia.

Pledând de la începuturile mișcării de renaștere națională pentru respectarea drepturilor minorităților naționale aflate pe teritoriul Republicii Moldova, în conformitate cu standardele internaționale, Consiliul Uniunii Scriitorilor constată cu stupefacție ignorarea acestor standarde, inclusiv a avizelor Consiliului Europei, și consideră că tendințele și predispozițiile oficiale de acordare, la stânga și la dreapta a unor «statute juridice speciale (!?)», aduc prejudicii grave echilibrului politic din sud-estul european. Fiind îndreptate împotriva integrității și unității statale, ele echivalează cu o trădare a intereselor naționale și sunt în fapt un act anticonstituțional de federalizare a Republicii Moldova în scopul menținerii acesteia în sfera intereselor imperiale.

Consiliul U.S. din Moldova consideră că problemele integrității și unității teritoriale statale depășesc prerogativele oricărei dintre puteri – fie parlamentară, prezidențială sau guvernamentală – soluționarea lor definitivă ținând numai de competența poporului exprimată printr-un plebiscit general, în mod liber și nestințgherit de prezența armatelor străine.“

Consiliul Uniunii Scriitorilor din Moldova,
6 ianurie
(rev. „Literatura și Arta“, 1995, 12 ianuarie)

„Congresul Frontului Popular Creștin-Democrat califică discuțiile politice despre o eventuală federalizare, fătășă sau mascată sub denumirea de «statute speciale», drept o diversiune menită să submineze integritatea teritorială a Republicii Moldova în scopul menținerii acesteia în sfera de influență a Rusiei.“

(Rezoluția Congresului IV al Frontului Popular Creștin-Democrat din Republica Moldova, în rev. „Țara“, 1994, 26 aprilie)

NOTE

1. *Anuarul statistic al Republicii Moldova*, 1993, Chișinău, 1994, p. 68.
2. Împreună cu cei cca 200 000 de moldoveni care în momentul ultimului recensământ (1989) considerau ca limbă maternă pe cea rusă, toți ceilalți nemoldoveni erau și mai sunt considerați ca rusofoni, întrucât pentru majoritatea dintre ei limba rusă era în realitate limbă maternă.
3. „Moldova Suverană“, 2 iunie 1993.
4. *Îndrăzni-vor, oare?*, în rev. „Țara“, 1994, 21 iunie.
5. Dumitru Grama, *Ishodia iz prințipov iurisprudenții*, în *K voprosu o gagauzskoi avtonomii*, Chișinău, *Cartea moldovenească*, p. 64.
6. Lisetchi A., *Congresul XXVI al PCUS despre dezvoltarea relațiilor naționale în URSS*, Chișinău, 1982, p. 24-25.
7. Lisetchi A., *Pravo na samasoznanie*. Briansk, Ed. Grani, 1993.
8. *Idem*, p. 27.
9. *Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa*, în Victor Lunčan și Victor Duculescu, *Drepturile omului*, București, „Lumina Lex“, 1993, p. 100.
10. Rev. „Grajdanin Moldovî“, 1992, 3 iunie (Chișinău).
11. Aceste documente au fost ratificate de către Parlamentul Republicii Moldova la 10 septembrie 1991.
12. *Monitorul Oficial*, 1992, nr. 6, p. 18.
13. *Constituția Republicii Moldova*, Moldpress, Chișinău, 1994, p. 3.
14. *Idem*, p. 6.
15. *Idem*, p. 7.
16. *Legea R.S.S. Moldovenești cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești*, în *Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești ca limbă de stat și revenirea la grafia latină*, Chișinău, *Cartea moldovenească*, 1990, p. 6.
17. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, 24 martie.
18. *Legea R.S.S. Moldovenești cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești*, p. 11-12.

19. *Legea Republicii Moldova privind ocrotirea monumentelor din 22 iunie 1993*, în *Monitorul Oficial*, 1993, nr. 8, p. 8.
20. *Decretul președintelui Republicii Moldova cu privire la măsurile de asigurare a dezvoltării culturii naționale ucrainene în republică*, în *Monitorul Oficial*, 1991, nr. 11-12, p. 112; *Decretul președintelui Republicii Moldova privind măsurile pentru asigurarea dezvoltării culturii naționale evreiești și satisfacerea necesităților sociale ale populației evreiești din Republica Moldova*, în *Monitorul Oficial*, 1991, nr. 11-12, p. 77; *Decretul președintelui Republicii Moldova cu privire la unele măsuri pentru dezvoltarea culturii naționale bulgare*, în *Monitorul Oficial*, 1992, nr. 3, p. 60.
21. *Legea privind administrația publică locală*, în *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 3-4, p. 24.
22. *Constituția Republicii Moldova*, p. 35.
23. Ion Țurcanu, *Găgăuzi MSSR neskoliko istoriceskih soobrajenii*, în *K voprosu o gagauzskoi autonomii*, Chișinău, *Cartea moldovenească*, 1990, p. 40.
24. Guboglu M.N., Tanasoglu D.N., *Gagauzi. Sovietskaja Moldavia, Kratkaia ențiklopedia*, Chișinău, 1982, p. 121.
25. Kuroglu S.S., Tamadji K.P., Gaicardji G.A., Marunevici M.V., Dimoglo A.S., Iakovlev V.N., *O sozdanii Gagauzskoi Avtonomnoi Sovietskoi Soțialisticeskoi Respubliki v sostave Moldavskoi S.S.R.*, Comrat, 1989.
26. *Monitorul Oficial*, 1994, nr. 4, p. 49.
27. *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 3-4, p. 46.
28. *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale* și, respectiv, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, în *Drepturile Omului*, p. 62, 71.
29. Giorgio Malinverni, *Raportul expertizei privind proiectele de lege asupra statutului juridic al comunității găgăuze din Republica Moldova*.
30. *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 3-4, p. 46.
31. *Idem*.
32. *Idem*, p. 47-48.
33. *Idem*, p. 48.
34. *Idem*, p. 49.
35. În acest sens s-au adoptat următoarele hotărâri: *Hotărâre cu privire la organizarea și desfășurarea referendumului local în unele localități din sudul Republicii Moldova*, în *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 2, p. 4; *Hotărâre cu privire la aprobarea Regulamentului provizoriu privind organizarea și efectuarea referendumului local în unele localități din sudul Republicii Moldova și la fixarea datei referendumului*, în *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 11, p. 1; *Hotărâre cu privire la aprobarea Regulamentului provizoriu privind alegerea guvernatorului (bașcanului) Găgăuziei (Gagauz-Yeri) și Regulamentului provizoriu cu privire la alegerile în Adunarea Populară (Halc Topluşu) a Găgăuziei (Gagauz-Yeri)*, în *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 19, p. 3.
36. *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 3-4, p. 46.
37. *La spartul ghețurilor*, în rev. *Moldova Suverană*, Chișinău, 1995, 10 ianuarie.
38. *Constituția Republicii Moldova*, p. 4.
39. *Idem*.
40. *Declarația de independență a Republicii Moldova*, în *Republica Moldova în cifre și fapte*, 1991, Chișinău, p. 4.
41. Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Moraru, Florin Vasilescu, Ioan Vida, *Constituția României, comentată și adnotată*, București, 1992, p. 7.
42. *Speranțe ale bulgarilor din Moldova*, în rev. *Literatura și Arta*, Chișinău, 1992, 4 iunie.
43. *Concepția politicii externe a Republicii Moldova*, în *Monitorul Oficial*, 1995, nr. 20, p. 10.

SUMMARY

The study debates upon the legal status of the minorities living in the republic of Moldova, especially that of the Gagautzi minority. This minority has obtained a certain degree of liberty which enables its total separation at any time. The study shows that at the origin of the creation of autonomous territorial unities with „special status“ (as is the case of the Gagautzi region) are not cultural or judicial reasons but political pressures. The present development of the events in the Republic of Moldova, says the author, brings forth the necessity of the protection of the majority population.

ISTORIA – CARTE DE ÎNNOBILARE UMANISTĂ A NAȚIUNILOR

Acad. Ștefan Ștefănescu

București

Una din marile teme supuse dezbaterii comunității mondiale a istoricilor la cel de-al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice, care s-a ținut la Montreal între 26 august și 3 septembrie 1995, a fost: *Utilitatea și rolul istoriei în lumea contemporană*.

Valoarea, sensul istoriei și rolul istoricului în lumea contemporană au constituit obiectul a numeroase intervenții, care au avut ca element comun preocuparea de a face din știința trecutului o știință a viitorului și de a înnobila meseria de istoric. S-a insistat asupra faptului că istoria este înainte de toate o școală a adevărului și că studiul ei nu are alt scop decât să facă cunoscute fapte științific stabilite.

Istoricii, ca păstrători ai patrimoniului sacru al trecutului, din care se împletesc conștiința și demnitatea unei națiuni, au datoria să pună la dispoziția contemporanilor lor valorile istoriei, învățămintele desprinse din vastul câmp al istoriei pentru a le facilita previziunea, surprinderea direcțiilor în care combinații de interese de ieri continuă să acționeze.

Istoricii au misiunea de a arăta că popoarele sunt produsul trecutului lor, al tradițiilor, al experiențelor de viață și să releve, în același timp, factorii care au unit popoarele de-a lungul secolelor. În Cuvântarea de intrare la Academia Română (17 mai 1911), N. Iorga – care ocupă în umanismul modern un loc de excepție – arăta: „Viața unui popor e neconținut amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune de dânsese și înrâurind neconținut viața acestora”.

Fiecare nație e o energie, având izvoarele și împrejurările ei deosebite, caracterul și misiunea ei specifică. Dar nici una din aceste energii nu se poate izola absolut pentru studiu și nu trebuie să fie izolată pentru aceasta.

Cu un înalt sentiment al responsabilității față de națiunea lor și față de umanitate în întregul ei, istoricii, demni de acest nume, au pus la îndemâna contemporanilor lor învățături culese în vastul câmp al trecutului studiabil, căutând să facă din istorie „cartea vieții”.

Marile întâlniri internaționale ale istoricilor s-au născut din nevoia pe care ei au simțit-o de a sluji progresului în știință, mersului înainte al societății, ideii de libertate și cooperare între popoare. La cel de al IX-lea Cogres internațional de științe istorice, care s-a ținut la Paris în 1950, președintele Comitetului internațional de științe istorice din acea vreme, Hans Nabholz, ținea să sublinieze: „Istoricii nu sunt indiferenți practicii vieții. Ei simt nevoia de a fi utili și de a servi. Prin interpretarea faptelor istorice și prin învățământul istoriei, ei participă la misiunea cea mai dificilă și mai

urgentă a umanității, aceea a reglementării pașnice a relațiilor internaționale fără a recurge la forță... În trecut, istoriografia a acționat mai degrabă în sens contrar, exaltând spiritul războinic, punând pe prim plan, în expunerile ei, luptele armate și glorificând faptele militare. Ea examina mai mult ceea ce separa națiunile decât ceea ce le unea. Istoriografia în zilele noastre se orientează într-un sens contrar. Istoria, considerată în generalitatea ei, pune pe prim plan al scenei lumii interdependența tuturor națiunilor... ceea ce fiecare țară a primit de la altele și ceea ce a dat, sentimentul solidarității internaționale“.

Considerată o călăuză, menită să dezvolte în sânul tineretului încrederea în viitor și să releve solidaritatea umană în evoluția societății, istoria, ca să-și îndeplinească misiunea de conștiință a umanității, trebuie să asigure o informare corectă a tineretului la toate eșaloanele de învățământ, în așa fel încât adevărul istoric să fie respectat, să fie exclusă orice deformare a realității. Manualele școlare și universitare – expresie a înaltei responsabilități a istoricului – să prezinte faptele reale, pe bază de documente istorice, analizate în spirit critic. Din lungul drum al ascensiunii omului, să fie reliefate acele aspecte, care au reunit popoarele în lupta și acțiunile lor conjugate pentru progres social, pentru pace și cooperare între națiuni.

În vederea elaborării manualelor puse în slujba idealurilor epocii în care trăim, se cere dezvoltat schimbul de informații între țări, schimbul de manuale, hărți, atlase, diapozitive etc., ca și organizarea periodică a schimburilor de experiență, la care să participe istorici de seamă, autori de manuale școlare și universitare, ca și alți specialiști. Dezbaterile acestora au drept scop să creeze și să dezvolte climatul favorabil pentru întronarea unui învățământ corect, atât în școli, cât și în universități.

O atenție sporită se preconizează a fi acordată colaborării științifice internaționale, prin publicarea de istorii universale, în care să se sublinieze interdependența între popoare, ca și alte lucrări de interes general, cum ar fi istoria civilizației, istoria științei și tehnicii, în care să se prezinte tot ce a fost și este mai ales, mai nobil, în istoria tuturor popoarelor.

Paralel cu regândirea conținutului istoriei se impune formarea la tineret a spiritului istoric. Rolul istoriei nu este numai să transmită informații, care să faciliteze sau să facă posibilă acțiunea, ci să și formeze conștiințe, să-l facă pe tânăr mai liber, capabil să cunoască, să înțeleagă mobilul faptelor istorice și conexiunea lor. Introducerea tineretului studios în metodologia cunoașterii istorice este o condiție *sine qua non* a autonomiei intelectuale. Tânărul trebuie învățat să chestioneze el însuși trecutul, să culegă și să interpreteze faptele istorice, să-și formuleze propriile lui concluzii. Introducându-l în demersul istoric, învățându-l normele metodologice, el va deveni capabil să judece valabilitatea cunoștințelor primite și să-și dea seama de limitele cunoașterii, va putea rezista eventualelor tentative de propagandă, de alienare ideologică, de îndoctrinare.

Dezvoltarea autonomiei intelectuale va face, desigur, ca opțiunea tinerilor, viitori cetățeni, conștiinți de rolul lor în societate, în privința conținutului învățământului istoriei să fie una liberă, rațională, născută din conștiință și convingere ferme.

Istoria își va dovedi utilitatea în lumea contemporană în măsura în care se va înțelege că libertatea în toate planurile, în care se desfășoară activitatea umană, este țelul inspirator, care îmbogățește și dă varietate conținutului istoriei.

Personalități istorice și culturale bucovinene

PROFESORUL TEODOR BALAN*

Ștefan Munteanu

Timișoara

Voi încerca să evoc în cele ce urmează personalitatea unuia dintre cei mai iluștri oameni ai Bucovinei, și anume a fostului profesor al Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, Teodor Balan.

1. Născut în 1885, în Gura Humorului, unde s-a retras după 1944 și unde a continuat să lucreze până la sfârșitul vieții (1972), Teodor Balan și-a făcut studiile la Universitatea din Cernăuți și la cea din Viena, luându-și doctoratul în istorie, ca specialist în paleografia latină și germană. O vreme a funcționat ca docent la Facultatea de Litere a Universității din Cernăuți.

Nu voi insista asupra activității științifice a istoricului Teodor Balan, căci pentru autorul paginilor de față el a fost și rămâne profesorul nostru de istorie de la Liceul „Aron Pumnul”. Numai situându-l în această ipostază și deci privindu-l „din banca elevului de odinioară” îmi propun să-l evoc.

2. Profesorul Teodor Balan ne-a predat istoria românilor și istoria universală, atât în cursul inferior, cât și în cursul superior. Cred că nu voi fi contrazis, dacă voi afirma că, în timp ce Arcadie Dugan și Alexandru Nedelcu erau printre cei mai „temuți” profesori ai liceului, Petre D. Toma, cel mai simpatizat, datorită modului său familiar de a se comporta în clasă, Teodor Balan a fost profesorul cel mai respectat și mai admirat de toate seriile de elevi ai Liceului „Aron Pumnul”. Faptul se datora pregătirii lui, precum și pasiunii pe care o punea în predarea disciplinei ce forma

* Este util, cred, să menționez că obiectul constant al cercetătorului Teodor Balan a fost istoria Bucovinei, cu personalitățile și viața ei culturală, căreia i-au fost consacrate studii numeroase apărute mai toate în publicațiile și editurile bucovinene. Între acestea sunt: *Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi* (1924), *Familia Onciul. Studii și documente* (1927), *Dimitrie Onciul* (1938), *Bucovina în războiul mondial* (1929), *Arcășii în Bucovina* (1926), *Vornicia în Moldova* (1931), *Serbarea de la Putna. 1871* (1932), *Procesul Arboroasei* (1937) ș.a. La acestea trebuie să adăugăm cele șase volume de *Documente istorice bucovinene*, publicate între 1933 și 1942, însumând peste 1 800 de pagini. Ele reprezintă izvoare indispensabile pentru cercetătorul istoriei Țării de Sus. Nu mai puțin importantă este masiva lucrare monografică *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960. A colaborat la revistele „Junimea literară”, „Codrul Cosminului”, „Revista Bucovinei”, „Revista arhivelor” etc.

Pentru amănunte despre activitatea istoricului bucovinean, a se vedea: George Muntean, *În amintirea lui Teodor Balan*, în „România literară”, 1937, nr. 13, p. 14 și *Biblioteca județeană Suceava, Teodor Balan*, în *Știința în Bucovina. Ghid bibliografic*, I, Suceava, 1982, p. 21-23.

obiectul cursului său. Se adăuga la aceasta ținuta sa de „domn“, de aristocrat al spiritului, evidentă în nota de civilizație pe care știa s-o impună în chipul cel mai firesc în relațiile dintre catedră și bănci. Nu l-am auzit niciodată ridicând tonul și cu atât mai puțin ironizându-ne ori bruftuindu-ne. De altfel, nici nu i se dădea ocazia. Lecția de istorie era așteptată ca un eveniment, ca o sărbătoare bisăptămânală, menită să ne destindă și să ne izbăvească după apăsătoarele și acrele ore de matematică, acestea cel puțin pentru unii dintre noi. Nu cred că sunt subiectiv când fac această afirmație. Iată și o altă mărturisire: „Lecțiile profesorului Teodor Balan, scrie academicianul Vladimir Trebici, fost și domnia sa elev strălucit al Liceului «Aron Pumnul», erau o delectare pentru elevi; la alte obiecte nu înregistram același sentiment...” (*Liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți. 1918-1944*, în „Almanahul Societății pentru cultura românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 34). Cauza acestei receptări diferențiate a lecțiilor de către elevi în funcție de cadrele didactice o explică pe bună dreptate fostul „pumnulist” astfel: „Pe cât pot judeca retrospectiv, profesorii liceului erau severi, distanți față de elevi, în spiritul pedagogiei de atunci /.../ Severi și gravi, profesorii își îndeplineau obligațiile cu un impresionant simț al datoriei” (*ibidem, loc. cit.*).

De statură mijlocie, cu părul blond, ondulat, îmbrăcat întotdeauna elegant, intra în clasă cu un aer ușor preocupat, de parcă atunci ar fi părăsit biblioteca și mai era încă sub impresia documentului abia citit. Printre bănci se instala o tăcere bruscă, stând sub semnul unei așteptări aproape solemne. Domnul profesor trecea absențele, apoi, ridicându-se de la catedră, ni se adresa: „Unde ne-am oprit data trecută?” Îi răspundeau mai multe voci, după care lecția își relua firul de unde fusese întreruptă la sfârșitul orei anterioare.

Fiindcă pentru profesorul Teodor Balan istoria era o lungă narațiune alcătuită dintr-un șir de întâmplări eroice sau numai crude prin care au trecut popoarele de-a lungul secolelor, ea ni se înfățișa astfel ca o poveste dramatică, menită să ilustreze tabloul spectaculos și sumbru al înălțărilor și al căderii popoarelor, al înfruntărilor dintre îndârjirea, până la sacrificiul de sine, dictată de sentimentul libertății, și aroganța agresivă, disprețuitoare și tiranică. De aceea profesorul nostru nu-și fărâmița cursul în lecții separate; ele se legau una de cealaltă desfășurându-se în felul acesta într-o succesiune naturală, prinse fiind într-un lanț ce nu trebuia întrerupt prin „ascultare” în fiecare oră. Lucrul acesta se întâmpla abia în ultimele două ore înaintea încheierii trimestrului. Atunci eram supuși unui chestionar sumar din materia predată până la acea dată. Evident, nimeni nu era notat cu calificative sub limită. Pentru că cine ar fi îndrăznit să se prezinte nepregătit la acest test? Mulți dintre elevi nici nu deschideau manualul de istorie, care li se părea neinteresant și sec față de orele vii și captivante ale profesorului nostru. Oricum... știau toți să răspundă „din amintiri”, căci lecțiile aveau darul de a se fixa în memorie și de a rămâne acolo. De altfel, și întrebările vizau numai esențialul și, dacă era cazul, semnificația, pe un plan mai larg, a evenimentelor.

O pondere specială dețineau, în concepția pedagogică a profesorului Teodor Balan, tezele trimestriale, scrise, ale elevilor. Subiectele erau formulate astfel, încât obligau la un efort de interpretare personal. În ora de corectură, făcea câteva remarci generale pe marginea felului în care fusese tratată tema de către unii dintre elevi, în bine sau în mai puțin bine. Sub calificativul de pe ultima pagină adăuga uneori și o apreciere. Dar asupra acestui amănunt voi reveni mai târziu.

3. În continuare, mă voi referi la o întâmplare petrecută în timpul unei lecții de istorie, și la alte două momente semnificative pe care le păstrez în minte din acei ani. Sper că aceste detalii vor pune într-o lumină mai clară decât cele spuse până acum portretul profesorului Teodor Balan, întregindu-i profilul său de educator, pe de o parte, și de istoric atașat valorilor politice și umane ale democrației, pe de altă parte.

Eram în penultima clasă de liceu (clasa a VII-a A, literară). În una din orele de istorie, într-o vineri, domnul profesor își începuse lecția ca de obicei, de unde o lăsase data trecută. Dar, în liniștea care se așternuse, ca și alteori, în clasă, se auziră după câteva minute șoapte și un fâșâit clar de ziar răsfoit în banca din fund: lucru nemaipomenit până atunci, în general, și cu atât mai puțin la orele de istorie! Domnul profesor se opri o clipă din expunere, se uită spre banca cu pricina și atrase atenția făptașului, pe un ton calm, să-și înceteze lectura clandestină. După alte câteva minute, fâșâitul auzindu-se iarăși, ceva mai discret, dar perceptibil, profesorul admonestă din nou pe cel în cauză pe un ton, de astă dată, mai apăsător și mai rece. Cel vizat era Pompiliu Dimitriu, originar din Lunca, ținutul Herței, un băiat inteligent, mai mult copilăros decât neastâmpărat și cu accentuată vocație de artist plastic. Peste două zile, adică duminică, a avut loc vernisajul unei expoziții de pictură a elevilor de la liceele din Cernăuți. În ziua următoare acestui eveniment, aveam din nou, în program, istoria. Profesorul nostru a intrat în clasă și, după ce a trecut absențele, a coborât de pe podiumul catedrei, a făcut câțiva pași prin fața ei, după care ne-a spus că văzuse cu o zi înainte expoziția elevilor, unde a remarcat cu deosebire pastelurile semnate de unul dintre colegii noștri. Și, întorcându-se către banca din fundul clasei, l-a felicitat pe Dimitriu, exprimându-și în încheiere... părerea de rău pentru „incidentul“ din ora anterioară.

„Mai bine îmi dădea două palme“, spuse colegul meu în drum spre internat... Pe cât de mic păru că se făcuse dintr-o dată artistul în germene ce pășea alături de mine, pe atât de mult mi s-a părut că se înălțase în ochii mei, și cred că și în mintea colegului meu, statura morală a profesorului nimbătă, așa zice, de noblețea, de distincția gestului neașteptat.

Da, lecția profesorului de istorie a prins, fără amenințări și fără sancțiuni pentru abateri de la conduita regulamentară, ci, dimpotrivă, prin cu totul altceva, pe cât de inedit, pe atât de educativ, dacă nu cumva acest cuvânt spune aici prea puțin. Probabil că profesorul și-a dat seama că elevul din ultima bancă era un alt temperament, mai „altfel“ decât ceilalți, nonconformist până la limita impoliteții; dar că un asemenea tânăr trebuia „înțeleș“, ba chiar tolerat, el având acest privilegiu conferit lui de talent, care este harul celor aleși, prevestind, poate, un viitor mare artist. Or, din acest motiv sensibilitatea lui nu trebuia vulnerată sau, în orice caz, el avea dreptul la concesi, la o anumită îngăduință. Cel puțin eu așa am crezut atunci, alături de alții, și nu am nici un argument care să mă determine să văd lucrurile altfel. Fapt este că pentru colegul meu, căruia i-am pierdut de multă vreme urma, lecția administrată de profesorul de istorie și de omul de cultură Teodor Balan era singura ce putea avea efect. După atâția ani câți au trecut de-atunci, n-am uitat nici o clipă sensul mai înalt al acelei întâmplări: acela că a fi profesor înseamnă mult mai mult decât a spune elevilor ce ai citit din cărți și de a pune note în catalog. Acest „mult mai mult“ cuprinde ceea ce este dator să afle și să pună profesorul, pe lângă știința lui, în comunicarea cu copilul și cu adolescentul din bancă, nu ca un supliment benevol și sporadic, ci ca o componentă de substanță a ceea ce numim actul educativ. Acolo se cuvine să fie căutată deosebirea dintre profesor și profesor pentru cine vrea s-o ia în seamă.

4. Spuneam că domnul profesor Balan obișnuia să facă unele aprecieri pe ultima pagină a tezelor noastre trimestriale. Odată, pe teza unui elev, a scris sub nota 8, „stil frumos“. Prin urmare, profesorul nostru de istorie cântărea nu numai volumul de cunoștințe asimilate de elev, ci și felul acestuia de a le exprima, altfel spus, coeficientul de realizare estetică a lucrării. Asta n-o făceau profesorii de română, deși ei erau „abilitați“ în fond și în primul rând să sesizeze astfel de calități ale scrisului, dacă ele se arătau pe ici, pe colo. O făcea în locul lor profesorul atent la o particularitate ce ținea de individualitatea elevului, un detaliu din afara sferei didactice a disciplinei predate, dar care reprezenta, poate, pentru el semnul unei vocații, poate, o promisiune. Elevul acela a fost foarte mândru citind cele două cuvinte, mai mândru decât dacă l-ar fi notat cu calificativul maxim. A recitat teza, ca să descopere „stilul“ dar n-a găsit decât fraze clare, înlănțuite strâns și cuvinte folosite cu economie și puse la locul lor cu grijă. Mult mai târziu avea să aflu că, în adevăr, *stilul* înseamnă potrivire, adevărate severă a gândului la expresie, în afara și în pofida ornamentului prețios și a emfazei.

5. În sfârșit, un moment, neuitat de mine, care a precedat o lecție de istorie. Dar mai întâi, o scurtă introducere.

Războiul bântuia în Europa din septembrie 1939. La câteva zile de la începerea cursurilor din acel an școlar, pe strada Iancu Flondor, în dreptul palatului pe care scria „Dom Polsky“, zeci de bărbați, femei și copii, doborâți de oboseală, așteptau tăcuți, care în mașinile prăfuite, care alături pe geamantane. Erau refugiați din Polonia invadată de trupele Wehrmacht-ului.

Trecuseră nouă luni de-atunci. Era pe la sfârșitul lui mai 1940. Domnul profesor a intrat în clasă, punctual ca de obicei (nu știu să fi lipsit ori să fi întârziat vreodată), a trecut în catalog absențele, dar n-a mai întrebat, cum obișnuia, „Unde ne-am oprit ora trecută?“ S-a ridicat de la catedră, a făcut câțiva pași către geamurile ce dădeau spre strada Brâncoveanu și a spus, cu voce ușor tulburată, privind pe deasupra capetelor noastre:

„- De trei zile armata germană a pătruns pe pământul altor țări, semănând moarte și lăsând pârjol și ruine în urma ei“. Și după o pauză: „Dar nu se poate ca popoare la rând să fie strivite și înecate în sânge de o forță brutală și arogantă. Va trebui să vină și ziua răsplății cuvenite pentru astfel de acte de barbarie și de dispreț la adresa libertății și a vieții popoarelor...“ A mai făcut câțiva pași și s-a întors apoi spre noi cu obișnuita întrebare: „Unde ne-am oprit ora trecută?“ Și istoria, cu valurile ei imprevizibile, a început să curgă în fața ochilor noștri cu cele bune și cele rele ale ei.

În 14 iunie 1940, după numai o lună de rezistență, Parisul privea înmărmurit trupele germane mărșăluind pe Champs-Élysées. Ce va fi gândit atunci profesorul nostru? Dar peste două săptămâni, în ajun de Sântpetru? Dar în 1944?

Domnul profesor Teodor Balan s-a retras, după 1944, spuneam, la Gura Humorului, orașul în care se născuse. A continuat să lucreze. Și a continuat, sunt încredințat, să spere cu tărie că istoria este tribunalul popoarelor, cum credea Schiller. Este bine că există o astfel de instanță supremă, dar sentințele ei, admitând că sunt de fiecare dată drepte, sunt numai de ordin moral; ele pot satisface simțul pentru justiție și adevăr al savantului, dar nu au puterea de a repara nedreptățile și de a vindeca suferințele.

În 1970 am trecut prin Gura Humorului. Regret că nu m-am oprit ca să-l văd pe cel mai valoros profesor pe care l-am avut în liceu și căruia îi datorez enorm de

mult. Fiindcă, deși m-am dedicat altei discipline și nu istoriei, am avut, ca profesor, un model, căruia aș fi dorit să-i seamăn, dar pe care, desigur, că nu l-am putut atinge.

Știam unde să-l caut atunci, dar m-am sfiit s-o fac. În fața domniei sale am avut întotdeauna acest sentiment în care se întâlneau respectul cu admirația în fața competenței, a sobrietății și a distincției intelectuale și umane prin care ne cucerea.

Peste alți trei ani, când mă hotărâsem să-l vizitez, a fost prea târziu: acest „prea târziu“ pe care, rostindu-l, uităm adesea că asta ni se întâmplă pentru că nu izbutim să aflăm secretul de a-i ieși în întâmpinare cu un ceas mai devreme.

SUMMARY

The author evokes professor Teodor Balan's personality, whose pupil he was at the „Aron Pumnul“ highschool in Cernowitz in the inter-war period. The researcher Teodor Balan's main preoccupation was the history of Bukovina, with its personality and cultural life, about which he wrote numerous studies published in Bukovinian papers and volumes, to which one must add the six volumes of *Bukovinian Historical Documents* published between 1933-1942, comprising more than 1800 pages. They represent precious sources when researching the history of the Northern part of the Upper Country of Moldavia, nowadays called Bukovina.

GEORGE TOFAN – PROFESORUL

Gheorghe Giurcă

Suceava

Fără nici o îndoială, George Tofan a intrat definitiv în categoria veritabililor oameni de școală, care-și fac din slujirea ei ideal suprem al vieții, însăși rațiunea de a exista. Traectoria lui profesională este pe cât de scurtă pe atât de densă și bogată în realizări care l-au impus ca „spirit conducător în noua generație bucovineană”¹. După absolvirea în 1904 a Facultății de Litere, Istorie și Geografie din Cernăuți, a fost repartizat ca profesor suplinitor la Liceul de Băieți din Suceava, actualul Liceu „Ștefan cel Mare”, pe care-l terminase cu doar patru ani mai devreme. În 1906, se va transfera la Școala Normală din Cernăuți², unde va funcționa până la sfârșitul scurtei sale vieți, cu excepția anilor de război (1914-1918). Măcelul, care a cutremurat Europa din temelii, aducând schimbări profunde în configurația hotarelor ei interioare, a marcat într-o măsură mai mare sau mai mică și viața oamenilor de pe bătrânul continent. În ce-l privește pe George Tofan, deoarece a refuzat, asemeni altor intelectuali din Bucovina, să se înroleze în armata imperială, a trebuit să se refugieze. Ca și ei, a ales drumul României, încă neutră. La sfârșitul lunii noiembrie 1914 i se încredințează conducerea Gimnaziului de Băieți din Bazargic (Cadrilater), inaugurat imediat după sosirea sa în oraș. Unele aspecte privind acest episod al vieții sale sunt consemnate de el însuși: „A doua zi dimineața (după inaugurare – n.n.) m-am trezit într-o sală goală, fără bănci, fără tablă, fără cretă, cu o droaie de elevi români, bulgari, armeni, greci, ovrei spanioli, la care s-au adus mai târziu, spre completare, și turci și tătari, din care majoritatea străinilor de abia rupeau câteva boabe românești. Cu acest material a pornit gimnaziul din Bazargic, (pe) care l-am condus până la intrarea României în război”³. Veritabil apostol al neamului, el și-a folosit toată priceperea și abnegația pentru a răspândi cultura românească pe aceste meleaguri, trăind momente de mare satisfacție pentru orice succes obținut. Păcat numai că intrarea României în război a întrerupt brusc și prea repede această rodnică activitate de pionierat, desfășurată de el.

În vara anului 1917, îl găsim pe George Tofan în Basarabia împreună cu un grup de profesori bucovineni (I.I. Nistor, Liviu Marian, Eugen Botezat, Dimitrie Moldovan, Filaret Doboș ș.a.). Au venit aici, ca și colegii lor din Transilvania și din Regat, ca să-și ofere cunoștințele și priceperea, să se încadreze într-o luptă de importanță vitală pentru românii basarabeni. În acea perioadă bătălia pentru deștep-tarea conștiinței naționale căpătase în Basarabia accente dramatice. Neglijarea acestei posibilități, oferite de conjunctura istorică, ar fi echivalat cu condamnarea, poate definitivă, la pierderea identității etnice a acelor milioane de români, robiți timp de peste un secol de imperiul țarist. Trebuia să se acționeze neîntârziat. Deoarece școala

constituia unul dintre mijloacele prin care se putea influența în mod deosebit asupra populației, mai ales asupra tineretului, primul Congres al învățătorilor și profesorilor moldoveni, ținut la Chișinău între 25 și 28 mai 1917, a hotărât: „Pentru ca învățătorii moldoveni să se poată pregăti cum trebuie spre a fi în stare a deschide de la toamnă școli moldovenești prin sate și târguri, trebuiesc înființate numaimedcât cursuri moldovenești de cel puțin două luni de zile. Cursurile să se înceapă la 15 iunie”⁴. Nu era deloc ușor. Învățătorii, fiind formați în școli rusești, aveau ei înșiși cunoștințe foarte slabe de limbă maternă, și îndeosebi de istorie. Pentru a schimba o mentalitate adânc înrădăcinată în conștiința acestor oameni, pentru a pune bazele școlii în limba română și a introduce alfabetul latin într-un asemenea mediu era nevoie de oameni bine pregătiți profesional, dar și predispuși să-și asume niște riscuri. Riscurile decurgeau din faptul că puterea administrativă în teritoriu era, în mare măsură, încă în mâna rușilor care nu se împăcau cu dorința de libertate a moldovenilor. Ei căutau, cu orice preț, să intimideze și să înăbușe lupta patrioților basarabeni de a se elibera de jugul țarist. Vechea administrație era ajutată și de soldații ruși, întorși de pe front într-un haos total, înclinați spre cele mai oribile jafuri și crime. Pe data de 20 august 1917, Tofan însuși a fost martorul unei întâmplări, când, în timpul „vizitei” unei patrule de bolșevici la o vie din apropierea Chișinăului, au fost împușcați Andrei Hodoroșca și Simion Murafa, doi unioniști de frunte. Apoi, între învățători erau și destui ruși care se opuneau fățiș oricărei schimbări, în speranța că învățământul se va desfășura în continuare numai în limba rusă. Existau moldoveni rusofoni, victime ale unei perfide educații antiromânești, mulțumiți cu „blidul de linte” primit de la stăpâni. Așa se explică faptul, că hotărârea congresului n-a avut același ecou în conștiința tuturor învățătorilor, încât a fost nevoie de două serii de cursuri, pentru a-i cuprinde pe toți. La cursurile organizate între 17 iunie și 17 august, care s-au desfășurat la Chișinău, au participat din proprie inițiativă și vreo douăzeci de învățători transnistreni. Întrucât s-au prezentat numai aproximativ cinci sute de învățători, adică jumătate din numărul total, ceilalți fiind constrânși cu amenințarea de a fi concediați, s-a recurs la organizarea unei noi serii de cursuri, în octombrie (școala avea să înceapă, din această cauză, la 1 noiembrie). Durata lor a fost redusă la mai puțin de o lună și s-au desfășurat în trei centre: Chișinău, Bălți (responsabil de cursuri a fost George Tofan) și Soroca. Cursurile au constat din lecții de limbă și literatură, istoria românilor, metodici, muzică și activitatea extrașcolară a învățătorului. În final, participanții au susținut un examen și au primit un atestat în baza căruia își puteau desfășura activitatea în școlile cu predarea în limba română.

În ciuda tuturor greutăților, scopul a fost atins. Aceasta și datorită tactului pedagogic de care au dat dovadă lectorii. Ei au urmărit, în primul rând, să-i convingă pe cursanți că în cultura română există valori comparabile cu cele din cultura altor popoare, că avem o limbă frumoasă și armonioasă, capabilă să exprime cele mai alese gânduri și sentimente omenești, că avem o istorie îndelungată și plină de fapte care ne fac cinste. Onisifor Ghibu, în lucrarea citată, relatează întâmplări semnificative și emoționante în același timp. Pe 17 august 1917, a avut loc un eveniment imposibil de imaginat la începutul cursurilor: spectacolul, organizat de învățători la încheierea cursurilor, s-a deschis cu „Deșteaptă-te, române” și s-au interpretat apoi piese de Gavriil Musicescu, Teodor Flondor, Ciprian Porumbescu și Isidor Vorobchievici. Referindu-se la acest concert, „Școala moldovenească” scria: „Sala Eparhială a fost ticsită de public. Fiecare punct din program a trebuit să fie cântat de câte două ori, iar imnul nostru național, ascultat de sala întregă în picioare, chiar de trei ori. Era o

însuflețire de nedescris... Se vedeau în atâția ochi lacrimi de bucurie fără pereche (nr. 2-4/1917, p. 134).

Și de data aceasta George Tofan a fost la înălțimea misiunii pe care și-a asumat-o. Împreună cu ceilalți profesori, veniți de peste Prut, a dat o pilduitoare dovadă de solidaritate de neam, înfruntând atâtea riscuri în numele unui ideal nobil, cum este întrajutorarea fraților, aflați la nevoie. În calitate de responsabil al cursurilor de la Bălți a demonstrat încă o dată capacitățile sale organizatorice. Lui i se adresau colegii bucovineni, cerând lămuriri sau sprijin pentru soluționarea unor probleme curente sau de perspectivă. În plus, el însuși a predat istoria la ambele serii de cursuri, iar apoi, în anul școlar 1917-1918, a lucrat ca profesor de limba română la Școala Eparhială de Fete și la Seminarul Teologic din Chișinău, luptându-se cu greutățile inerente începutului (lipsa manualelor școlare, de exemplu), dar și cu mentalitatea unora dintre elevii mai puțin receptivi la nou. Concomitent, a contribuit la dezvoltarea presei românești din Basarabia, editând împreună cu Onisifor Ghibu revista „Școala moldovenească”, prima publicație de profil de aici, și gazeta „România nouă”. A luat parte activă la agitata viață politică, premergătoare Unirii. Pătruns de convingerea că se apropie ceasul marii dreptăți istorice, nu putea rămâne în afara bătăliei care pregătea acel moment fericit. Cu gândul la ceea ce avea să fie îi scria lui Eugen Botezat: „... această muncă și rezultatele ei vor forma pentru noi unica satisfacție și mângâiere pentru aceste zile de dureri sfâșietoare. În muncă află deplină alinare. Trebuie să avem convingerea fermă că dorințele noastre pot fi realizate și dreptatea va ieși biruitoare, chiar în aceste zile, cari par a ridica ziduri de nepătruns între noi și pământul scump al patriei noastre, noi trebuie să fim tari și să așteptăm cu încredere ora supremei dreptăți”⁵.

Recunoscându-i-se meritele în organizarea și desfășurarea cursurilor, abnegația și dăruirea de care a dat dovadă, pentru a pune bazele învățământului românesc din Basarabia, prin ordinul nr. 611 din 6 noiembrie 1918, George Tofan a fost numit revizor școlar al județului Chișinău, funcție pe care, practic, el n-a îndeplinit-o. Ca neobosit militant pentru Unire, se simțea chemat în altă parte, unde prezența lui era mai necesară. Într-adevăr, după marele act istoric de la 27 martie 1918, în Basarabia lucrurile au intrat tratat pe făgașul normal. Procesul de integrare în viața politică, socială, economică, culturală a României era în plină desfășurare. Învățământul în limba națională intrase și el în drepturile sale depline. Deci se putea considera ca încheiată misiunea pentru care veniseră aici. Tocmai de aceea gândurile lui George Tofan zboară tot mai des și mai insistent spre Bucovina lui dragă, unde evenimentele premergătoare Unirii erau în plină desfășurare. Se simțea tot mai dator să intre în miezul faptelor, să-și aducă partea lui de contribuție la împlinirea visului cu care și-a nutrit speranțele ani și ani la rând. A revenit în Bucovina pe data de 23 noiembrie 1918, după mai bine de patru ani de refugiu. Despre ceea ce a întreprins în zilele următoare, Ion I. Nistor scria: „După reîntoarcerea sa la Cernăuți, Gheorghe Tofan a fost unul dintre făuritorii actului de Unire, distingându-se prin o rodnică și neobosită activitate într-o vreme când în Bucovina era totul de refăcut și de așezat pe temelii noi. În numele foștilor refugiați români, Gheorghe Tofan făcu în ședința istorică a Consiliului Național din Cernăuți, în ziua de 25 noiembrie 1918, istorica declarație care sfârșea cu frumoasele cuvinte: *«Ridicându-ne pe deasupra tuturor prejudecăților, uitând tot trecutul neînțelegerilor, gândurile noastre se îndreaptă în aceste clipe mărețe numai la viitorul neamului nostru iubit și de aceea chemăm la muncă pentru fericirea acestui neam pe toți cei de un gând cu noi.»*”⁶. La 28 noiembrie

participă la votarea Unirii Bucovinei cu România, iar în continuare se implică cu toată energia în vâltoarea acțiunii de renaștere românească a provinciei înstrăinate timp de 143 de ani. În domeniul învățământului el avea să joace rolul cel mai important: în aprilie 1919 a fost numit în funcția de secretar-șef al Departamentului Instrucțiunii Publice din Bucovina, iar vara și ca director al Școlii Normale din Cernăuți. Este semnul recunoașterii meritelor sale excepționale de care dăduse dovadă. Din toate colțurile Bucovinei i se adresează numeroase scrisori și telegrame de felicitare. Aflat în vârful piramidei învățământului și cunoscând, ca nimeni altul, grelele probleme cu care se confrunta școala românească de aici, Gheorghe Tofan preconizează măsuri reformatoare grabnice și radicale, cu precădere în domeniul învățământului primar care trebuia pus pe baze noi, naționale, în lumina celor mai înaintate idei pedagogice, deoarece până atunci această primă verigă a școlii era „nu pentru răspândirea culturii, ci pentru împlinirea altor scopuri străine de educație și instrucție”⁷. Tocmai de aceea inițiază consfătuiri în zilele de 27 și 28 noiembrie 1918 cu reprezentanții învățătorilor și stabilește măsurile corespunzătoare în vederea organizării lor și pentru reforma școlară. În ședința din 3 ianuarie 1919, Comitetul Asociației corpului didactic român din Bucovina a hotărât convocarea celui de-al doilea congres general al învățătorilor pe 14 și 15 februarie 1919 la Cernăuți. Până atunci se desfășoară o vie activitate, au loc adunări districtuale. George Tofan publică în „Glasul Bucovinei” numeroase articole pe această temă. Din păcate, boala nemiloasă de care suferea de mai multă vreme se agravează, și este tot mai puțin prezent în viața publică. De altfel, n-a mai avut fericirea să vadă împlinite măsurile preconizate, căci la mijlocul verii următoare avea să ia sfârșit meteorica-i existență. A lăsat în urmă un gol imens și o inegalabilă pildă de muncă și dăruire pe tărâmul învățământului, fiind sincer regretat de toată intelectualitatea bucovineană.

Ca profesor, George Tofan era înzestrat din belșug cu cele mai alese calități. Chiar și fizicul îl avantaja: „avea o statură mijlocie, față rotundă, cu trăsături fine, avea predilecție pentru haine negre, cravată neagră, simț estetic foarte dezvoltat, și la butoniera hainei purta totdeauna și câte un boboc sau o floare de trandafir”⁸. Exigent cu sine însuși, era exigent, dar nu distant, și cu elevii. Iată cum a rămas în memoria unuia dintre ei: „Știu însă că trebuia să învățăm o limbă românească aleasă, corectă, că trebuia să scriem bine, literar, să avem respectul cuvenit pentru ortografie și gramatică, trebuia să cunoaștem istoria națională în modul cel mai temeinic, trebuia să cunoaștem evoluția limbii și istoria literaturii și să fi citit foarte bine toate operele scriitorilor români”⁹. Anastasia Dugan, și ea fostă elevă a lui Tofan, îi scria la 20 martie 1919: „... îmi stau înaintea ochilor timpurile frumoase de odinioară, când într-un capăt de coridor, undeva, sau pe catedra clasei, noi elevele făceam cerc în jurul D-voastre și vă întrebam... Vă întrebam nesfârșit... Căci activitatea D-voastre la Școala Normală, apoi îndemnul și munca D-voastre pentru înființarea Școalei Normale de învățătoare particulare, precum și atâtea alte năzuinți de a ridica cultura și îndruma creșterea tineretului feminin la treapta cuvenită și menirea adevărată – toate acestea vădesc că nutriți un ideal mare și frumos...”¹⁰

Deși temeinic pregătit profesional, era mereu în căutarea de noi informații și-i trăgea și pe ceilalți după el. Dovada o reprezintă, printre altele, participarea, împreună cu unii intelectuali bucovineni, tot mai mulți de la un an la altul, la cursurile de vară de la Vălenii de Munte, desfășurate sub conducerea lui Nicolae Iorga. Întors de fiecare dată de aici cu un plus de cunoștințe, era nerăbdător să le împărtășească elevilor săi, în primul rând. Știa ca nimeni altul să sâdească adânc în sufletele lor tinere

sentimentul sfânt al dragostei de neam. Tot Emil Boca își amintea peste ani: „Lecțiile lui erau frumoase prin elementul dinamic din ele. După fiecare lecție rămâneam însetați, năzuind mereu a cerceta, a citi, a studia și mai ales a face planuri de orientare în vederea vremurilor ce aveau să vie. Prin intuiția justă cu care ne deprinsese spiritul său ager, acu de prin 1908 începeam să înțelegem ce avea să se dezlănțuie în 1914... Și ce putere avea cuvântul în gura lui! Cu el dispăreau păreții mohorâți ai clasei și ne găseam într-o uriașă familie românească, într-o țară cu așezări trainice pe temelii de omenie românească, așezări croite după tradițiile eroice, după înțelepciunea bătrânească lămurită și călită în suferințe și biruințe fără seamăn. Chiar în orele de exerciții gramaticale, când analizam fraze și perioade, urmăream în ele imaginea viforoasă a lui Mihai Vodă la Călugăreni după cartea lui Bălcescu sau priveam melancolicele peisagii de iarnă din povestea Doamnei Chiajna a lui Odobescu.

Aici nu era meșteșug didactic pedant cu trepte formale și cu silogisme. Nu era nici timp, nici loc pentru așa ceva. Era izvor de apă vie țâșnind vijelios din stâncă. Era iureșul năvalnic, pasiunea înfrigurată de a cunoaște ființa neamului nostru, de a sorbi putere din puterea lui și de a ne vărsa apoi în acea ființă, ca apele în mare¹¹.

Dar George Tofan nu a fost numai un profesor înzestrat cu har pentru această nobilă muncă. Era, în același timp, un militant neobosit pentru emanciparea corpului didactic românesc din Bucovina, pentru dezvoltarea învățământului în limba națională, pentru racordarea școlii la cerințele vieții practice a populației românești de aici. În fond, toată activitatea sa pe tărâm școlar, ca și din celelalte domenii, era subordonată, cum s-a mai spus, unui țel suprem: unirea culturală a tuturor românilor și apoi unirea lor politică. În legtură cu aceasta, Nicolae Tcacuic-Albu afirma că „acela care va studia o dată istoria pregătirii sufletești a marelui act al Unirii, acela care va răsfoi toate însemnările, cărțile, ziarele și revistele de la 1775 încoace cu privire la Bucovina... va trebui să vadă că Bucovina până la Tofan... n-a avut un astfel de publicist care să fi pregătit cu atâta temeinicie, atâta pricepere și atâta perseverență ziua cea mare...¹²

Se lovea însă de tot felul de greutăți. Multe lipseau, așa încât aproape totul trebuia luat de la capăt. A editat mai întâi, depășind cu greu refuzul autorităților, revista „Școala“ în 1907, prima publicație românească cu profil didactic din Bucovina, care a devenit în scurtă vreme o adevărată tribună de luptă nu numai pentru revendicări din domeniul școlar, ci și cultural sau chiar politic.

George Tofan a înțeles corect rolul pe care-l poate avea țărâșimea bucovineană pentru împlinirea marelui vis al Unirii. Asupra ei trebuia acționat însă cât mai grabnic pentru formarea conștiinței naționale și ridicarea prin cultură la un nivel de trai superior. Aceste idealuri puteau fi împlinite printr-o acțiune concertată, în care învățătorii aveau de îndeplinit un rol foarte important. Dar mai întâi ei înșiși trebuiau organizați pentru a deveni cu adevărat o forță. Și atunci George Tofan a decis să-i scoată din societățile învățătoresți multinaționale din care făceau parte, înființând *Reuniunea școlară română din Bucovina*, transformată ulterior (în 1909) în *Asociația corpului didactic român din Bucovina*, cu organizații-filiale în fiecare județ. Următorul pas trebuia să fie concentrarea acestor forțe și promovarea unei linii unitare de acțiune. Referindu-se la aceasta, George Tofan spunea: „Necesitatea manifestării solidare a corpului didactic român din țară în vederea trebuințelor culturale ale neamului nostru și, în special, ale școlii române, s-a simțit în anii din urmă tot mai mult și s-a accentuat tot mai clar și mai apăsător... Silințele individuale și răzlețe trebuie unite, glasurile singuratiche trebuie armonizate într-un singur glas care

să vorbească resvedit și de la loc potrivit. Acest loc potrivit e congresul nostru cultural¹³. Deci o întrunire de proporții, menită să determine o nouă îndrumare în viața școlilor. Congresul a avut loc la Suceava în zilele de 7 și 8 iunie 1914, la el participând 500-600 de învățători de pe meleagurile bucovinene și invitați din Transilvania, din Regat și chiar din Cadrilater. Cei din Basarabia erau prea bine păziți de ohrana țaristă ca să poată trece dincolo de sârma ghimpată și să se întâlnească cu frații lor. Acum, după mai bine de trei sferturi de veac, importanța acestui eveniment pornit din inițiativa lui George Tofan ne apare și mai bine în adevăratele sale dimensiuni. Dar ea a fost formulată la scurtă vreme de către unul dintre participanții la congres: „... am înțeles trei adânci lucruri: în 7 și 8 iunie a învins un mare principiu, cel al progresului, și s-a rostit o aspră deviză: mereu înainte spre lumină. În 7 și 8 iunie s-a înfăptuit un puternic început de cultivare temeinică a celei mai alese păături care jertfește ce are mai bun pe altarul poporului. În 7 și 8 iunie ne-am regăsit în sfârșit pe noi înșine – păstori împrăștiați ai aceleiași turme... Va rămâne, am crezut după toate, însemnată ziua când și pe pământul nostru s-a făcut un mare început de apropiere sufletească între frații de-o limbă. Când după ani vom fi ajuns la culmi mai înalte, ne vom uita cu drag înapoi la aceste modeste dar însemnate începuturi¹⁴. În înțelegere cu câțiva confrăți, George Tofan urzea planuri și mai îndrăznețe decât acest congres. Astfel, după cum nota I.G. Dumitrașcu, unul dintre organizatorii învățătorilor din Regat, invitat la întrunirea de la Suceava, „Împreună cu Tofan și cu dr. Ghibu am plănuit atunci o federație națională între asociațiile de învățători din toate provinciile românești și în cazul nereușitei să ne dăm mâna peste hotare în federația internațională a învățătorilor prin care să promovăm interesele românismului¹⁵. În legătură cu același proiect, Onisifor Ghibu, și el prezent la Suceava, afirma că această manifestare „avea să formeze începutul unei acțiuni de proporții mari a întregului corp didactic românesc de toate gradele, deocamdată din monarhia austro-ungară, cu tendința de a deveni, cu timpul, o mișcare generală a corpului didactic românesc de pretutindeni¹⁶. Evenimentele politice declanșate în vara anului 1914 au făcut însă ca aceste proiecte să nu-și mai afle rostul.

Importantă a fost activitatea lui George Tofan desfășurată și în cadrul Societății pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina. Se știe că începutul secolului nostru a cunoscut o adâncire a procesului de deznaționalizare a românilor bucovineni. Era efectul consecințelor defavorabile, acumulate în timp, decurgând din expansiunea elementului slav printr-un fel de transhumanță într-un singur sens, înregistrată încă cu veacuri în urmă. După cum dovedesc statisticile vremii, afluxul de străini s-a accentuat însă după răpirea Bucovinei și mai ales după trecerea ei în administrare galițiană. Acest transplant de populație, cu deosebire ucraineană, era nu numai acceptat de autorități, ci chiar stimulat prin facilitățile acordate. Expansioniștii au întemeiat sate noi, s-au așezat prin satele românești, pe unele slavizându-le cu timpul, datorită numărului lor mare. Cât privește învățământul, în satele slavizate sau în cele cu populație mixtă, în perioada la care ne referim, funcționau numai școli ucrainene. Înțelegând pericolul dispariției iminente a elementului autohton, conducerea Societății (Dionisie Bejan – președinte și George Tofan – secretar) a luat măsuri de contracarare prin românilizarea satelor înstrăinate. Școala reprezenta una din principalele arme de luptă în acest sens, mai ales că legea permitea ca în asemenea sate să se înființeze școli românești, dar particulare. Ocazia nu trebuia ratată. Era o acțiune de mari proporții care angaja toate resursele materiale și umane ale Societății: trebuiau asigurate spații, bază didactică, învățători, iar pentru atragerea copiilor –

manuale, rechizite și chiar îmbrăcăminte și încălțăminte, toate pe cheltuiala Societății. Dar mai întâi trebuia lămurită populația acestor sate. Prin munca unor oameni de încredere și cu sprijinul prețios al preoților, efectele nu au întârziat: sat după sat cerea școală în limba română.

Autoritățile însă au rămas indiferente. Dimpotrivă, instigate de ruteni, „puneau condiții greu de îndeplinit, înscenau anchete împotriva învățătorilor și pentru fiecare nemică amenințau mereu cu închiderea școlilor”¹⁷. În ciuda acestui fapt, în intervalul 1910-1914 au fost înființate paisprezece asemenea școli în sate, precum Breaza, Călinești Cuparencu, Călinești Enache, Carapciu, Comarești, Costești, Cotul Bainschi, Adâncata (Hliboca), Măriței, Șerbăuți etc., cu douăzeci și cinci de învățători și aproximativ o mie patru sute de elevi. Consecința a fost depopularea școlilor rutene, cele din Măriței și Mihalcea, de exemplu, rămânând goale.

Nivelul pregătirii elevilor din aceste școli era oarecum modest. Faptul este explicabil dacă avem în vedere că cei mai mulți învățători de aici nu aveau pregătirea necesară. Este motivul pentru care în ședința Comitetului Central al Asociației corpului didactic din 21 aprilie 1912, la propunerea lui George Tofan, numit inspector al școlilor particulare, s-a hotărât înființarea unei școli normale particulare de fete cu predarea în limba română, tot pe cheltuiala Societății. Urma ca fiecare om de școală să contribuie cu câte 100 de coroane pentru întreținerea ei, iar corpul didactic să predea gratuit. Școala a fost înființată într-adevăr la 24 septembrie 1912 în localul Societății cu șaiszeci de eleve¹⁸ (cincisprezece în cursul 1, treizeci și două în cursul 2 și treisprezece în anul I), în 1913, ieșind primele absolvente, și a funcționat până la război cu reînnoirea anuală a aprobării autorităților. De exemplu, Vasile Marcu îi scria lui George Tofan la 2 ianuarie 1914: „Ce privește afacerea cu «Școala ta Normală» am fost la minister unde am scos numărul actului, aflând totodată că actul stă pe masa referentului (Laupauer), care e plecat până-n 4 ianuarie 1914, nerezolvit. Am dat numărul actului lui Aurel (Onciul – n.n.), care mi-a făgăduit că va interveni numaidecât îndată ce referentul se va întoarce și va merge la nevoie chiar la ministru Hussarek. Eu voi urmări afacerea mai departe și-ți voi raporta dacă voi afla noutăți”¹⁹, iar peste aproximativ o lună adăuga: „Săptămâna trecută a fost Aurel la Ministerul Cultelor și a intervenit în afacerea Școlii particulare, urgentând rezolvarea ei. Hofrat-ul Breitenberg i-a făgăduit toate, numai a crezut că fondarea materială face greutate. Atunci Aurel i-a răspuns că de aceasta n-are să-i pese nimic, căci, dacă nu va fi cu ce a o susține, ea va înceta, dară că sunt auspicii că țara va ajuta atuncea”²⁰.

Adânci rezonanțe în conștiința corpului didactic din Bucovina le-au avut cursurile de vară, inițiate și organizate de George Tofan. Preocupat permanent de emanciparea neamului, el era atent la evenimentele din jurul său pentru a prelua tot ceea ce considera util. Astfel, „Urmărind manifestațiile culturale ale altor popoare, a văzut în cursurile de vacanțe germane de la Salzburg o instituție demnă de imitat. Și iată-l pe Tofan publicând în «Junimea literară» (1906, nr. 8-9, p. 134-136) un articol prin care insistă asupra necesității înființării acestui fel de cursuri românești. După părerea lui Tofan, ele urmau să se țină «unde va în România, într-o localitate cu poziții frumoase». Aici oamenii de știință români aveau să țină cursuri sau să facă comunicări din toate domeniile culturii noastre naționale. Astfel contactul dintre români se va face de la om la om, de la individ la individ. Învățătorii, profesorii și studenții români vor auzi propovăduindu-se cuvântul viu, iar aceasta valorează mai mult decât «o lectură întregă»”²¹. Aflat în 1906 la București pentru vizitarea Expoziției jubiliare, el îi sugerează lui Nicolae Iorga această idee. Urmarea a fost că la 2 iulie 1908 au fost

inaugurate cursurile de la Vălenii de Munte. După cum s-a arătat mai sus, încă din primul an au venit aici și cursanți din Bucovina. Numărul lor a crescut an de an. Din bogata corespondență a lui Tofan cu N. Iorga se desprinde interesul tot mai mare pentru această „adevărată universitate populară cu caracter general românesc“, cum o aprecia conducătorul ei.

Prezența bucovinenilor la aceste cursuri nu era văzută cu ochi buni de autoritățile habsburgice, așa încât, pe fondul înrăutățirii relațiilor cu România, nu li s-a mai permis să le frecventeze. Ca urmare, George Tofan hotărăște să deschidă în Bucovina cursuri asemănătoare celor de la Văleni. Localitatea aleasă a fost Dorna Candrenilor, vestită pentru pitorescul ei și pentru statutul de stațiune balneară. În plus, el se baza și pe ajutorul lui Samuil Ioneț, directorul școlii de aici, în problemele organizatorice. Cursurile erau „de neapărată trebuință...“, deoarece învățătorimea română ieșită din școala normală mai veche primise mai puține cunoștințe de istorie și literatură națională²². A trebuit ca organizatorii să depășească din nou numeroase piedici ridicate de oficialitățile devenite refractare la orice fel de întrunire a românilor. Parcă presimțeau că se apropie momentul mării dreptăți istorice și încercau să-l amâne pe cât posibil. Cursurile au avut totuși loc între 3 și 17 august 1913. Răspunderea pentru asigurarea conținutului activităților a revenit unor reputați profesori din Cernăuți: Ion I. Nistor pentru istorie, dr. Eugen Botezat – șt. naturale și George Tofan – literatură română. Este semnificativ faptul că la cursuri au participat cu interes și gospodari din sat. Cât despre atmosfera ce a dominat, Tofan scria că cei prezenți aveau „o plăcere să asiste regulat și cu interes la toate conferințele ce s-au ținut, în tot timpul cursurilor a dominat o armonie și o animație vrednice de toată lauda, cei vreo 50 de frecvenți și frecventante stabile deveniseră o familie nedespărțită la cursuri, la excursii, la discuții serioase, la plimbări, la distracții nevinovate în cântece și dans. Dacă acesta ar fi singurul folos al acestor cursuri, el ar fi fost destul de mare... Dar cine-i în stare să arate câte foloase aduc astfel de cursuri, câte idei nouă căzute pe un câmp bun, câte îndemnuri binefăcătoare, câte indicații utile, câte hotărâri de folos nu se ivesc pe urma unui contact intim de săptămâni“²³.

Reușindu-le această primă încercare, organizatorii s-au gândit din timp la cele din anul următor, pentru care concepuseră un program mai complex, popularizat intens în diferite publicații. Expunerile aveau să se îmbine cu excursii în împrejurimi, cu experiențe și aplicații în teren. Numai că izbucnirea războiului a determinat plecarea precipitată a cursanților, cei mai mulți sosiți deja la Dorna Candrenilor. Așa a luat sfârșit o acțiune pornită dintr-o generoasă inițiativă a lui George Tofan. Chiar dacă ea n-a avut la dispoziție timpul necesar pentru a-și arăta roadele, posteritatea este datoare să așeze la locul cuvenit intenția ce a stat la baza ei. Și această intenție a pornit dintr-o conștiință pusă în întregime în slujba neamului său.

Iată, așadar, în mare sfera preocupărilor lui George Tofan puse în slujba învățământului în calitatea sa de profesor. Dacă însă mai avem în vedere că în același răstimp de numai cincisprezece ani a publicat un însemnat număr de articole răspândite în ziarele și revistele din Cernăuți, Suceava, Iași, București, Arad, Chișinău, că a redactat el însuși ani la rând publicații, precum „Junimea literară“, „Școala“, „Școala moldovenească“ sau „România nouă“, că a fost unul dintre colaboratorii lui Sextil Pușcariu la elaborarea *Dicționarului limbii române*, că a scris o lucrare (fără să mai aibă fericirea s-o vadă tipărită) despre învățământul românesc din Bucovina, că „a înființat bănci populare, societăți de consum, cantine școlare, biblioteci sătești, muzee, școli de adulți, șezători și cercuri literare, grădini de copii“, atunci adevărata

imagine a acestui neobosit militant al neamului ne apare și mai aproape de realitate. Da, George Tofan era zămislit din aliajul din care sunt făcuți doar oamenii aleși, născuți pentru a fi de folos altora. Scurta-i existență caracterizată prin neodihnă a condensat în ea un impresionant șir de fapte a căror valoare nu s-a erodat cu trecerea vremii. Bine a surprins în câteva cuvinte acest destin de excepție unul dintre prietenii săi cei mai apropiați: „Tofan nu era făcut să devină om de știință, nu era omul care să stea izolat de lume, în camera de lucru. Temperamentul său vioi îl îndemna la activitate, îl mîna la luptă. Tofan n-a fost fire contemplativă căreia să-i ajungă mulțumirea sufletească ce-i oferea lectura unei cărți literare, unei lucrări științifice. Pentru el știința era o armă pentru a reuși în viață. El era menit să creeze, să miște masele, să le entuziasmeze cu vorba lui și să le stăpânească cu energia lui”²⁴. După șaptezeci și cinci de ani de la stingerea din viață, faptele sale au căpătat aură legendară și l-au așezat în rândul celor aleși de destin să marcheze o epocă cu pecetea personalității lor.

NOTE

1. N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. 1, E.L., București, 1967, p. 126.
2. În legătură cu plecarea lui George Tofan la Cernăuți, biografii săi menționează anul 1907. Există însă dovezi care arată că adevărul este altul: „suplinitorul George Tofan, prin dispoziția Departamentului școlar al Bucovinei nr. 8797 din 29 septembrie 1906, a fost confirmat în serviciu în aceeași calitate (de profesor suplinitor – n.n.) la școlile chezarocrăiești pentru învățători și învățătoare din Cernăuți” (*Raportul anual al Gimnaziului superior gr.-or. din Suceava. Publicat la sfârșitul anului școlar 1906/7 de Constantin Cosovici*, Tipografia Hermann Beiner, Suceava, 1907, p. 4), iar Emil Boca, fost elev al său, își amintea: „Noi îl știm (pe George Tofan – n.n.) mai ales din anul școlar 1906/1907 când a fost numit profesor la Școala Normală de învățători din Cernăuți” (*Cuwânt înainte, în Corespondența lui Gheorghe Tofan* de Teodor Balan, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1943, p. 6). În plus, el nu figurează în lista personalului didactic al liceului sucevean decât în anii școlari 1904-1905 și 1905-1906.
3. G. Tofan, *Amintiri din Cadrilater*, în „Glasul Bucovinei,” an II, nr. 107, din 28 martie 1919, p. 3.
4. Onisifor, Ghibu, *Pe baricadele vieții*, Chișinău, Ed. Universitas, 1992, p. 198.
5. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 163.
6. Ion Nistor, *Zece ani de la moartea lui Gheorghe Tofan. Două articole inedite*, în „Junimea literară”, an XIX, nr. 5-8/1930, p. 268-269.
7. Nicolae Simionovici, *Momente din trecutul organizațiilor învățătorimii române din Bucovina 1905-1940*, mss, Biblioteca „I.G. Sbiera” Suceava, 1947, p. 126-127.
8. Filimon Rusu, *Amintiri*, mss, Școala Cașvana.
9. Emil Boca, *op. cit.*, p. 6.
10. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 170.
11. *Idem*, p. 6-8.
12. Nicolae Tcaciuc-Albu, *George Tofan*, Conferință ținută la Ateneul Român din Suceava în ziua de 11 marie 1923, Ed. „Școala Română”, Suceava, 1923, p. 10.
13. George Tofan, *Congresul cultural*, în rev. „Școala,” nr. 4-5/1914, p. 83-84.
14. Vasile Olenici, *Din însemnările unui congresist*, în rev. „Școala,” nr. 6-8/1914, p. 185-186.
15. Nicolae Simionovici, *op. cit.*, p. 197.
16. Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 260-261.

17. Constantin Loghin, *Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru Cultură și Literatură (1862-1932)*, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1932.
18. Filimon Rusu, *op. cit.*
19. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 132.
20. *Idem*, p. 134.
21. Gh. Buzdugan, *George Tofan în lumina unui sfert de veac*, în *30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina*, Cernăuți, 1935, p. 29.
22. George Tofan, *Cursurile de vară de la Candreni*, în rev. „Școala”, nr. 9/1913, p. 209-212.
23. Ilie Mandiuc, *Gheorghe Tofan*, în *Bucovina – supliment literar*, nr. 356 din 3 august 1942.
24. Teodor Balan, *O scurtă caracterizare*, în *Corespondența lui Gheorghe Tofan*, p. 13.

SUMMARY

The present article aims at offering the reader a wide perspective on George Tofan's teaching activity. It is the first attempt to present his contribution to the development of the school on such a large area inhabited by Romanians: Bukovina, the Romanian countries and Bessarabia. In only 15 years he carried on a huge activity with remarkable results.

Beside the bibliography consulted also by other researchers in the course of time, the article is based on some less or not even used sources which offer new information about the life and the activity of George Tofan.

Teorie, critică și istorie literară

ARCADIE SUCEVEANU – PE „CRUCEA SONETULUI“

Adrian Dinu Rachieru

Timișoara

„Din plânsul meu voi veți extrage sare.“

Abia antologia *Eterna Danemarcă* (Ed. Eminescu, 1995), echipată și cu un util și penetrant studiu introductiv semnat de Șt. Hostiuc, cercetând jocul paradigmatic al scriiturii, ne îngăduie să-l cunoaștem la adevărata-i cotă pe Arcadie Suceveanu, fixat de câțeva vreme la Chișinău. El trăia „în așteptarea poemului“ și dovedise, ca bun tehnician, atent la spectacolul postmodern al poeziei, un scris emancipat. Oricum, față de bucovinenii rămași acasă, supuși unei presiuni kremlinofone și ruși de mișcarea literară românească, Suceveanu a avut șansa unei sincronizări prompte; *optzecismul transprutean* află în poetul strămutat un pionier, manevrând pe fundalul tradiționalismului și instrumentarul poeziei romantice, credincios unei linii luptătoare, dar și recuzita ultimului val, împacând, prin ispita deconstrucției, surâsul ironic cu masca elegiacă. Locuind într-o geografie sacră, cătoreierată de nostalgii cosmice, el practică, în pofida exploziilor sarcastice, reculegerea și dezvoltă atât „retorica de forum“ (C. Ciopraga), cât și spectacolul mitic, inventând o mitologie personală. Aducându-l în contemporaneitate pe Hamlet, Arcadie Suceveanu înțelege însă că lumea „e o dramă“; în pofida fastului baroc (prin bogăție imagistică) și a stilului înalt (cum observase Alex. Ștefănescu), el este, pe rând, și „sublim actor în arta de-a visa“ (*Perfecțiune*, 1976), dar și inapt pentru visare, chiar dacă interludiile erotice, gardate de un lung lamento ori însoțite de un bruiaj ironic, sună ca o ispititoare invitație. „Eu nu sunt prea umilul visător“, ne avertizase poetul, dorindu-și un destin de nufăr; mai mult, poezia „prinsă la rever / Mi-e poate chiar fiola cu cianură“ (*Fiola cu cianură*). Poet puternic, sensibil, cu lecturi temeinice (asimilate), Suceveanu urcă în clasamentele noastre, devenind un nume de referință (nu doar pentru plutonul liricilor bucovineni). În plus, interesul firesc pentru literatura exilului (hrănind o tragică dedublare), cu supralicitări – deloc firești –, mutând înspre exterior centrul axiologic, e dublat acum de redescoperirea literaturii din teritoriile înstrăinate, rescriind și revalorizând geografia noastră literară.

Într-o atare optică, gestul recuperativ înseamnă și un demers integrator, străin de entuziasmul critic, necondiționat.

Dar un asemenea pericol nu-l paște pe Arcadie Suceveanu, cel căruia i s-a confiscat „moara de vânt“. Sensibilitatea sa optzecistă lasă loc vulturilor romantice dar și grimaselor ironice. El colindă „câmpii de mituri“ și constată că „crisalidele și-au crescut în tăcere aripe“ (*Parabolă*). Și experiența tragică a dezrădăcinării și utopia

„țării pierdute“ și nostalgia ingenuității hrănesc fondul reflexiv. Dar această poezie e, mai cu seamă, îndatorată unui existențialism vibratil, interogativ-filosofard, captând strigătul ființei; de unde și sentimentul acut-dramatic al vieții (M. Cimpoi): „... întinzi mâna și abia dacă dai de tine în oglindă“. Pe acest sol cultural, fără criterii milostive (în sensul omologării), poetul nu flutură un proiect nostalgic și mesianic, ci corectează, am zice, ideologia optzecistă (căreia mulți deja i-au cântat prohodul), conectând-o cumplitelor emoții sufletești. Ar mai fi, cred, o observație de făcut.

Dacă la noi limba „se țigănește“ (cum observa alarmat un critic) și această deraiere a limbajului e în directă legătură cu explozia presei, cu exprimarea „liberă“, necontrolată, am zice, a atâtor condeieri vâjnoși, *dincolo* (adică peste Prut) graiul – în condițiile izolaționismului etnic, din fericire pulverizat, și a pericolului deznăționalizării, din păcate, reactivat – îmbrăcase „cămășile răbdării“ (fericita sintagmă e a unui poet) și conserva arhaisme, de un irezistibil parfum lexical. Acest *arheolimbaj* atins de o vibrație mesianică la o *cultură luptătoare*, păstrând, așadar, „cuminenția“ tiparului și invocând cu pioșenie „sfintele repere“ este, probabil, salvator într-un mediu diasporic (M. Cimpoi) și se împotrivesc scenariului diversionist al *mankurtizării*. Pe de altă parte, întârzierea în etic (și, de aici, lepădarea de orice obediență ideologică), în fine, o estetică ofilită prelungesc un anacronism cultural și lasă senzația unor amabilități și derogări valorice. Din fericire, în Basarabia, cea mereu „între două istorii“, acolo unde s-au refugiat mulți bucovineni, scriitorimea n-a demisionat; ea a pus umărul la redeșteptarea energiilor naționale, angajându-se frontal, exemplar în această decisivă „bătălie“, oferind vocile exponențiale și spiritele catalizatoare. Această angajare cerea o rostire clară, incendiară, spărgând oglinzile mincinoase ale vorbelor trădătoare; s-ar părea că apostolatul acestei generații este ferit de suferința incomunicării, de dramele limbajului, de neputința aflării unui spațiu de rezonanță. Literatura coborâse în stradă.

. Un valoros poet, „răstignit“ *pe crucea sonetului* este, indiscutabil, Arcadie Suceveanu. El a văzut lumina zilei în satul Suceveni, raionul Hliboca (în regiunea Cernăuți, așadar) la 16 noiembrie 1952. Tot la Cernăuți și-a încheiat studiile superioare (1974); o vreme a fost profesor la Horbona iar din 1979 a fost redactor și apoi redactor-șef la actuala Editură „Hyperion“ din Chișinău. Răsplătit cu numeroase premii, având în palmares deja douăsprezece titluri (printre care și câteva cărți pentru copii), Arcadie Suceveanu este, din 1990, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova. O nouă hartă a liricii românești, efort care presupune nu doar o reaşezare a valorilor, ci, în primul rând, asimilarea (firește, axiologică) a atâtor poeți necunoscuți (de fapt), trebuie să rețină și numele lui Arcadie Suceveanu. El a debutat în 1968 în gazeta „Zorile Bucovinei“ și, editorial, în 1979 cu placheta *Mă cheamă cuvintele*. De atunci, ispitit de această dulce chemare, poetul suferă pentru „rana lumii“; și el speră în reîntoarcerea istoriei, alungând mâna oarbă a veacului. Sub stelele Golgotei, goarna sufletului denunță sârutul lui Iuda și arginții vânzării. Istoria e „slobozită“ în rate, hotarele strâmbe, „din sânge“, puzderia cuvintelor orfane ne transformă în „cimitire vii“. „Noi ne-am uitat și limba și temelul“ – anunță, tunător, poetul în *Ruga fiilor rătăcitori* și trimite la memoria arhivelor, la acele registre secrete care birocratizează, cu câte un accent păunescian, suferința prelungind calvarul sub „amenințarea“ crucii „goale.“ Adevărul este comercializat de „guri foanfe“ și ambalat în staniolul unei propagande mincinoase, în ofensivă. Ne mișcăm, neam fără noroc, pe o „dără amară de sare“. Dar strămoșii nu pot fi oferiți „la schimb“; deși *viziunea-hău* (*Neamul lui Iona*) ucide speranța și „peștele cel mare“ îngăduie doar un prezent închis și „grădini

de cuie", vindecarea „de boala Mioriței” – pe valea noastră latinească – nu e, din fericire, posibilă chiar dacă memoria ar fi trimisă „la expertiză”. Golgota *ca blazon* vestește o reîncepere a lumii (*Ultima șansă*). Ziua învierii e aproape, poetul – prin oasele căruia nedomolit „sună doina” (*Refuzarea cercului*) – pregătește un „rug de-ntemeiere”. Iată, rezumativ, „scenografia” lui Arcadie Suceveanu, nume, din păcate, mai puțin vehiculat (deși vinovate sunt doar vicile de recepție). Dar am sărăci nepermis acest lirism, pedalând doar pe decupajul propus. Arcadie Suceveanu privește lumea „grav bolnavă” ca un visător, hamletizând, strivit de *noua regie*. Reciclarea miturilor, macularea, degradarea, nimbul cosmic (retragerea „în sâmburi”) și aflarea ritmului primordial dezvăluie anvergura acestei lirici, învățând temătoare „alfabetul morții” și declinul singurătății. Sub un cer veșted, amenințată de „noroii lumii”, poezia devine un colind apăsător, „presimțind tristeți adânci”. Timpul surpat, „pecetea neagră a nunții” oferă poetului doar șansa de a fi/ a rămâne un „semn de fum”.

Ar fi de observat că tensiunea acestei lirici „disciplinate” este, sub deschiderea ei problematică, modernă. Poetul forțează recuzita biblică, se confruntă cu alarma ecologică (de un declamativism estompat, totuși), orașul e un „monstru de metal”, nu ține cont de „mesajele câmpiei”, duhul morbid se insinuează sub „stele buboase”, chiar mormintele sunt „bolnave” și *eterna Danemarcă*, vopsind Infernul („să miroase-a rai”) strivește plânsul ierbii, „nisipul de-apocalips” invadând peisajul. Să mai spunem că „dangătele reci” (*Mortul din tâmpale*), zațul amintirilor, pericolul proliferării „omului mecanic” și, în replică, o ultimă credință în iubire (chiar dacă „la polul dragostei se face frig”) înfioară erotic suprafața acestui lirism încrezător în „formele pure”, divine. De aici, accesele de melancolie (cu aripi obosite, poetul nădăjduiește a reînvia „să ningă”; v. *Elegie în alb*) și mulțimea „capcanelor tandre” (*Vânat de gală*), glorificând răsfățul materiei și „trupul mieriu” al Femeii. Probabil că două *cuvinte-cheie* ordonează acest lirism (îndepărtându-l, hotărât, de poezia de seră sau cea de budoar): *sarea* (cristalizând suferințele unui neam greu încercat de istorie, făcut „sub teasc”, cum ar fi spus Noica) și *mierea* râvnită (bogăția conotațiilor îmbrățișând un registru larg, asupra căruia nu stăruim aici).

Indiscutabil, un poet valoros și în acest volum, din care am citat copios (e vorba de *Arhivele Golgotei*, 1990), vertical (scrie Eugen Lungu), Arcadie Suceveanu trebuie citit, și el, *în context*. Placenta acestei literaturi, spațiul basarabean deci, are o condiție specifică, rămâne încă o rană deschisă. Recuperarea literaturii de aici nu înseamnă o anexare, ci o reevaluare. Aspirația spre etic a eclipsat curajul estetic. Recentă „gâlceavă” de la Chișinău (o reeditare, de fapt, a eternului scenariu, opunând tradiționaliștilor pe „agresivii” moderniști), dincolo de furiile contestatare, înseamnă și îndemnul (necesar) spre o *dicțiune contemporană*. Lirismul incendiar, accesibil trebuie să-și asume, în „fuga spre modernism” (N. Popa) și lupta cu abstracțiunile. Pulsunile ideii destramă vechea retorică, „înmulțind” – prin învelișurile textului și imprecizia fertilă – chiar misterul liric.

Compătimită de la distanță, arătându-și trista „viză de crucificare”, Basarabia are dreptul unui record cultural; iar un metabolism cultural normal, știe oricine, trebuie să respecte valoarea.

Arcadie Suceveanu, o spunem răspicat, este un nume care intră în prima linie valorică. Și liliputana plachetă, *Secunda care sînt eu* (1992), dezvoltând aceste linii de forță, acuză – parcă mai apăsător – povara timpului, amenințarea „câinilor lui Cronos”. Trecătorul trup se destramă în cuvinte și lasă în urmă-i „o dără amară de

sare". De altfel, în *Fular de-azur* descoperim acest vers emblematic (zicem noi) pentru lirica lui Arcadie Suceveanu: „din plânsul meu voi veți extrage sare". Dincolo de amenințările timpului și chiar „boala timpului" (obsesia thanaticului se insinuează în aceste poezii), câtă vreme „se face frig peste lume" și chiar „zilnic învățăm cum se moare" (vezi *Clasele primare ale morții*), acest învăț de a nu mai fi privește destinul insului (un „pumnal coclit") și, neapărat, cel al unui neam amenințat de „peștele cel mare" (vezi *Neamul lui Iona*). Și ce să însemne destinul dacă nu timp desfășurat? Un timp care, cu ochiu-i noptos, devoră nemilos, purtând spre noi năvala Irozilor și a „hăitașilor de gheață"; timpul, citim în *Miel pascal*, „se surpă-n mine ca un mal" și sub amenințarea vânturilor din Nord „clopotul de brume" înfrigurează Erosul. Sufletul îi plânge „ca streinul" și iubita, un amestec de lut atic și azur, rămâne „proiectul unei catedrale", apărând fragila ordine divină. *Metafora destinului răstignit* se înstăpânește peste această lirică irigată de nostalgii, contemplând posibilul (care n-a fost să fie). Chiar dacă, cu ecouri păunesciene, viața și moartea sunt într-un echilibru imperfect și poetul, înămolit în vis, amenințat de „viermele cifrat" și „hohotul infernal de fulgi" (ca aspirație spre puritate; vezi *De dragul tău*; sau mereu invocatul nufăr ca ornic vegetal, drenând noroiul prin „office supape"), poetul, așadar, recunoaște în *Secunda care sînt eu* că din tâmplă-i „începe a viscolii" (*Vitrăliu autumnal*, I). „Lava de alb" se surpă din ceruri dar el, învins, într-o iarnă ea însăși „mințită", ocupată de „ninsorea roză", constată că norocul i-a murit în ghioc; învață, spuneam, „să nu mai fie", strivit de ornicul lumii. Se poate întâmpla asta și unui neam? Fixat de-atâta vreme la Chișinău, poetul, să nu uităm, este bucovinean. Și cum soarta Basarabiei, supusă „tiraspolizării", începe să semene cu cea a Bucovinei, Arcadie Suceveanu refuză metaforic în *Neamul lui Iona* acest destin răstignit, deși sămânța iluziei prinde sfielnic rod. Dar și „bietul Iuda" trudește de secolii și „crucea e goală" (vezi *Clinică Biblică*). Sedus de *arta morții* („și-mi trag sicriul drept armură"), răvășit de „boala timpului", bietul poet împărtășește soarta greierului dus la ghilotină (vezi *Un greier pe ghilotină*). Se împotrivesc amneziei, luptă cu efectele „mankurtizării", știe că „un Eminescu curge prin cuvinte". Dar, repetăm, „peștele cel mare" (ivit din stirpea biblicului chit), în burta căruia „se descompun popoare" nu oferă scăpare. Și atunci poezia lui Arcadie Suceveanu, clasică în aparență și modernistă cu măsură, cu apetit pentru parabolă și de un indiscutabil rafinament, trăind această dramă fără febre mesianice, va plânge „munți de sare". Ea condensează metaforic durerile unui neam.

SUMMARY

The author reveals that the anthology *Eterna Danemarca* (The Eternal Denmark) (Ed. Eminescu, 1995) provided with a useful and penetrating introductory study signed by Șt. Hostiuc – which analyses the paradigmatic play of the text – offers us the possibility to know the real value of Arcadie Suceveanu, a Bukovinian poet, lately established in Kishinev. The generation of the 80s living on the left shore of the Prut River finds in the displaced poet a pioneer, who also knows how to handle the tools of the romantic poetry on the background of the traditionalism, always faithful to a fighting attitude but also to the stationaries of the new wave, happily associating – through the temptation of deconstruction – the ironical smile and the elegiac mask.

ȘTEFAN HOSTIUC SAU COPILUL CUVÂNTULUI PRINS ÎN AVENTURA SUBLIMĂRII POETICE*

Arcadie Suceveanu

Chișinău

Privit acum, Cercul literar semiclandestin ce luase ființă la Cernăuți în anii șaptezeci apare ca un miracol: în ciuda condițiilor total ostile afirmării românilor din Bucovina, un grup de tineri poeți din care făceau parte Ilie T. Zegrea, Ștefan Hostiuc, Vasile Tărățeanu, Simion Gociu și subsemnatul, încurajați în acțiunile lor de profesorii universitari (poeți și ei), Vasile Levițchi și Grigore Bostan, reușesc să dea naștere unei adevărate mișcări literare de expresie și vibrație românească. Fără să-și fi declarat public programul estetic (acest lucru ar fi implicat mai multe riscuri), grupul literar urmărea obiective clare, bine conturate: conservarea, prin scris – prin poezie – a limbii și spiritului românesc, nonconformismul în fața ideologiei de partid pe care ni se cerea s-o „cântăm” în versuri idolatrizant-patriotarde (asemeni impetuosului și atotputernicului pe atunci poet-tribun Ion Chilaru, supranumit de noi fűhrerul roșu), sincronizarea cu poezia din Țară, evoluarea spre o paradigmă lirică modernă. Aveam ambiția să fim (și uneori chiar eram) poeți moderni, citeam și discutam cu fervoare pe marginea poeziei lui Ștefan Aug. Doinaș, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ana Blandiana, Adrian Păunescu, Grigore Vieru, Liviu Damian, Ion Vatamanu, Ioan Alexandru, Mircea Dinescu, Dan Verona, scriam poezie cu formă fixă, dar și vers liber sau alb, descifram limbajul și simbolurile poetice din cartea lui Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne*, ascultam, în nopți de culoarea speranței, respirația vechiului oraș românesc de sub varul pereților... Garsoniera lui Ilie T. Zegrea și a generoasei sale doamne Nița devenise pentru noi un fel de salon literar. Trăiam (într-un fel de „contumacie”) realitatea literară din Țară, pe care o cunoșteam mai ales din revistele „România literară” și „Luceafărul”. Abonarea la presa românească fiind interzisă în regiune, primeam aceste reviste pe căi ocolite, prin Moscova sau Orenburg. Cât de mult visam să putem merge în Țară, să-i cunoaștem pe scriitorii, pe colegii noștri de generație! Cu câtă speranță așteptam vreun mesaj de la frații de dincolo de sarma ghimpată!

Știam că ne aflăm sub raza „colimatoarelor” K.G.B.-iste. În ultima vreme, în redacția „Zorilor Bucovinei” (unicul ziar de limbă română din Bucovina) eram priviți ca persoane indezirabile. Poeziile și articolele semnate de noi apăreau în ziar tot mai rar și într-o formă cenzurată. Ilie T. Zegrea fusese silit să părăsească această redacție, și, în cele din urmă, se angajase zețar la tipografie. Simion Gociu și cu mine fuseserăm

* Prefață la volumul de versuri: *Clepsidra reveriei*, în curs de apariție la Editura „Alexandru cel Bun” din Cernăuți.

„exilați“ la țară, devenind profesori de școală generală. Exmatriculat din facultate și reprimat abia după doi ani de armată, Ștefan Hostiuc lucra acum în calitate de crainic la postul de radio Kiev (cu sediul la Cernăuți), suportând umilința zilnică și persecuțiile unui șef tiran („frate mai mare“, ce mai!) pe nume Denis Gorbatyuk. Profesorul Vasile Levițchi fusese constrâns să părăsească mai întâi redacția ziarului pe care îl înființase, iar mai apoi și catedra. Purtam cu toții eticheta de „naționaliști români“. Dosarele noastre „creșteau ca pâinea caldă“, vorba poetului. Dar nu ne-am lăsat înfrânți. Unii reușiseră să scoată câte un volumaș de versuri, încercând să se afirme în spațiul literar bucovinean sau la Chișinău. Credința noastră era că dacă cel puțin unul dintre noi va fi să răzbată în literatură, ceilalți vor considera că eforturile lor n-au fost zadarnice. Continuam să ne întâlnim, să discutăm, să scriem, să visăm. Nimeni nu ne-a putut sufla în lampa poeziei. Nici cerberii ideologici, nici micul führer cu chica creată (splendidă cacofonie!), care spumega de ură pe la toate tribunele oficiale împotriva „gheaurilor“ care eram noi, nici toți cezar-ii (această ortografiere criptică va fi înțeleasă de bucovineni) care mișunau printre noi cu chipuri joviale de prieteni și cu tunică à la Dzerjinski (pătată de sângele poetului Ilie Motrescu, dispărut ceva mai înainte în împrejurări dubioase, la numai douăzeci și șapte de ani) pe sub cămașă... Eram tineri „și aveam de unde muri“. Eram romantici și orgolioși, ambițioși și verticali. Eram niște „ametițoare, onirice flori“ (Șt. Hostiuc) ce se ambiționau să întretină un anotimp liric românesc în dulcea și înstrăinată Bucovină.

*

* *

Dintre noi toți, Ștefan Hostiuc era spiritul cel mai analitic, mai plin de vervă polemică, gata oricând să dea o interpretare critică producțiilor noastre literare. *Homo bibliotecus*, el descoperea și cucerea primul, centimentru cu centimetru, târâmurile poeziei moderne. Era un împătimit promotor și slujitor al ideii de poezie nouă, al unei poezii cât mai descătușate, liberă de tiparele tradiționaliste, un cavaler purtând „blazonul schimbării de paradigmă“ (expresia îi aparține). Frumusețea romantică a crinului ce invadase poezia noastră o voia înlocuită cu *ideea de crin*. În locul florilor din grădină le prefera pe cele „onirice“, ce își alimentează rădăcina din aerul metafizic. În nopțile noastre de visare și reverie, de înstelată boemă cernăuțeană, pe când vânam împreună lei de fum ai iluziilor, Ștefan Hostiuc nu uita să ne îndulcească vinul din pahare cu câte o „sinergetică“ doză de symbolism sau avangardism, de Baudelaire, Mallarmé, Doinaș sau Dinescu... Subțire ca o floretă, cu fața ascetică, alungită, ca de hidalgo, era pornit să se războiască cu morile de vânt, recompunând în viziunea sa eternul dialog al lui Don Quijote cu Sancho Panza: „poetii din nou sunt în ceartă cu florile / floreta lor caută aripi de mori / tandre armuri ferecându-și candorile / nobile triste figuri de seniori...// hei Sancho auzi cum se surpă pereții / obișnuiții pereți din cuvânt? / noi nu suntem singuri cu noi sunt poetii / jos vechile mori de vânt!“ Poezia pe care o scria se remarcă printr-un limbaj elevat, viziune modernă, spirit apolinic, de o rigurozitate aproape geometrică. Șlefuia cuvântul îndelung, pe toate fețele, cu meticulozitate de alchimist, până făcea să i se audă „sunetul originar“. Debutul său poetic în volumul colectiv *Dintre sute de catarge*, apărut la Chișinău în 1977, l-a impus în poezia tânără din Basarabia și Bucovina ca pe un poet cu voce personală, de o „rafinată intelectualitate“, îmbătat de muzici secrete și onirice revelații, deschis spre marile simboluri și mituri lirice.

Apoi în viața sa a urmat o perioadă plină de sincope și eclipse sufletești, când părea să se fi îndepărtat de „starea poeziei“. Se retrăsese în lumea lecturilor și a reveriilor solitare. Risipitor cu sine și cu talentul său, se consacrase unor traduceri din Bella Ahmadulina și din poezii ucraineni. Scria rar poezie (dar de fiecare dată o făcea inspirat și profund) și nu publica mai deloc. Acumula, cizela, decanta. Refuza discret să colaboreze la așa-zisele „pagini tematice“ ce înlocuiseră acum neuitatele pagini literare ce apăreau cu regularitate în *Zorile Bucovinei* pe vremea când la conducerea ziarului se afla poetul Vasile Levițchi. N-a acceptat niciodată să scrie poezie de conjunctură, la comanda „mamuților fosilizate“ care urmăreau coruperea și prostituarea ideologică a tinerilor poeți români. Îndemnul meu și al altor prieteni de a-și aduna poeziile în volum îl lăsa oarecum indiferent. În amurguri de toamnă cernăuțeană, cu turlele bisericilor învinețite de vânt, cu caldarâmurile lustruite de caii kaizerilor și erodate de șenilele tancurilor sovietice, poetul asculta cu tristețe, dar nu și cu resemnare, cum „omida înstrăinării“ ne macină graiul și ființa, cum „se vestejește pomul ce suntem“. Ne aflam cu toții în burta marelui Chit și așteptam ziua când bunul Dumnezeu avea să binevoiască „să fie român“.

În acest timp, și-a ridicat cu propriile mâini un fel de chilioară de lemn la marginea orașului, lângă ruinele cetății medievale moldovenești Țețina, pe un mic lot de pământ pe care cultiva an de an coacăze și căpșune, din care făcea băuturi dulci și sofisticate prin metode numai de el știute. De fiecare dată când îl vizitam în micul apartament ălcătuit dintr-o cămăruță și-o bucătărioară, în care locuiește și acum împreună cu soția și cu cei doi copii (or, „eliberatorii“ întotdeauna au avut „grijă“ de autohtoni), ne servea cu vinuri „sihăstrite“, „de vechi letopiseț“, de care băuse poate numai poetul Martin Opitz la o mie sașe sute și ceva, vinuri în care niciodată nu uita să adauge aceleași vechi și nedeținute doze de poezie... De scris, scria mai mult articole și cronici literare. Părea să se fi mulțumit cu rolul de critic avizat al generației, susținându-ne și stimulându-ne eforturile în vederea trecerii la un nou „regim estetic“, vizând „înlocuirea scrisului tradiționalist prin scriitură modernă“.

Dar, în ultimii ani, stimulat și revigorat de schimbările survenite în viața noastră, de noile realități culturale și literare, se pare că a revenit definitiv la poezie. Flacăra optimismului și a credinței în viitorul românesc al pământurilor înstrăinate de Țară a declanșat în ființa sa combustii latente, noi impulsuri creatoare. După ce timp de câțiva ani a fost lector de română la Universitatea din Cernăuți, figurând în același timp și printre cei mai activi membri ai Comitetului de fondare și conducere a Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“, iată-l de mai multă vreme la București pentru a-și lua doctoratul. În calitate de membru al redacției revistei *Glăsur Bucovinei*, ce reapare la București sub egida Fundației Culturale Române, dezgroapă de prin arhive istoria tragică a Bucovinei, figurile luminoase ale predecesorilor care au cititorit la 1918 „țara dreptelor hotare“, publică studii critice și eseuri despre poezia română postbelică din nordul Bucovinei. Și, desigur, scrie poezie. Don Quijote din el n-a murit! Ajuns la acest prag de vârstă și destin, „pe coasta de azur a demiurgei stări“, nebiruital hidalgo ne declară: „în aer se mai zbate / o aripă de vânt / din numai jumătate / de strop din ce mai sănt / din ce am fost și nu-s / un abure albastru / în zbor invers de astru / se mai prelinge-n sus“.

Deși scrise în perioade de timp diferite, poemele din acest volum, intitulat sugestiv *Clepsidra reveriei*, poartă sigiliul unei singure vârste interioare, al unui anotimp liric prelungit, ce și-a păstrat unitatea și coerența structurală. Și asta în ciuda faptului că, de la un ciclu la altul, se înregistrează o anumită schimbare de registru, o înnoire a recuzitei moderne cu elemente noi, postmoderniste. Spirit eminent modern în primele două cicluri, în cel de-al treilea, Ștefan Hostiuc se arată un poet deschis ferm spre noua paradigmă lirică impusă de generația '80. E o evoluție firească, susținută de firea sa resurecțională, de permanenta sa dorință de sincronizare cu ultimile mișcări poetice – resorturi ce l-au făcut să declare, încă de la începuturi, cu frondă donquijotescă: „Jos vechile mori de vânt!”

Primul ciclu al cărții, *Sublimul naufragiu*, înfățișează spectacolul și drama „naufragierii” în cuvânt. În cele mai multe poeme, „obiectul” poeziei e însăși poezia, „aventura” cuvântului și, deopotrivă, „aventura de-a spune tot ce cuvintele tac”. Simbolurile predilecte sunt: *scoica*, în care „nisipul visează” perla, *cuvântul, litera, vocala, ideea, logosul* surprinse în procesul de zămislire a esențelor, *oul* barbian în care „nunțește” „un orfic început de-aripă”, *ochiul, clepsidra, oglinda, linia, cercul* etc. Ștefan Hostiuc are o pronunțată vocație eseistică, fapt care îi întregeste imaginea de *poeta doctus*, cultivat și rafinat, cu o reală conștiință teoretică. El ne înfățișează imagini secrete din atelierul său literar – un adevărat spectacol al metamorfozelor, al genezei poemului din „materia primă-a cuvintelor reci”, al inițierii poetice. Aici, în „laboratorul” său magic și insolit, nisipul născător de perle se îmbată în „scoicile tăcerii”, prin cerul conceptelor zboară „fluturi cu aripi de înger”, din lemnul unui verb se fac fluier, din lutul altui verb se fac glastre, pe masă, pe polițe și pe dulapuri se văd mulaje de antisunete și forme noi, arcuri de vocale, volute de silabe, machete ale ideilor, linii drepte și „cercuri deschise”... Poetul caută în lucruri „cheia insolitului”, metafora „nerespirată”, acordând sunetele și miresmele în „diezul culorii albastre”. „Facerea” se întâmplă în „clepsidra reveriei”, prin ea curge nisipul emblematic ce va răni tăcerea din care se va naște „perla” cuvântului. Oglinzile ei transfigurate sunt ale inefabilului. Mecanismele ei intime „măsoară timpul din suflet”, clipa stării de grație: „au strălucit o clipă oglinzile-n cuvânt / atât cât ți-ai surprinde inefabil chipul / oglinzi de valuri repezi din mări ce nu mai sânt / în scoicile tăcerii se chinuie nisipul // clepsidra reveriei de-aicea ia nisip / cuvintele-s acelea ce i-l aduc în spate / și hărăzit de soartă copilul lui Oedip / în suflet ne-o răstoarnă cu regularitate // clepsidra reveriei n-o cumperi nici n-o vinzi / ea îți măsoară timpul din suflet și-ți arată / cum strălucesc o clipă cuvintele-n oglinzi / și-n scoicile tăcerii nisipul se îmbată” (*Clepsidra reveriei*).

Poemul se întrupează, așadar, din „onirice sinteze de trăiri”, din muzici suave și simetrii, dar și din aerul esențializat al ideilor, din materialitatea principiilor estetice. Una din multele lui definiții paradigmatică pare să vină direct din estetica poetică a lui Paul Valéry („o tăcere e straniul izvor al poemelor”): „poemul / neant / ce te poate uimi / duminică dulce-a durerii / do mi do re do mi / cântă pianul tăcerii” (*Atelier literar*).

Remarcabile ni se par în aceste poezii spiritul auster al ideilor, echilibrul clasic al formelor susținut de modernitatea limbajului. Aerul lucid al reflexivității nu afectează senzorialul, „emoția elementară”. Schemele lirice, conceptele sunt construite din aripi de fluturi și frăgezimi de brândușă, din umbra luminii și din aerul plin de mirare.

Substanțele concentrate, esențele, sunt dizolvate în culori și miresme imponderabile, în „cascade de sens” în aburi abia perceptibili. Ai impresia că poetul e în stare să definească în termeni poetici – prin asociații, jocuri de linii și euritmii – până și teoria relativității...

Aventura percepției și a cunoașterii e una a intelectului, dar și a inimii, în egală măsură. Metafora e funcțională, cognitivă, simbolurile au o irezistibilă atracție spre concept. Chiar și în poeziile de notație, cum ar fi *Joc de linii, Autumnală I, Autumnală II*, senzațiile generează reflecții transfiguratoare.

Poemele pe teme „de estetică”, abstracte și ermetizante, înfățișând ipostaze ale cuvântului, alternează în acest ciclu cu poeme erotice de o fermecătoare eleganță și frăgezime sentimentală, de un accentuat „impresionism sonor” (*Ardere de tot, Joc de linii, Descântec dionisiac, Metamorfoze I, Metamorfoze II* etc.).

Sentimentul erotic se desprinde de pe „portativul ludicelor stări” într-un continuu joc de efuziuni și exaltări adolescentine, de „reverii aproape dionisiace”, ca în aceste versuri de un remarcabil rafinament stilistic și prozodic: „de ce-ți vorbesc și iarba începe să se-mbete / din alcool de șoapte pentru urechea ta / și luna se îndoie ca mîntea unei fete / ascultă-mă iubito și nu mă asculta...// descântece nespuse de nimeni adineauri / adulmecă urechea cu tainicul lor vin / și ne trezesc sub gene dulci freamăte de grauri / sub luna ce se-ndoaie în semnul *ce* latin...” (*Descântec dionisiac*). Alteori chipul fantomatic al dragostei apare ca un miraj al „toamnei adolescentine”, născut din tristeți de burg medieval: „mă cheamă Dominicul cu frunze să le-ascult / cum cad, nu, cum plutesc și cum din una două.../ să număr pân-la zece și să nu pot mai mult / pe trotuare-nguste a început să plouă // pe trotuare-nguste unde-am putea să trecem / doar eu și tu și nimeni mai mult și-o frunză și / e toamnă și e ora care-a trecut de zece / întâia oară-n viață vom râde și-om greși...” (*Toamnă adolescentină la Cernăuți*). În *Metamorfoze I* și *Metamorfoze II*, erosul apare ca motiv de reflecție asupra viitoarelor avataruri ale ființelor îndrăgostite, „când mai mult voi fi stea / zbor când vei fi mai mult”. „Sentimentalitatea” acestor poezii e una „gânditoare”, trecută prin filtre livrești, așternută în caligrafii muzicale.

Cel de-al doilea ciclu, *Dulce de Bucovina*, conține poeme de implicație socială, cu referiri tranșante la realitatea și drama bucovineană. Egal cu sine, fără să-și schimbe modul de a scrie și felul de a fi în poezie, Ștefan Hostiuc rămâne același poet subtil și rafinat al sublimării și sintetizării trăirilor, căruia îi repugnă gesticulația fadă și spiritul de lozincă. Poemele sale „patriotice” nu sunt de suprafață, ambalate în „albastră găoace de cânt” și marcate de acea retorică păguboasă de care suferă multe din creațiile unor autori din Basarabia și Bucovina; sincere și necontrafăcute, ele s-au născut din dragoste cutremurată și discretă suferință ancestrală, „ca lotusul din oglindă de apă”. Lacrima lor, tăcută și lucrătoare, nu poate fi patetică. Impulsurile sociale sunt firești, aproape „congenitale”, și apar sublimate când în sonori dulci și imagini grațioase, ca în *Dulce de Bucovina*: „vintre de umbră ce se destramă / naște un grohot ciudat de mistreț / ce vine să râme cu colți de aramă / albastrul de Voroneț // el face captivă o crizantemă / ce rușinată își taie cosița / și o trimite cu zimbrul din stemă / verdelui de Sucevița...”, când în vocabule de rugă, invocație și stigmat, ca în această *Rugă*: „redă-ne doamne văile de cimbru / fagii din codri roua din poiene / și ocrotește coarnele de zimbru / pierdute prin dumbrăvi bucovinene // ...șesu-i arat și balta-i spintecată / cu țevi de-argilă înfipite-adânc în rână / de nu mai plouă-așa ca altă dată / și pute doamne apa în fântână”. Aceste poeme respiră aerul emblematic al spațiului de origine, ale cărui repere hieratice sunt „albastrul de Voroneț”, „verdele de Sucevița”, „dangătul Putnei”, „dorul de Cernăuți”, „cornii din Boian” (în care se aude „ecou de doină eminesciană”). Simbolul reînvierii celor

înstrăinați de matricea străbună este Eminescu, ale cărui forță și iubire tutelară va reface „unitatea de timp și spațiu a ființei”: „când pasărea neamului țipă / în plasa uitării de grai / cenușa din noi se-naripă (superbă imagine! – n.n.) / Prin Eminescu Mihai“ (*Prin Eminescu Mihai*). Memoria afectivă (și cea chtonică) a spațiului bucovinean apare în adevărata ei sfericitate românească, actuala configurație emisferică – nordul și sudul – fiind una artificială și ținând de capriciul istoriei.

Versurile liminare din ultimul ciclu, *Măștile cotidianului* – „printr-un anacolot măștile mitului / absolut sfârșesc prin a fi măști de / lut trăind fără fardul obișnuit in-/curabilul mit al cotidianului brut“ –, definesc cât se poate de exact schimbările ce au loc în poezia lui Ștefan Hostiuc: mitologia orfică, de esență modernistă, este înlocuită tot mai evident cu mitologia cotidianului, de esență postmodernistă. Poezii ca *Poem vesperal*, *Stafii I*, *Stafii II*, *Pac pac pac*, *Copilul cuvântului I*, *Copilul cuvântului II*, *Misionari nocturni*, *Telereclamă* atestă o desprindere de conceptele și simbolurile modernității și o apropiere categorică de noua paradigmă a optzeciștilor. Tot mai mult, sugestia, sublimul, seraficul face loc parodiei, ludicului, grotescului, fiorului existențial: „picură litera-n zaț / un poem vesperal / poate e chiar sara / pe deal poate / chiar buciumul sună / cu o capacitate / de opt sute de wați / gen mental“ (*Poem vesperal*); sau: „stafii de zei / în togă de funigei / ieșind din idei / cu cercei de hamei / și intrând fără chei / în formula florii de tei / parfumată retroactiv / cu palmoliv“ (*Stafii I*). După cum se poate observa, poemul e mai „prozaic”, demitizant, cu imagini halucinante, cu aluzii și corespondențe livrești. Muzica din primele cicluri, adesea de o solemnitate barbiană, capătă sonuri mai „coborâte”, „desolemnizate“.

Dacă ar fi să exprimăm printr-o formulă esența poeziei din acest volum, aceasta ar putea fi: *definiția transfigurării*. Ștefan Hostiuc pune în interiorul lucrurilor oglinzi spre a surprinde (a defini) chipul inefabilului, imaginea sublimului, contururile (într-o continuă schimbare de unghiuri) ale Cuvântului. Clepsidra reveriei pare a fi compusă aici din două piramide (platoniciene?) răsturnate. Prin sticla ei aburită de mister, se vede întregul proces al transfigurării cuvântului în poem, spectacolul „ridicării la idee a concretului“ (Adrian Popescu), aventura sublimării în simboluri și stări afective.

Volumul *Clepsidra reveriei* pune în lumină puternica individualitate a unui spirit modern, care, prin scrisul său mai recent, se înscrie în mod hotărât în parametrii paradigmatici ai poeziei optzeciste.

SUMMARY

The author describes the semi-underground circle of the Romanian poets who formed themselves in Cernowitz in the 70s. Because they refused to praise in idolatring-jingoistic verses the totalitarian party and the communist regime, choosing to preserve their verticality and to maintain – through creative upsurge grafted on culture and on aesthetic option – a Romanian lyrical season, the young poets were all the time under the searchlights of KGB. Among them, Ștefan Hostiuc was the most analytical, the fullest of polemical zest, a passionate minister of the idea of new poetry. His late debut in a volume confirms a tumultuous poetical destiny. *Clepsidra reveriei* (The Reverie's Clepsydra) brings forward the strong individuality of a modern spirit who, through his latest creations, definitely enters his name in the paradigmatic parameters of the poetry created in the 80s.

LECA MORARIU – FOLCLORIST

Nicolae Cârlan

Suceava

Filolog în sensul specializat, dar și în acela cuprinzător al termenului, istoric literar, lingvist, întemeietor și conducător de reviste, muzeograf și animator cultural, profesor universitar, Leca Morariu se înfățișează astăzi ca un risipit în atâtea domenii umanistice, în care, spre a se realiza plenar, ar fi avut nevoie nu de o singură viață, și aceea, din 1944 și până la sfârșit (1963), marcată de vicisitudini greu de imaginat. Când jurnalul său de însemnări, peste 80 de caiete, va fi parcurs integral și pus în valoare în mod adecvat, se va vedea că vocabulele „benedictin“ și „martir“, ce i-au fost atribuite și pe care el și le-a însușit, nu au nimic de-a face cu gratuitatea sau cu complezența. Dimpotrivă!

Dar să nu ne îndepărtăm de tema asumată prin titlu. Disciplinelor enumerate mai sus, în cadrul cărora Leca Morariu și-a ilustrat disponibilitățile spirituale, trebuie să le-o adăugăm și pe cea recunoscută postum printr-o fișă de dicționar¹ și prin două ediții (datorate, prima lui Petru Rezuș² iar a doua lui Vasile Postecă³, unul dintre „iconarii“ Bucovinei), și anume acea de *foclorist*, în contextul căreia, se poate spune, profesorul cernăuțean s-a realizat de-o manieră mai „rotundă“ decât în celelalte domenii. În această privință, fără să impresioneze printr-o amplitudine deosebită, comparabilă cu aceea a lui S.Fl. Marian, activitatea lui Leca Morariu îmbrățișează două aspecte: culegător de folclor și comentator dintr-o perspectivă polemist-teoretică a unor aspecte controversate, la vremea respectivă, ale folcloristicii.

În privința culegerilor de folclor, e de remarcat faptul că Pătrăuții Sucevei, unde a copilărit, au reprezentat și pentru Leca Morariu o sursă folclorică de reală bogăție și autenticitate, un adevărat mediu formativ pentru un element dotat cu aplicațiune și sensibilitate față de tradițiile spirituale ale poporului. Cele opt ghicitori, „culese“ în anul 1898, deci la vârsta de zece ani, sunt, mai degrabă, învățate și ținute minte încă de la această vârstă. Ar fi vorba de un simplu incident în materie, dacă alte specimene, datate 1899, 1900, 1904, 1907, 1908, n-ar veni să contureze o preocupare constantă, căci pregătirea sa filologică l-a pus în contact nu numai cu lucrările lui S.Fl. Marian (aceasta s-a produs, putem fi siguri, la libera inițiativă și nu prin impactul programei de învățământ), dar și cu acea *Psychologie der Volksdichtung* (1906) de Otto Böckel, citată adeseori.

În orice caz, ca elev la Suceava, începând cu anul 1900, Leca Morariu a resimțit, direct sau mediat, influența profesorului S.Fl. Marian care, se știe, culege piese folclorice și, indirect, prin agenți recrutați dintre elevii liceului. Ajuns la maturitate, Leca Morariu se va detașa de acest mare mentor, așa cum o dovedește și articolul *Falsuri în cântecele culese de Marian*⁴. Oricum, Leca Morariu dovedește rafinament

și finețe în culegerea pieselor folclorice, pentru că, după expresia lui Petru Rezuș⁵, el „mai mult alegea, decât culegea“, procedând, cu alte cuvinte, în virtutea simțului artistic personal, reținând numai atunci când „afla în scoică perla“. Și nu una ca multe altele, ci pe aceea unică în felul ei, fără să-l obsedeze preocuparea de a fi neapărat și cea mai spectaculoasă ca valoare. Realismul clasic al personalității umane și-a pus mai totdeauna pecetea și asupra activității sale intelectuale și cultural-științifice.

Culegerile de folclor ale lui Leca Morariu cuprind, dintre atâtea genuri, cunoscute și acceptate, doar *lirica* și *epica*, iar înainte de a le aduna în volum, autorul le-a încredințat tiparului în diverse reviste și colecții, precum *Neamul românesc literar* (1909) a lui Nicolae Iorga, sau colecția *Cântece de țară* a lui Tudor Pamfile (1913), apoi în reviste bucovinene: *Viața nouă*, *Junimea literară*, *Făt-Frumos* etc. Culegerea de folclor *De la noi. Povești bucovinene* a văzut lumina tiparului în plin război mondial, la Suceava, în anul 1915⁶ cunoscând, până în anul 1942, șase ediții controlate, firește, de autor, aducându-i acestuia, prin ediția a treia (1920), primul din cele cinci premii câte avea să-i acorde, în perioada interbelică, Academia Română⁷. Cea dintâi surpriză procurată lui Nicolae Iorga de aceste povești a fost aceea că ele evidențiau o mentalitate și o formulă expresivă nealterate de atâtea influențe exercitate asupra spiritului românesc în Bucovina. Aprecierile critice asupra acestei cărți de povești bucovinene, ca, de altfel, și factura stilistică a pieselor antologate, fac loc unor serioase îndoieli și nedumeriri cu privire la puritatea folclorică a culegerii. Iată câteva opinii. Nicolae Iorga: „Alexandru Morariu e un scriitor de un deosebit talent“⁸; Sextil Pușcariu: „Leca Morariu mi se pare că continuă opera lui Creangă“⁹ (or, se cunoaște, includerea lui Creangă, ca și a lui Anton Pann, între folcloriști, prin opera lor literară, s-a dovedit a fi o eroare); Constantin Loghin: „Dacă fondul poveștilor se datorește poporului, forma lor este în mare parte meritul literatului“¹⁰; Petru Rezuș: „Influența lui Creangă este mai vizibilă în povestirile lui Leca Morariu, decât aceea a lui S.Fl. Marian“¹¹. La aceste aprecieri se adaugă și faptul că G. Călinescu nici măcar nu menționează antologia lui Leca Morariu în lucrarea sa *Estetica basmului*¹², de unde denotă că nu o considera o simplă culegere de folclor. La rândul său, Leca Morariu îl consideră pe Petre Ispirescu scriitor, pe baza materialelor folclorice în proză auzite și notate ulterior în virtutea memoriei și a simțului său artistic de sorginte folclorică¹³. Împrejurarea că pentru fiecare poveste Leca Morariu indică informatorul nu este un indiciu că avem de-a face cu piese strict folclorice, atâta vreme cât tonalitatea, formula stilistică a „zicerii“ nu diferă de la un informator la altul, ci poartă pecetea povestitorului Leca Morariu. Opinia noastră este că ne aflăm în fața unor piese folclorice (prin motive, structură etc.) *reinvestite* de Leca Morariu fără a li se anula patina folclorică. Dimpotrivă! Personalitatea povestitorului își spune atât de apăsător cuvântul, încât lui Nicolae Iorga, care recenzează favorabil antologia, menținându-se în ambiguități în privința facturii poveștilor, îi „scapă“ la un moment dat vorba cea adevărată: „... d. Alexandru Moraru e un scriitor de deosebit talent“¹⁴, care a înregistrat mental poveștile și, cum observă și Sextil Pușcariu, „a descoperit, cu intuiția artistului adevărat, părțile tipice ale basmului (*sic*) românesc, așa cum ele rezultă din istorisirea celor mai buni povestitori. Subiectul rămâne urzeala pe care mâna măiestră «alege» țesătura artistică“¹⁵. Mai recent, Traian Cantemir este de părere că „basmelor (*sic*) lui Leca Morariu concurează cu clasicele povești ale lui Ion Creangă“¹⁶. În aceste condiții, ce să mai zicem de părerea lui Petru Rezuș care vorbește de „culegătorul, stilizatorul și adnotatorul“¹⁷ Leca Morariu? (s.n.). Mai mult, rezultă că Leca Morariu ar fi un fel de prototip al povestitorului, fiind considerat povestitor ideal.

Pentru celelalte culegeri ale folcloristului bucovinean – *Cântece populare* și *Cimilituri populare* – discuția asupra autenticității este superfluă din cel puțin două motive: 1. Forma versificată impunea memorarea fidelă a textului, iar nu numai a schemei de bază, și numai transcrierea prea târzie implică, în atari circumstanțe, intervenția pseudomemoriei și riscul „colaborării” cu autorul popular, situație de care Leca Morariu nu poate fi suspectat câtuși de puțin. 2. Teoretic, Leca Morariu se pronunță, vehement uneori, împotriva contrafacerilor folclorizante, necruțând nici chiar personalități de notorietate în materie, precum Ovid Densusianu cu ale sale *Flori alese din cântecele poporului* (1920), unde găsește și denunță forme sintactice hibride, de tipul „Și pe nori ce vântu-adună”. Gustul estetic al stilistului care a fost Leca Morariu respinge formele imperfecte, necum pe cele hibride și, de aceea, în culegerile sale, nu vom întâlni specimene a căror cursivitate sau formă expresivă să se afle în suferință.

Lirica populară colectată de Leca Morariu conține „cântece” de dragoste și dor, de haiducie, de cătănie, de jale, de bătrânețe, satirice, blesteme și strigături. Clasificarea, imperfectă ca toate clasificările, aparține culegătorului.

În ceea ce privește cimiturile, e de reținut clasificarea binară cu subdiviziuni la prima categorie, aparținând, de asemenea, lui Leca Morariu: A. Cimilituri cu un singur subiect cimilit: cu subiect-vietate (animală, vegetală); cu subiect-fenomen natural. B. Cimilituri cu mai multe subiecte cimilite.

De asemenea, este demn de reținut faptul că profesorul cernăuțean nu-și pune masca unor false pudori și colectează și specimene cărora, la vremea lui, Eminescu le pusese eticheta „cam echivoce”, iar Leca Morariu le zice „îmbălate”.

Textele istro-române (*Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie*) interesează preponderent dialectologia, iar cele strict folclorice, în accepțiunea lui Leca Morariu – povești, cimilituri („părcolițe”) și cântece populare, culese în anii 1927 și 1928, sunt suspectate, unele, de adaptări.

Despre *teoreticianul* Leca Morariu în materie de folclor și folcloristică este cazul să vorbim cu oarecare prudență, el însuși nearogându-și o atare calitate, de care a uzat, totuși, însă în mod incidental și mai mult din motive polemice. Petru Rezuș păstrează un *Caiet de note* de la cursul de folclor, urmat la Cernăuți, cu Leca Morariu, din care ne dezvăluie doar că folcloristul Leca Morariu reținea unicatele folclorice, că era un mare amator de variante, considerându-le condiții *sine qua non* ale creației populare, că se opunea oricăror tendințe de contrafacere a folclorului, că, în privința metodologiei culegătorului, asculta cu toată bunăvoința și luare-aminte la informator, chiar dacă acesta-i debita o producție deja cunoscută din vreo colecție sau publicație, ori vreo variantă inferioară, că urmarea și explora cu insistență orice filon, fie și aparent, alegându-se de multe ori doar cu steril, dar nu dispera, ci forja mai departe cu îndărătnicie, până când, nu foarte adesea, depista piatra prețioasă, acceptabilă spiritului său¹⁸.

Câteva articole de atitudine polemică, publicate în „Junimea literară”¹⁹ sau în *Făt-Frumos*²⁰, vor constitui substanța eseului *Pentru cântecul popular* (1933), material de precizare sintetică a unor poziții risipite, câteodată, prin note fugitive subsumate unor rubrici insignifiante prin titulatură, precum *Multe și mărunte* sau *Noterele*. În aceste *Precizări*, Leca Morariu își exprimă argumentat preferința pentru un sincretism parțial în valorificarea poeziei populare, pe care o vede nedespărțită de melodie, căci, altminteri, valorificarea e numai „pe jumătate” și unilaterală. Din acest motiv și respinge termenul de poezie populară în favoarea aceluia de cântec, considerând că

melodia și textul se ivesc spontan în cadrul genezei folclorice. Și pentru că veni vorba despre geneză în folclor, să notăm că Leca Morariu nu respinge, de plano, teoria poligenezei, dar, ca și E. Lovinescu sau P. Cancel, postulează: „calitatea materialului folcloric e mai ales în funcție de calitatea subiectului care o debitează“. Cu alte cuvinte, primordial rămâne caracterul individual al creației în folclor, circulația orală generând aportul colectivității la ceea ce numim geneză perpetuă, în afara căreia poligeneza nu poate fi concepută. În ceea ce privește anumite identități de motive, imagini etc. în explicarea cărora aportul interferențelor, al influențelor este exclus, Leca Morariu consideră, simplu și exact, că „aceeași mentalitate, aceeași vibrație sufletească, același substrat obiectiv produc același rezultat“. Firește că poligeneza sau geneza perpetuă incumbă riscuri a căror cursă folcloristul culegător trebuie să știe a o evita, altfel poate lua drept creație autentic populară „te miri ce zdreanță lăutărească sau cutare ciripitură datorată uituceniei și memoriei boante a cine știe cărui neisprăvit al satului“.

Această exprimare frustră și cam excesiv de dură anticipează discuția asupra aportului lăutarilor la perpetuarea cântecului popular. Poziția lui Leca Morariu este și în această privință la fel de tranșantă: lăutarii alterează creația autentică, fapt pentru care, acceptând opinia lui Mihail Vulpescu, repudiază pe „țigani lăutari“ și pe „necunoscătorii cântăreți ai cântecului popular“, considerând, pe bună dreptate, că țaranul „are simțul muzical mult dezvoltat“ și că „subliniază simțământul lui în mod cât se poate de discret și fin“. Leca Morariu își îndreaptă această „energică reprimă împotriva lui G. Enescu“, care, răspunzând, în 1920, la o anchetă a revistei *Muzica*, afirmase că „Lor, țiganilor, să le mulțumim că ne-au păstrat muzica“. Firește, nu toate ieșirile polemice ale lui Leca Morariu sunt la fel de nestăpânite, însă, oricum, importante sunt cele câteva idei, nu neapărat originale, dar juste și corecte, pe care le emite cu astfel de prilejuri. De pildă, în jurul discuției despre caracterul cu totul precar al descripției în creația populară Leca Morariu dezleagă nodul gordian printr-o constatare de bun-simț, deconcertant de adevărată: nu insuficiența talentului, cum crezuse Ovidiu Densusianu, stă la temelia explicației acestei realități, ci faptul că autorul popular fiind „atât de perpetuu în plină natură, crescud fiind într-însa și împreună cu dânsa, pentru el natura e subînțeleasă, coexistă și e suficient să fie sugerată, indicată prin două-trei forforescente trăsături, pentru ca să se știe că există cu toate amănuntele și tainele ei alături“. Revenind la atitudinea polemică față de opiniile lui G. Enescu, să subliniem că atunci când acesta afirmase că muzica populară românească ar fi o combinație de elemente arabo-slavo-ungurești cu altoiri turcești, rusești și grecești, Leca Morariu combate atari extravagante cu argumente pe care le colectează de la Bella Bartok și, raliindu-se opiniei lui Mihai Zirra, susține existența unei muzici populare românești extrem de complexă și originală care poate fi tratată și simfonic, nu numai rapsodic așa cum credea, la data respectivă, G. Enescu. Tot în acest eseu întâlnim, în legătură cu creatorul anonim, conceptul „sinceritate“, însă acesta nu comportă semnificații estetice, ci mai degrabă etice, fiind sinonim cu „genuin“.

O altă direcție teoretică spre care se îndreaptă demersul exegetic al lui Leca Morariu privește emanciparea folcloristicii din ipostaza de *ancilla philologicae*, pentru constituirea acesteia într-o disciplină de sine stătătoare și pentru recunoașterea relațiilor organice existente între literatura populară și cea cultă. În acest sens, prin broșura *Folclor aservit filologiei? (Pentru „epoca folcloristică“ a folclorului)*, Leca Morariu, de pe o platformă oarecum didactică, se războiește, de fapt, tot cu școala lui Ovid Densusianu, aruncând o săgeată chiar împotriva bunului său amic, folcloristul

Ion Diaconu din Focșani. Profesorul cernăuțean face, mai întâi, puțină istorie a problemei, distingând trei etape în dezvoltarea folcloristicii românești: 1. epoca patriotică (romantică); 2. epoca estetică (ambele avându-l ca principal reprezentant pe Vasile Alecsandri); 3. epoca filologică (dominată de fetișismul formei fonetice). Urmează a se impune, considera Leca Morariu în 1936, *epoca folclorică*, în care „folclorul e cercetat de dragul folclorului, a înaltei lui valori estetice și a pitorescului său, fără anumite interese corolare“. În acest sens, „important e *ce* și *cum* zice acest cântec popular, *nu-n ce nuanțe fonetice* apare dânsul“. În această pledoarie rezidă aportul teoretic original al lui Leca Morariu la dezvoltarea folcloristicii românești și, mai mult decât probabil, nimeni nu-l va contrazice atunci când clamează patetic: „Autenticitatea și *perfectiunea* materialului folcloric, iată! idealul râvnit de folcloristul epocii folclorice, nu mărunțișul fonetist, de orbirea căruia, tu, „filolog“, nu mai ai răgaz să distingi adevărul de contrafacere“.

Considerăm, în încheiere, că – teoretic – aceasta este o contribuție autentică la evoluția folcloristicii românești, cu consecințe ulterioare extrem de fertile, fie și dacă am lua în considerare numai celebrul studiu al lui G. Călinescu, *Arta literară în folclor*²¹, unde eșantioane folclorice caracterizate prin *autenticitate* și *perfectiune* sunt investigate cu mijloace adecvate din perspectivă intrinsecă domeniului.

NOTE

1. Iordan Datcu, S.C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 289-291.
2. Leca Morariu, *De la noi. Povești, poezii și cimilituri populare* (ediție îngrijită și prefață de Petru Rezuș), București, Editura Minerva, 1983.
3. Leca Morariu, *De la noi (povești)* (ediție îngrijită și prefață de Vasile Posteuca), colecția „Drum“, Madrid, 1970.
4. În *Junimea literară*, anul XII (1923), nr. 10-11, p. 390-391.
5. V. Prefață la Leca Morariu, *De la noi*, ed. cit. la supra 2, p. XIV.
6. Vasile Posteuca, aprecia că și aceste povești au cerut Unirea cu Țara. Cf. Vasile Posteuca, *Prefață* la Leca Morariu, *De la noi*, ed. cit. la supra 3, p. 6.
7. Celelalte lucrări premiate de Academia Română: *Războiul Troadei (După Codicele Constantin Popovici, 1796)*, Cernăuți, 1923; *Drumuri moldovene (Pe urmele lui Creangă)*, Cernăuți, 1925; *Institutorul Creangă*, Cernăuți, 1925; *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie, Susn'evița-Jeiân*, 1928 (premiată și de Fundația „Regele Ferdinand“).
8. *O carte de povești*, în *Drum drept*, an. X (1915), nr. 26; apud ed. cit. la supra 2, p. 180.
9. În *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XLI, 1920-1921. Partea administrativă, p. 164-165, apud ed. cit. la supra 2, p. XIV.
10. În *Istoria literaturii române din Bucovina (1775-1918)*, Cernăuți, 1926, p. 268.
11. *Prefața* cit. la supra 2, p. XIV.
12. București, Editura pentru Literatură, 1965.
13. *Scriitorul Ispirescu*, an. *Făt-Frumos*, în VII, 1923, nr. 1-2, p. 80.
14. Vezi supra, nota 8.
15. *Op. cit.* (vezi supra nota 2).
16. Traian Cantemir, Leca Morariu – preocupări folclorice, în *Buletin de informare și documentare metodic-științifică. Studii și articole*, vol. II, Suceava, Filiala Societății de științe filologice, 1988, p. 32.
17. În *Prefața*, cit. la nota 2 supra, p. VII.
18. *Ibidem*, p. XV.

19. *Falsuri în cântecele culese de Marian*, în loc. cit.; vezi supra, nota 4; *De la Enescu la Antimireanu*, an XII (1923), nr. 10-11, p. 394-395; *Pentru cel dintâi congres al folcloriștilor români*, an. XIV (1925), p. 428-429; *Chestiunea folclorului muzical*, an. XIV (1925), nr. 5-7, p. 238; *O bibliografie a folclorului*, an. XIV (1925), nr. 5-7, p. 237.
20. *Păveri ale maestrului George Enescu despre muzica noastră populară*, an II (1926), nr. 2, p. 60-63; *Iperbolă și cumpăt (Întru valorificarea cântecului popular)*, an III (1928), p. 29-30.
21. În *Istoria literaturii române, I, Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, București, Editura Academiei, 1964, p. 200-229.

SUMMARY

Dealing with numerous art fields of arts, Leca Morariu illustrated more thoroughly his capacity of passionate researcher in the field of folklore collections and in his polemic contributions to the development of the Romanian folklore study. Here, his contributions show originality and substance and they represent landmarks that must be taken into account.

Studying the matter from such a point of view, this paper deals with the folklore collections of the Cernowitz professor (the collection of *Bukovina folk tales*, *De la noi – „From here“*, of *Popular Songs* and of *Popular Riddles*) and with his theoretical works (*For the Popular Songs: Folklore in Service of Philology?* and *For the Folkloristic „Age“ of Folklore*), which recommend Leca Morariu as a distinct personality who left his own mark in the Romanian folklore study.

„UN DILETANT ERUDIT“, CONSTANTIN STAMATI-CIUREA*

Antoaneta Macovei

Iași

Orice literatură, de oriunde, s-a format din acumulări de scrieri care nu sunt totdeauna capodopere. De aceea, literatura unui popor se cere studiată în chip global, fără omisiuni. Faptul artistic genial nu trebuie să umbrească pe cel mărunț, creat cu mai puțin har. Adoptând din capul locului o asemenea perspectivă suntem obligați să privim literatura română în totalitate, atât sub aspect estetic, dar și din punct de vedere al spațiului în care ea s-a creat. Făcând concesie uneia sau alteia din aceste caracteristici se pierde imaginea unitară a ceea ce de fapt a fost fenomenul românesc, indiferent de granițele artificiale trasate de voinețe imperiale sau de anume ierarhizări estetice pe care unii încearcă, din păcate, să le impună.

Majoritatea istoricilor literari au încercat să prezinte, din această perspectivă, literatura afirmată în toate provinciile românești, indiferent de statutul lor politic dintr-un anumit moment istoric. Atât Const. Loghin, P.V. Haneș cât și Călinescu, înainte de 1944, și chiar *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*¹ au aplicat această analiză integratoare a scriitorilor; și, totuși, decenii întregi nu s-a vorbit de un număr impresionant de scriitori afirmați în Basarabia și Bucovina. Cu totul lăudabilă a fost atitudinea lui G. Călinescu care a consacrat în a sa *Istorie a literaturii...* (1941) un capitol intitulat *Culturalitatea Bucovinei*; deși restrâns, el pune în circulație câteva nume legate de provincia nordică, smulsă din trupul țării și batjocorită de panii polonezi, de austrieci sau de alte nații stăpânite de aceeași pornire.

Faptul de a mă fi oprit la Constantin Stamat-Ciurea are o motivație extraspațială. De ce spun aceasta? Pentru că scriitorul este înregistrat de P.V. Haneș (*Scriitori basarabeni 1850-1940*, Casa Școalelor, 1942), G. Bezviconi și editorii contemporani de la Chișinău, L. Curuci și V. Ciocanu (*Opere*, 1978), printre scriitorii basarabeni. Prezența lui în numita categorie este legată, în primul rând, de faptul că o parte din Bucovina era inclusă în Basarabia, mai târziu în R.S. Moldovenească, iar în al doilea rând, Const. Stamat-Ciurea a trăit la Caracușeni, lângă Hotin, și a publicat unele versuri în limba rusă la Chișinău.

* Dar, așa cum argumenta foarte logic atât Valeriu Șt. Ciobanu² cât și Const. Loghin³, „un scriitor român bucovinean va fi orice scriitor din această provincie, care,

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Academiei Române, Filiala Iași, Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți, octombrie, 1994, *Aspecte ale culturii române din Bucovina, 1775-1918*.

a scris românește“. Fie-ne îngăduit să adoptăm criteriul enunțat pentru scriitorul Const. Stamati-Ciurea – nu doar omul – este legat de spațiul literar cernăuțean. Istoricul literar – e vorba de Const. Loghin – ignoră locul nașterii „care nu este suficient pentru indigenatul literar“ – și consideră esențial locul unde și-a petrecut scriitorul cea mai mare parte a vieții, dar, „mai ales în timpul creației literare“, opiniile înregistrate de contemporani, dintr-un anumit centru cultural, despre opera lui, precum și aderarea acestuia la un program comun spiritual; toate aceste situații îi asigură acel indigenat.

În cazul nostru, Const. Stamati-Ciurea este legat de Cernăuți pentru că Societatea „Armonia“, prezidată de Eudoxiu Hurmuzachi, i-a tipărit opera încă din 1891. În 1888 vedea lumina tiparului volumul din *Opurile dramatice*, iar mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici, devenit cuscrul său, i-a susținut publicarea majorității scrierilor în limba română⁴. Ca să nu mai vorbim că revista *Junimea literară* i-a întreținut posteritatea prin editarea unor texte dramatice. Deci confirmarea, autentificarea lui C. Stamati-Ciurea ca scriitor se produce la Cernăuți. Soarta a reiterat exact ceea ce s-a petrecut și cu tatăl său, cavalerul C. Stamati și chiar cu B.P. Hasdeu, devenit scriitor consacrat odată cu stabilirea lui la Iași și apoi la București.

Mobilul ce ne-a îndreptat spre paginile dramatice scrise de C. Stamati-Ciurea este legat de mai vechile noastre preocupări istorico-literare dedicate autorului *Muzei românești*. Intenționam, de multă vreme, un studiu amplu asupra „dinastiei“ literare *Stamati*. Despre tatăl scriitorului C. Stamati-Ciurea am publicat un studiu în 1992 în revista *Moldova*, nr. 1, Iași (*Const. Stamati, un fiu al Moldovei*). În paginile prezente vom avea în vedere câteva fapte literare, mai puțin cunoscute, publicate în *Opurile dramatice* ale lui C. Stamati-Ciurea, „ce mucezesec în biblioteci“, cum scria G. Călinescu. Iar dacă timpul nu ne va fi dușman, ne vom apleca și asupra prozei sale, nu lipsită de har, în special în povestirile de vânătoare, și poate vom încheia cu Mihail și Nicolae Stamati, fiii din a doua căsătorie a cavalerului C. Stamati și a Sultanei, născută Gafencu (ctitoră a bisericii din Borila și a Catedralei din Cernăuți) și cu Leonida Stamati-Ciurea, fiul lui C. Stamati-Ciurea, întemeietorul Partidului Național Liberal din Basarabia. Retras la Târgu Ocna, dezamăgit de evenimentele politice, s-a stins în 1926.

În cele ce urmează, vom încerca câteva considerații asupra unei părți a operei dramatice scrise de C. Stamati-Ciurea – *Vodevilul*.

C. Stamati-Ciurea a fost un intelectual rafinat, format de la 12 ani în colegii franceze, trimis de stăpânirea țaristă și pregătit pentru diplomatie. A studiat dreptul, filozofia și științele naturii. A ocupat trei ani postul de atașat al ambasadelor ruse la Paris, Londra și Berlin, apoi a fost înalt funcționar pe lângă guvernatorul de la Odesa. În 1856 a scris studiul *Despre Basarabia și cetățile sale*, o caldă și elocventă pledoarie în sprijinul drepturilor românilor pe acele meleaguri. Atitudinea lui a întărit revenirea celor trei județe din sudul Moldovei la patrie.

Scriitorul nostru a creat, cu siguranță, textele *Fricosul*, *Mademoiselle Mephistophele*, *Singurătatea unui boltei*, *Cărăbușul*, toate intitulate „vodeviluri“, precum și două comedii, *Estetica realismului* sau *Capriciul soartei*, studiu dramatic în trei acte, *Cănofilul*, studiu dramatic într-un act și *Parvenitul*, mult înainte de 1888, anul publicării lor în limba română. Afirmăm acest fapt întrucât unele publicații atestă reprezentarea lor la Chișinău în decada a VI-a a secolului al XIX-lea.

Este evident că abordarea amintitei specii dramatice de către C. Stamati-Ciurea, după ce V. Alecsandri scrisese și reprezentase cu mare succes cântecelele comice și vodevilurile, ar putea anula valoarea lor literară. De aceea nu-i vom aplica lui

C. Stamati-Ciurea statutul de „epigon“. Ar fi neloial. El poseda simțul observației, avea spirit critic, har literar și mult umor. Să nu uităm că după mamă, familia Ciurea era de la Tâmbăști-Fălticeni⁵ și se înrudea cu actorul Matei Millo.

Poate că vodevilurile lui vin ceva prea târziu în literatura română. După ce Caragiale era lansat în Vechiul Regat, dar desigur puțin cunoscut la Cernăuți la sfârșitul veacului trecut. Deci, a ignora astăzi textele tipărite în limba română, în contextul spiritual atât de vitreg perpetuării și răspândirii literaturii naționale în provinciile aflate decenii întregi sub apăsarea „topuzului“ străin, este sinonim cu a trăda idealul de unitate națională.

Const. Stamati-Ciurea s-a mărturisit impresionant în sensul celor afirmate de noi. Pentru el, exprimarea în limba română, răspândirea operei în întreg spațiul istoric a însemnat o mare și curajoasă aventură. A scris mai întâi în limbile franceză, germană și rusă pentru că „Ce se atinge de scrierile mele în limba română îmi era imposibil a le scoate la lumină. În toată Rusia nu exista o tipografie română, și eu, fiind lipsit de orice relațiuni cu Regatul Vechi, nu le puteam așa lesne publica în România. Abia după încuscrirea mea cu decedatul Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei și Dalmației, dr. Silvestru Morariu-Andrievici, îmi pusese ilustrul prelat tipografia la dispoziție, oferindu-mi astfel posibilitatea de a tipări o parte a manuscriselor mele în limba maternă“⁶. Și, totuși, cu toate aceste piedici, C. Stamati-Ciurea oferă istoricului literar o listă impresionantă de scrieri, atât de puțin cunoscute.

Întorcându-ne la textele anunțate observăm, în primul rând, o varietate tematică. Aspecte mai puțin bătătorite de dramaturgia noastră din secolul al XIX-lea constituie esența demersului scriitorului. În vodevilul *Fricosul* se ridiculizează mania unora de a se crede bolnavi; Gavril Ticăloșanu – un fel de „malad imaginaire“ – inspector de poliție din Ismail, intră în panică datorită unei știri din *Revista română*, vizavi de epidemia de holeră de la Napoli. Cel de al doilea act, aproape că nu se leagă de subiectul primului. Acțiunea se desfășoară într-o lume imaginară. Personajul principal moare din cauza medicamentelor luate și este judecat în Iad. În urma unui pact încheiat, contra vinderii sufletului, Ticăloșanu (atenție la onomastica personajului) devine tânăr, nemuritor. Evident, motivul faustian îi dădea târcoale și lui C. Stamati-Ciurea. Personajele vorbesc în fraze ample, cu multe explicații, fapt ce diluează fluxul dramatic. Comicul se detașează greoi, chinuit. Dar în scenele în care Ticăloșanu, aflat în Iad, își dorește „un locșor de funcționar, măcar la o bancă de credit“, unde obișnuința lui pământeană i-ar fi fost de folos, deși convins că „aici aurul nu are preț“, produc o stare de bună dispoziție. Dezamăgit că acolo se află doar „branșe intelectuale“, Ticăloșanu se cutremură la gândul că s-ar putea întoarce pe pământ, unde bântuie epidemia de holeră. Revenirea la realitate îl pune în fața iertării procurorului pentru fraudele ce le comisese ca inspector. Totul se termină cu happy, fiica personajului principal se căsătorește cu un Munteanu, în admirația celor de pe lumea reală. Cuplete scurte agrementează acțiunile.

Obsedat parcă de Goethe, C. Stamati-Ciurea reia în *Mademoiselle Mephistophele*, ceva mai diluat, modalitatea de a acționa pe două planuri, unul real și celălalt fantastic. De data aceasta, Platon, artist dramatic, hăituit de creditori, încearcă o retragere într-un hotel de provincie. (Amintim că Alecsandri scrisese în 1840 un vodevil cu titlul *Creditorii*.) În marea-i disperare, Platon scotocește în lada cu costumele ce i le adusese cândva Gloria. Dând la o parte pantalonii și cununa de dafini – de care s-a servit în interpretarea rolului Gustav din piesa lui E. Scribe – Platon descoperă masca și pelerina lui Faust. Faptul îi prilejuiește declamarea unui fragment

din cunoscutul monolog al operei lui Goethe și, totodată, amintirea zilelor de succes alături de primadona Natalia Zambrini. Și convenția teatrală e împinsă foarte departe: Natalia – ce coincidentă! – locuiește în același hotel cu Platon. Prin mijlocirea servitorului Anton, actrița vine în camera colegului de breaslă și-i lasă o pungă cu galbeni. Năucit de întâmplare, convins că diavolul vrea să-l salveze din situația materială precară, Platon declamă: „Iată că și Satana se arată în chipul unei femei încântătoare“. Un cuplet destul de vesel comentează momentul: „Nu odată noi iubim / Pe cocheta pui de drac / Pe-a ei buze noi sorbim / Al amorului extract“ etc. (p. 67). Frământat de „măgulirea drăcească“, de posibilele „ascultări în telefoane“⁷ de către spionii de „otel“ să vadă ce se întâmplă în camere, personajul trăiește un coșmar în fața pungii cu galbeni. Dar totul ia sfârșit pentru că apariția Mephistophèlei, în crinolină, dezleagă misterul. Natalia se ascunsese în lada lui Platon. Sensul declarației este precis formulat de eroină: „Am făcut această transfigurație în interesul meu, căci sosind cu tine aici, mi s-a urât a ședea închisă în ladă: am ieșit ca să mă preumblu prin oraș, ca să mă joc cu dobitocia omenească“. Din ce în ce mai doctă, Natalia încearcă să-și liniștească partenerul cu fraze luate din rolurile sale („Parcă n-ai ști că viața omului este un vis și cât trăiește visează deșertăciuni“, sau „Omul care-și poartă geniul cu sine, trece pe la porțile iadului, fără a se opri, necrezând în puterea voastră“).

Căderea măștilor deconspiră identitatea lui Mefisto. Un ultim gest romantic, din partea lui Platon, care vrea să se sinucidă ca un adevărat cavaler ajuns în pragul disperării, ar fi modificat dramatic finalul. Dar tentativa este anihilată de actrița Natalia, care, într-un acces de filantropie, îl „subvenționează“ pentru a-i deveni soț: „Eu ca Faust, tu ca zână, / Raiul vieții îmi deschizi, / Pe Mefisto-n crinolină / De soție-mi oferezi“.

Desigur, subiectul nu este original. Ceea ce aparține lui C. Stamati-Ciurea ține de localizarea lui, de individualizarea în niște personaje autohtone în care spectatorul să-și recunoască propriile-i probleme. Construite simplu, aceste mici farse dramatice aveau o funcționalitate imediată. Pe de o parte, erau ușor de jucat, numărul personajelor fiind foarte redus, iar, pe de altă parte, decorul simplu, abia sugerat, oferea trupei condiții avantajoase de reprezentare.

Singurătatea unui holtei pune în valoare o temă naivă: viața micilor funcționari. În cazul nostru, Alexandru, angajat la tribunal, meditează, în singurătatea camerei sale, la viața-i incoloră. Soluția este o căsnicie, dar renunțarea la libertatea unei vieți boeme îl întristează. În partea a doua a vodevilului, aproape simetric, Amalia, actriță de provincie, hamletizează și ea la condiția ei, „Ce-i ajută gloria efemeră a scenei, ce este numai o fantasmă a trecutului, și care se stinge deodată cu luminile teatrului. Acolo, pe scenă, nu odată sunt, când regină, când mireasă aplaudată cu entuziasm, iar pe stradă arătată cu degetul ca o defăimată“.

Scriitorul le facilitează întâlnirea celor doi. Scenele comice în care Amalia, reprezentându-și un oarecare rol, în prezența lui Alexandru Parlafes, îl determină pe holtei să-i remarce calitățile fizice, în special. Căsătoria vine ca o salvare pentru cei doi năpăstuiți. De altfel, am putea spune că autorul nostru finalizează, în chip obsesiv, textele sale dramatice cu un mariaj.

Se pare că vodevilul *Cărăbușul*, dedicat stimatei „Doamne Elena Voronca, geniala româncă în arta dramatică“, a avut un succes de public remarcabil. Editorul volumului nota: „Piesa aceasta s-a jucat de către Societatea filarmonică «Armonia» din Cernăuți în 5 și 16 martie 1888 în prezența autorului cu un succes strălucit“⁸. Simțim în paginile acestui text procedee din piesele lui Negruzzi (două personaje jucate de

aceiași actor – la indicația regizorală explicită a autorului), dar și din comportamentul ghidușei Luluța a lui Alecsandri.

Menită a se căsători cu un negustor de ceai, Iancu Babuchin, bătrân bogat, Eugenia, fiica bancherului Neculai Ursache, utilizează un șiretlic; acuzând zbârnâituri în cap, de la un cărăbuș, ea va reuși îndepărtarea celui dintâi în favoarea tânărului sărac Costică Vrabie.

După cum s-a putut constata, invenția dramatică este săracă; în ceea ce privește conflictul, aproape că el nu se conturează, limba personajelor apare astăzi destul de contorsionată. Farsa lui C. Stamati-Ciurea este uneori naivă, anecdotică tocită, iar hazul se degajă cu silnicie, rareori doar în combinații lingvistice de tipul: „Dă bani, că altfel voi întrebuinta omeopatia mea“ (*Fricosul*), „aparatul de dezinfecții, în el este scăparea de orice buduhoală ascunsă a organismului nostru“ etc.; sau, alteori, prin utilizarea unor neologisme, într-un context care astăzi, mai mult ca atunci, pot produce un zâmbet. Comicul utilizat în vodevilurile asupra cărora am întârziat nu este unul corosiv. Personajele nu suferă de deformări caracteriale. Ele sunt doar expresia unor defecte comune. C. Stamati-Ciurea nu folosește inventivitatea comică la nivelul jocului de cuvinte, procedeu din cele mai simple utilizate de comedie sau calamburul lingvistic atât de savuros realizat de confrății Alecsandri și Negruzzi.

Și atunci, firesc, se pune întrebarea de ce să mai aducem în actualitate asemenea texte? Ele, oricum, nu-și vor găsi vreodată un regizor comprehensiv pentru a le monta, ca să nu mai vorbim de posibili cititori. (Cred că am fost al doilea lector, după cercetătorul care a redactat articolul despre C. Stamati-Ciurea pentru *Dicționarul de literatură română*!)

Deci, ce i-ar lipsi lui C. Stamati-Ciurea pentru a fi un autor dramatic popular sau măcar unul citit? Pe lângă motivele evidențiate la începutul articolului nostru vom observa că la baza fiecărui succes dramatic se așază „contactul între autor și public“ (Paul Cornea), instituit în limitele convenției vodeilești. Evident, scriitorul nostru și-ar fi dorit acest contact, dar nu a putut beneficia pe o durată mai lungă de el.

Efortul lui C. Stamati-Ciurea nu poate fi ignorat. Sufletul lui a vibrat la ideea de românitate. Nu numai intențional, ci și practic. Scrierile sale s-au așezat la „fundamentul vieții poporului românesc din Basarabia“, scria în ziarul *Patria*, de la Cernăuți, Mihail Teliman. Desigur, aprecierea unui scriitor nu poate fi împlinită doar în urma decupării unei părți a operei sale. Considerațiile noastre se circumscriu vodevilului, așa cum a înțeles să-l abordeze C. Stamati-Ciurea la sfârșitul secolului al XIX-lea. Reamintim câteva cuvinte lăsate de scriitor, ele fiind de o sinceritate proprie omului cultivat: „Poate că limba din scrierile mele române va face asupra cercurilor literare, mai ales asupra supremului areopag literar de pe malurile Dâmboviței, o stranie impresie. N-am putut scrie altminterea. Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; nici o școală populară măcar; am fost o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic⁹.”

Dincolo de susceptibilitățile de orice natură, vizând supralicitarea sau negarea unor creatori, vom reaminti că istoria literară nu este o înșiruire amorfă de opere și scriitori, ci un excurs critic în marginile obiectivității științifice. Cu cât argumentele literare, istorice și lingvistice vor fi mai multe, cu atât vom fi mai elocvenți în lupta cu contestatarii.

Întârzierea asupra unui fragment din opera lui C. Stamati-Ciurea constituie, aşadar, un gest firesc al unei preţuri tardive pe care istoricul literar este obligat de „vremuri“ a-l întreprinde.

NOTE

1. Editat de Academia Română, Filiala Iaşi, 1979, vol. I.
2. Valeriu Şt. Ciobanu, *Un scriitor român din Basarabia: C. Stamati-Ciurea*, Bucureşti, 1941.
3. C. Loghin, *Istoria literaturii române din Basarabia, 1775-1918*, Cernăuţi, 1926, p. V.
4. Lista lucrărilor este foarte întinsă, spicuim doar câteva din cele cu caracter literar: *Opuri dramatice*, vol. I, Cernăuţi, 1888; vol. II, 1893; *Insula Sagalin, Calidoscop literar*, fantasii, suveniri şi episoade, Cernăuţi, 1895; *Răsunete din Basarabia*, Cernăuţi, 1898, în ed. lui H. Pardini.
5. Apud A. Gorovei, *Familia Stamati din Fălticeni*, în *Din trecutul nostru*, publicaţia lui G. Bezviconi, Chişinău, anul IV, nr. 31-34, p. 91.
6. Apud G. Bezviconi, *Profiluri de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1943, p. 266.
7. Personajul numeşte telefonul „invenţia cea nouă“.
8. *Ibidem*, p. 102.
9. O foarte întinsă perioadă, lucrările scriitorului, precum şi unele studii sau referiri la opera sa s-au aflat în fondul S (secret) al bibliotecii noastre.

SUMMARY

The author considers that it is only natural to discuss even fragments of C. Stamati-Ciurea's literary creation, by the literary historian whose duty is to restore the Bukovinean writer almost forgotten by the readership, the place he deserves in the context of the Bukovinean culture and that of the Country. There are mentioned the writer's relationships with Bukovina, where the Metropolitan bishop Silvestru Morariu-Andrievisci encourages the publication of most of his works; some of his vaudevilles, little known today, are debated upon.

SPIRITUL BUCOVINEI, COMPONENTĂ ESENȚIALĂ ÎN FORMAREA PERSONALITĂȚII LUI EMINESCU

Lucia Olaru Nenati

Botoșani

În existența unei personalități ca Eminescu, nimic nu este neimportant sau nesemnificativ. Mai mult, fiind mulți ani în apropierea efigiei sale, în calitate de muzeograf, la Muzeul din Ipotești, am avut revelația să constat că fenomenul Eminescu în totalitatea lui e o rezultantă a trecerii unui om de excepție prin câteva împrejurări sociale, geopolitice, culturale, spirituale etc., specifice, cu rol intens formativ. Un studiu cât de sumar al biografiei sale sub spotul acestei aserțiuni evidentiază că, după matricea decorului natal botoșănean, rolul formativ de căpetenie revine Bucovinei. Exemple care să slujească această idee sunt de ordinul zecilor. Ne vom rezuma doar la câteva.

Tatăl său, căminarul Gheorghe Eminovici, originar din Călinești Cuparencu, sat bucovinean, îi aduce ca zestre genetică asumată apetența bucovineană pentru studiu, pentru lectură, aceea care a făcut ca, la un moment dat, Bucovina să fie pe locul II între provinciile românești în privința numărului știutorilor de carte. Având cultul școlii serioase din Bucovina, căminarul își trimite copiii la studiu la Cernăuți, pentru că, așa cum avea să mărturisească Eminescu mai târziu, „n-a vrut să studiem la Iași, deoarece profesorii erau slabi, în timp ce la Cernăuți erau mai bine pregătiți“.

Ajuns la Cernăuți, în 1857, viitorul poet avea să intre din plin într-o atmosferă culturală puternică, specifică, hotărâtoare pentru formarea caracterului, gustului, deprinderilor și orientării sale care tocmai se aflau în momentul decisiv, adică a personalității sale.

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina se înființează în 1862, având scopuri culturale înalte și producând efecte și rezultate de mare anvergură și întindere în timp, definind, așa spune, o întreagă epocă de efervescentă culturală care ar merita să-i poarte numele în istoria culturii române. Nu repet care au fost realizările societății, pentru că le-am inventariat pe domenii în altă parte.

Voi arăta doar că întemeind școli românești, trimitând și întreținând la studii cadre didactice pentru aceste școli, inițiind și dotând biblioteci cu cărți românești și străine, stimulând preocupările teatrale și muzicale, prin numeroase spectacole de acest gen, deschizând linia organizării și conservării patrimoniului prin muzee, exprimându-se printr-un organ jurnalistic propriu, promovând culegerea și conser-

* În comunicarea intitulată *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina*, ținută în aula Academiei R.S.R. în cadrul dezbaterii pe tema *Premisele istorice ale înființării Academiei Române* din 22-23 iunie 1973.

varea folclorului și, mai cu seamă, impulsionând cu energie creația literară și artistică în genere cu accent decisiv pus pe dezvoltarea limbii și valorilor naționale, deci a creativității și conștiinței naționale, S.C.L.R.B. a funcționat ca un minister al culturii bucovinene, mai mult, ca o adevărată „Academie a Nordului” țării, având conștiința misiunii și datoriei sale iluminatoare. De aceea, nu e de mirare că patru ani mai târziu când s-a înființat Academia Română, Bucovina, prin S.C.L.R.B., a fost unul dintre stâlpii de fundație ai acesteia nu numai prin cei doi membri fondatori, delegați să participe la marea întemeiere, dar, îndrăznim să credem, și printr-o masivă infuzie de spirit iluminist ce-a devenit apoi spiritul academic. Dar chiar privesc cele două embleme, a S.C.L.R.B. și mai apoi a Academiei Române, cu accent pe simbol grecesc al studiului și inteligenței lucide, au, evident, o mare înrudire. De reamintit că cea a S.C.L.R.B. a existat prima în ordine cronologică. Spre a ilustra linia de program a acestei societăți, accentul pus cu îndrăzneală, într-o limbă încă nu destul de sigură pe articulațiile sale, pe kalokogatia unui profil spiritual național, deopotrivă etic, estetic, justițiar, voi cita un fragment din editorialul *Către cititorii noștri* apărut în 1866 în *Foaia Societății pentru Cultura și Literatura română în Bucovina*:

„Facem invitarea tuturor bărbaților națiunii, care duc arma cea puternică de astăzi, peane (nota bene!) în mâna lor cea dibace spre apărarea a tot ce e bun și drept, nobil și frumos, a ne ajutora întru atingerea scopurilor ce și-a propus această foaie: ale culturii poporului și a dezvoltării literaturii române”.

În 1850, Aron Pumnul, devine titularul catedrei de limba și literatura română de la gimnaziul din Cernăuți. În 1856 în casa lui se înființează o bibliotecă a gimnaziștilor români, unde, între 1865 și 1866, tânărul Mihail Eminovici va fi bibliotecar voluntar. El înregistrează, completează și consemnează în *Consemnăciunariul venitului, cheltuielilor, avuției bibliotecii învățăceilor români gimnaziști cernăuțeni* cumpărarea de carte, donațiile, cheltuielile și se ocupă deci de administrarea cărților, cu o pasiune impresionantă. „Aici trebuie să se fi simțit în elementul său”, notează T.V. Șteffaneli în *Amințirile* sale. Acesta este deci un univers vital pentru Eminescu – mediul cărților de care nu se va despărți niciodată.

Întâlnite pentru prima dată în casa părintească, prin biblioteca tatălui său, despre care se afirmă că va fi fost destul de substanțială pentru timpul și locul unde se afla, dar neavând acces încă la universul lor, pe de o parte, datorită vârstei fragede și, pe de altă parte, datorită rigorii părintelui său, copilul Mihai va fi dezvoltat, se pare, o primă aspirație către integrarea fără prohibiții în universul cărților, aspirație realizată, iată, aici în biblioteca lui Aron Pumnul care va fi fost un bun psiholog de vreme ce a înțeles rapid ce leac îi trebuie acestui suflet adânc de copil.

De altfel, aici deprinde poetul într-un fel și o meserie, aceea de bibliotecar, pe care o va mai practica de încă trei ori în viața sa: la Viena, în cadrul Societății „România Jună”, la Iași, ca director al Bibliotecii Universitare și, apoi, ca bibliotecar al acesteia în 1884.

Aron Pumnul este însă pentru Eminescu un adevărat părinte spiritual, un „guru”, primul său maestru inițiator în lumea spiritului. Importanța sa în viața lui Eminescu se poate exemplifica prin cuvintele cu care-și justifică în fața părinților săi plecarea din Cernăuți: „mai mult n-am ce face la Cernăuți. Pumnul nu mai este – au murit!”.

Dar cât „au trăit” a știut, chiar bolnav la pat, să transmită învățăceilor săi o misiune istorică: „Iară scumpilor și mult prețuiților mei învățăcei, acele nobile și fragede mlădițe sincere, pe care i-am iubit ca ochii mei din cap, sînt chemați și meniți de Dumnezeu den mii și mii de inși să fie stâlpii patriei, națiunii și bisericii noastre, și propășirii și înaintării lor și a culturii în Bucovina; și de aceea le recomand și le doresc

și le testez cu binecuvântarea mea părintească, pietate strânsă față cu legile, sânguină de fier întru împlinirea datorințelor sale și urmarea parolei mele, a celei trinități sfinte: Religiozitatea, Moralitatea și Naționalitatea care prin aceea vor dovedi ei în fapte, că sunt învățăceii mei și că au meritat iubirea mea cea nemărginită părintească, cu care am fost totdeauna învăpăiat pentru dânșii“ (*Cuvântarea funebră rostită de Alexandru Pleșca, preot din Iacobeni la înmormântarea lui Aron Pumnul*, apud Petru Vintilă, *Eminescu – Roman cronologic*). Aceste cuvinte sunt un veritabil testament. Dintre toți învățăceii lui, Pumnul l-a ales pe Eminescu drept legatar.

Se vede că tot acelei revelații precoce a misiunii prilejuită de contactul cu arcul voltaic al spiritualității cernăuțene se datorește clarviziunea cu care notează, în formularul de înscriere la gimnaziul din Cernăuți la rubrica „ce vrea să fie“, cuvântul Dichter – adică poet. Avea atunci doar 10 ani!

Dar să revenim la anul morții lui Aron Pumnul, 1866. La 22 ianuarie are loc a doua adunare a Societății sub președinția lui George cavalier de Hurmuzachi la care participă între alții și Ioan Droglă, ce avea să-i devină poetului Eminescu cumnat, căsătorindu-se cu sora sa Aglae. Pumnul fiind membru de frunte al Societății, la moartea lui, își întrunește comitetul sub președinția lui Gheorghe Hurmuzachi, spre a da știre telegrafică despre „pierderea aceasta națională în toată țara“ și pentru a propune, prin Alexandru Hurmuzachi, să se ridice un „modest monument“ lui Aron Pumnul și să se înființeze „o fundație de stipendii pentru studenți“ cu numele și în spiritul lui Pumnul. A doua zi, pe 25 ianuarie, Comitetul Societății a mers acasă la văduva lui Pumnul, unde președintele a exprimat văduvei nemângâiate, în numele Societății, cea mai profundă compătimire pentru pierderea scumpului bărbat al națiunii. La mormântul lui Pumnul a vorbit tot Alexandru Hurmuzachi, elogiind meritele dascălului pentru unitatea spirituală și pentru conștiința națională. După înmormântare, învățăceii, dar și bărbații marcanți ai Societății participă la parastas în casa lui Pumnul, purtându-se aici discuții în spiritul elevat și luminat al Societății. Eminescu va fi fost, desigur, acolo în toate aceste împrejurări, iar spiritul lui traumatizat de această precoce dramă puternică a vieții sale inhalează avid tot ce se spune despre mentorul său dar reține și cum se spune, și ideile care se vehiculează. Îndrăznim să afirmăm că acesta este momentul de salt constitutiv al conștiinței lui Eminescu, șocul psihologic care-l maturizează brusc, dar îi și declanșează sub fertilizarea șuvoiului suferinței „dureros de dulce“, eterna sa muză, creativitatea poetică. Pentru că, așa cum știm, moartea lui Pumnul îl îndeamnă irepresibil să se elibereze prin scris de imensa presiune a durerii, el scrie *La mormântul lui Aron Pumnul*, prima sa poezie atestată documentar, dar credem că și prima în fapt, publicată tot atunci în broșura *Lăcrămiarele învățăceilor gimnaziști din Cernăuți la mormântul preaiubitului lor profesor Aron Pumnul*, care este, fără drept de apel, adevăratul debut poetic al lui Eminescu, petrecut în ianuarie 1866, iar nu cel din *Familia*, unde va publica abia în 26 august același an. De altfel și Iorga va scrie: „Eminescu n-a publicat nimic înaintea *Lăcrămiarelor* pentru marele lui dascăl Pumnul care sunt în ianuarie 1866, urmând îndată apoi însăilările de romantism după ale lui Bolintineanu în *Familia*. Avem astfel aici primele pagini ieșite la lumină ale aceluia care era să se ridice îndată așa de sus deasupra unor astfel de modeste încercări“. De altfel, cuvântul și imaginea luceafărului, care-i va deveni cognomen, apare premonitoriu chiar în această primă poezie, în prima sa strofă: „Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină, se stinse-o dalbă stea“, și ne este de mirare că acest fapt simbolic n-a fost observat până acum.

Plecarea poetului la Blaj se face tot sub influența postumă a lui Pumnul, care cât a trăit a cultivat mitul aceluia centru al românismului, de unde venise la Cernăuți.

De aceea, ajungând pe jos pe culmea Blajului, Eminescu avea să spună: „Te salut, Roma mică!“. Aflat la Blaj, Eminescu simte însă dureros dorul de Bucovina și scrie oda *La Bucovina* (apud Perpessicius), care apare în același an în revista *Familia* de la Oradea, poezie care afirmă pentru prima dată manifestarea conștiinței artistice a poetului:

*Numai lângă sânu-ți geniile rele
Care îmi descântă firul vieții mele
 Parcă dormita!
Mă lasă-n pace ca să cânt în lume
Să-mi visez o soartă mândră de-al meu nume
 Și de steaua mea*

Avem aici cu claritate ideea că Eminescu s-a simțit fericit în Bucovina mai mult ca oriunde, că s-a identificat cu spiritul aceluia loc dulce și armonic. De altfel, deținem în acest sens o mărturie verbală a lui Șerban Cioculescu care, pe când căutam pretutindeni urmele materiale și spirituale ale poetului pentru a le aduce la Ipotești, mi-a destăinuit că a văzut o scrisoare, dispărută azi, a poetului în care deplângea lipsa în Regat a spiritului de corectitudine specific bucovinenilor. Cu alte cuvinte, ceea ce l-a violentat pe Eminescu în afara Bucovinei a fost balcanismul indus în comportamentul conaționalilor săi, spiritul poltroneriei presupus de acesta, cu care nu s-a împăcat toată viața și care l-a făcut să sufere adânc ori de câte ori altitudinea morală a caracterului său venea în conflict cu el. Căci e limpede pentru oricine că fenomenul pe care-l numim cu o conotație peiorativă „balcanian“ n-a pătruns în Bucovina, fie din incompatibilitate comportamentală, fie ca nescontat reflex pozitiv al izolării teritoriale a acestui ținut. Înaintând cu prudență încă un pas pe acest teren, ne hazardăm să credem că atât accentele de indignare punitivă din poemele sale la adresa incorectitudinii comportamentale întâlnite oriunde și sancționată vehement, cât și conservatorismul său politic, dar de fapt structural, înțeles ca adeziune la conservarea valorilor etern umane și naționale, provin din același spirit aulic-iluminist bucovinean definit în formularea testamentară a lui Aron Pumnul citată anterior.

Tot în Bucovina, la Cernăuți, se produc primele contacte ale lui Eminescu cu teatrul, altă dominantă a existenței sale. Așa cum știm, aici asistă la reprezentațiile teatrale organizate sub egida S.C.L.R.B., aici încearcă primele tentative de-a scrie teatru, aici joacă teatru pentru prima dată în casa lui Zirzec: „teatru l-am jucat prima dată în odaia din fund în care ședeam cu Armanul“; de-aici pleacă, adorând arta Thaliei, cu trupa Faniei Tardini în țară ca sufleur, apoi copist în cea a lui Iorgu Caragiale. Până și sora sa, Aglaia, a jucat teatru cu mult talent pe scenele din Suceava și Cernăuți.

La Viena, așa cum scrie Ștefaneli, „Eminescu s-a lipit mai mult de bucovineni ca unii ce-i erau mai de mult cunoscuți și colegi“ și-și alesese locuința în strada Radetsky în apropierea celorlalți români din Bucovina.

După cum știm, Eminescu a avut un rol hotărâtor în organizarea Serbării la Putna. Chiar dacă nu a fost el inițiatorul serbării, așa cum arată D. Vatamaniuc, ci Iraclie Porumbescu, rolul lui Eminescu de secretar al Comitetului de organizare a fost decisiv în desfășurarea celei mai notabile acțiuni de solidaritate națională studentească ce va jalona lupta politică prin unitate culturală, modalitate prin care se va realiza peste ani Unirea cu Țara.

Și în gazetăria sa politică, Eminescu și-a manifestat de multe ori dezaprobarea față de politica de deznaționalizare a românilor din Bucovina, de pauperizare a

țaranilor bucovineni prin exploatare. El a demascat fără echivoc anexarea Bucovinei ca un abuz fără teme juridic ori militar.

Riscând mult, el trece granița clandestin în anul 1875 cu broșura lui Kogălniceanu și Slavici *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, în care condamnă anexarea din 1775.

Așadar, chiar dacă inexactă în sfera realului, afirmația sa din mss nr. 2264, 44r, „Eu sunt născut în Bucovina, tatăl meu e bucovinean,” are o imensă și revelatoare valoare în cunoașterea conștiinței de sine a poetului.

Exemplele pot continua pe încă multe pagini, dovedind formațiunea spirituală și sufletească bucovineană a lui Eminescu prea puțin subliniată, din păcate, în eminescologie.

Rămâne greu de explicat de ce a trecut atât de neobservată disjunția dintre formațiunea germanofilă a lui Eminescu și întreaga tradiție a tinerei culturi naționale orientată ca un girasol către modelul francez. A nu se uita că toată echipa progresistă a pașoptismului, care a cultivat pe țărâm politic germenii formării statului național, era hrănită de modelul francez; că aspirația întregii burghezii în formare avea sorginte francofilă (vezi revelatorul exemplu livresc, dar cules din realitate, al Chiriței pentru care nici un sacrificiu nu era prea mare pentru devenirea întru francofonie și francofilie). „Acel rege al poeziei“ Alecsandri și toți contemporanii săi își utilizau entuziasmul eliberat de fanarotism spre a se adapta rigorilor dulci ale Parisului. Și-atunci nu poate fi altfel explicată formația de orientare germană a lui Eminescu decât prin tiparul bucovinean. Căci se știe, deși și-a conservat și și-a perfecționat cu obstinație ființa națională, bucovineanul a știut, la modul european pragmatic, să extragă și foloase concrete din împrejurarea de-a fi vecin cu toate neamurile în Cernăuți și de-a trăi sub hegemonie germanică. A intuit foarte de timpuriu că această nedorită ocupație străină poate și trebuie utilizată și pozitiv, exploatându-și ipostaza de canal de comunicare cu Europa, acea atât de clamată azi „intrare în Europa“.

S-a invocat contagiunea cu Titu Maiorescu drept motivație a germanismului său. Dar această contagiune e ulterioară, ea venind pe o formațiune intelectuală deja orientată, prin bucovinism, către canalul german. La ora întâlnirii cu Maiorescu, Eminescu știa deja nemțește la perfecție, ba chiar începuse a traduce, asumându-și spiritualicește anumite texte germanice.

Așadar, cel ce avea să reunească spre a duce către perfecțiune toate valențele unei literaturi tinere manifestate francofil, avea să fie o personalitate întoarsă către profunzimea esenței naționale după scrutarea universului cultural și filosofic german cu abisurile sale grave. Or, această întoarcere către esența națională, spre întărirea ei, după periplul prin canalul german, e proprie spiritului bucovinean manifestat în metropola cernăuțeană.

Aruncând un arc până în actualitatea imediată vom risca aserțiunea că pesimismul exercitat cu dantelărie de jazz de către Emil Cioran în metropola franceză n-ar fi fost posibil decât prin exact această filieră bucovinean-eminesciană care a mijlocit contactul cu pesimismul lui Schopenhauer via literatura română. Căci este știut, francezii n-au „sărit niciodată gardul“ către universul german, perfect paralel, drept care abisurile și „culmile disperării“ de sorginte schopenhauriană n-au fost „gustate“ de locuitorii de pe Sena. A trebuit să vie un român care l-a citit și asimilat, desigur, pe Eminescu din atmosfera culturală națională ca să se producă entuziasmul șocant al francezilor față de horrorul pesimismului.

Mai riscăm încă un argument. După cum știm, secretul mirabilei prosperități a gospodăriei bucovinene îl constituie hărnicia oamenilor de-aici, deprinderea lor de-a activa neîncetat, de-a nu risipi timpul, de unde li s-a tras, de altfel, acestora mai multe

persecuții în calitate de chiaburi (invidiați, spoliați, deportați și exterminați), decât altora. Ei, bine, acest spirit al muncii neîncetate, al nerisipirii timpului ce i-a fost propriu lui Eminescu întreaga sa viață, a fost, fără îndoială, deprins în Bucovina. Numai așa a fost posibilă crearea unei continuități impresionante de operă literară, jurnalistică, teatrală etc., care, pusă în balanță cu puținul timp al existenței sale valide, pare a sfida legile fizicii.

Acestea sunt numai câteva dintre argumentele nenumărate ce pot servi la demonstrarea aserțiunii că spiritul bucovinean a fost hotărâtor pentru formarea personalității eminesciene și că influența S.C.L.R.B. este componentă de bază a începutului maturizării lui Eminescu. Poate că ar merita ca în manuale și studii numele acestei societăți să-și afle locul meritat în eminescologie.

Desigur, momente importante în devenirea lui Eminescu au fost și Viena, Berlinul, Iașul „Junimii” și apoi Bucureștiul deplinei fertilități și al sfârșitului. Dar momentul Bucovina a fost, credem, hotărâtor pentru formarea sa ca personalitate, a fost punctul nodal generator al acesteia.

Înclinăm să credem că spiritul existenței tragice a Bucovinei, chiar premoniția sfâșierii ei viitoare se regăsesc în caratele suferinței din lirica eminesciană. Dacă nu s-ar fi întâlnit cu Bucovina acelor ani, probabil că traiectoria lui Eminescu ar fi fost cu totul alta.

Aceste rânduri nu au scopul de-a privilegia o provincie românească în dauna celorlalte, căci, la urma urmei, și Eminescu și membrii S.C.L.R.B. și-au îndreptat mereu energiile luminate în direcția unirii teritoriale și a consolidării ființei naționale, precum și a rafinării către perfecțiune a esenței românești, nu doar a spiritului bucovinean în mod sectar. Așadar, nici noi nu urmărim „federalizarea” Bucovinei, nici în ființă, nici în conștiință.

Vrem doar să susținem că spiritul aulic-luminat al Cernăuților a avut o asemenea influență benefică, intens formativă, asupra personalității poetului național, încât constatarea acestei manifestări puternic spirituale, situată la mijlocul secolului trecut, dar manifestată în felurite forme culturale și de civilizație până la amputarea din 1944 a Bucovinei, vorbește despre ce s-ar întâmpla dacă metropola iluminată charismatică a Cernăuților ar fi rămas la locul ei și ar fi pulsat în continuare energii spirituale pentru națiune către Europa. Prin Cernăuții aflați la locul lor, prin evoluția lor social-culturală, firească, ca toate metropolele lumii civilizate, Țara ar fi avut o priză directă și de necontestat cu restul continentului.

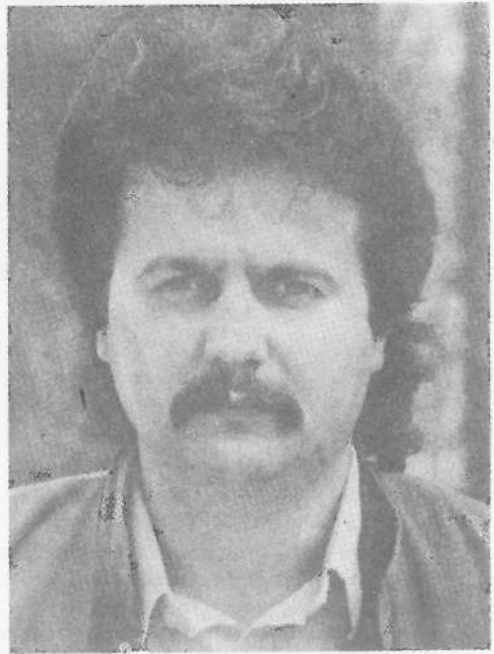
În acest fel se poate evalua incommensurabila pagubă națională, nu numai strict teritorială, produsă prin suprapunerea unei dominații retardate cultural, (și) ca stadiu de civilizație, ca o lavă pietrificatoare peste Pompeii cernăuțean.

SUMMARY

Important moments in Eminescu's formation – as the author says – were Vienna, Berlin, Iassy with its „Junimea” circle and finally Bucharest that marked his full creative productiveness and his death. But the Bukovina moment was decisive for the Eminescu's formation as a personality. It was its generating crucial point.

NICOLAE SPĂTARU

Născut la 13 ianuarie 1961 în comuna Horbova (satul Humărie) din Ținutul Herței. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității din Cernăuți (promoția 1983). În 1979 debutează cu poezie în cotidianul „Zorile Bucovinei” (Cernăuți), iar în 1984, în volumul colectiv *Dintre sute de catarge*, ediția 1984, Ed. „Literatura artistică”, Chișinău. În 1992 scoate prima carte de versuri, *Întoarcerea zeilor*, Ed. „Hyperion”, Chișinău. E în curs de apariție al doilea volum al său de poezie: *Din aliniat*.

POEZII

O PAGINĂ DINTR-UN MANUAL ȘCOLAR

dintr-o eroare vine și toamna –
o toamnă ca dintr-un
manual școlar
și tu încerci cu un sărut
să schimbi
această lume leneșă
adulmecată lacom de mileniul trei
ceasurile s-au abătut asupra noastră
ca un flagel
și-n această toamnă
ce se aseamănă atât de mult
cu o pagină
dintr-un manual școlar

în ultima vreme
dezastruoasa armată
de ceasuri
are falsa impresie
c-ar deține controlul total
asupra timpului
și este aidoma unei herghelii de cai
care încearcă
să depășească în goană nebună
drumul

dacă puteți ocoli acest poem
(au mai pățit-o și alții)
atunci la a doua stradă
faceți la dreapta
și cu siguranță
ajungeți în piața centrală
unde orologiul din turn
va bate
pentru dumneavoastră
ora exactă

și încă ceva:
sunt convins
că având o asemenea armată

de ceasuri
vom reuși
chiar din prima zi
să punem pe labe
mileniul trei
pe curând

* * *

Bucovina abia de-ar putea înțelege
tristetea acestei nopți
o tristețe
de după apocalipsă

e liniște
orașul s-a oprit
la intersecție
în grădina publică
statuile îmbătrânesc
de tot

străzile pustii și ude
pătrund adânc
în carnea orașului
ca o curea de piele
prelucrată prost
în grumazul unui câine

hoții și cuțitarii
plâng
peste lespezi de morminte

rătăcesc singur pe trotuarele
învinețite de frig
ca pe margini de milenii
un afiș
mă salută stingher
umflându-se
în pioaneze

prieteni
în această noapte tristă
se cade
să mai îmbătrânim
puțin

vă mulțumesc

SENTIMENTE CU DOBÂNDĂ

ai descoperit abia azi
că dintre toți prietenii
doar stâlpul de telegraf
mai ține la tine
ca pe vremuri

și de data aceasta
te-ai oprit lângă el
ți-ai fumat până la capăt țigara
sub privirile lui indulgente
apoi i-ai bolborosit câteva poeme
scrise în barul de noapte
și lui i s-au părut extraordinare
aplaudându-te chiar
cu câteva scurt-circuite

acum poți fi fericit
acum pustiul devorator, și dement
abătut asupra sufletului tău
nu-l mai iei drept un flagel
(dar câte nopți nedormite
din teamă că biblioteca ar putea
să-ți treacă nestingherită prin suflet
și să alunece în hău!)
acum poți fi fericit
acum pustiul din suflet
poți să ți-l pui
în aplauzele frenetice
ale pietrelor
drept motto
la toate cărțile viitoare
azi dorești ca niciodată să faci cinste
dar prietenii sunt departe
și casa... (unde-o mai fi ea oare?)
străzile pustii și obscure
s-au înnodat

dorești doar atât:
să stai la o bere cu prietenii
iar ei sunt departe
baricadați
în bănci (comerciale) de metafore
în zilele de marți
își scot visele și iluziile
la licitație

și-și dau sentimentele
cu dobândă
visând lauri

azi dorești ca niciodată să faci cinste

strada s-a terminat subit
și orașul în aburi
s-a întors
pe
ver-
ti-
ca-
lă

O CONCEPȚIE DE FOTOGRAF AMATOR

în această fulgerare de clipe
adeseori
chipul meu
abia de se conturează
pe foaia imaculată a zilei
(am spus imaculată
din obișnuință)
ca o fotografie
ce din lipsă de acizi tari
nu se developează

apare vag
incert
ba un punct
(cineva ar putea crede
că aici e vorba de inima mea)
ba o schițare de zâmbet
ba orbita unei lacrimi
ba un gest abia
conturat
abia ghicit

semne semne
puncte puncte
gesturi gesturi
incerte

toată viața mea
ca o concepție
de fotograf
amator

LA CE TELEFON MAI POATE FI GĂSITĂ REVOLUȚIA?

plouă ca într-o sută de poeme despre ploaie
și tu încerci de câteva zile
să descifrezi mai altfel
plictisul

și te miri că nu se întâmplă nici o ceartă
între vocale și consoane
(nici chiar în cuvintele de dușmănie și ură)
aproape te enervează
lipsa de inteligență a ceasurilor
(nu le auzi discutând despre nimic altceva
decât despre trecerea timpului)
apoi îți pare cu totul ridicolă ideea
că și acum culorile din flori
fac abstracție (cu bună-știință crezi tu)
de lupta pentru existență

această stare de lucruri
te plictisește la nebunie
te plictisește de tot de tot
pui mâna pe receptor și formezi 009:
alo la ce telefon
mai poate fi găsită
re-re-revoluția?

ÎMPĂIEREA ILUZIEI

au mai rămas câteva lucruri
aproape lipsite de importanță
de făcut pentru a pune
cât mai bine pe picioare
iluzia

(cine ar putea susține astăzi
cu mâna pe inimă –
ce-o mai fi făcând ea oare?! –
că împăierea unei iluzii
e un lucru ușor?)

chiar revenirea ta
târzie de tot
poate fi plasată cu succes
în locul unei urechi
(nu-i nimic grav
dacă cine(?) va ar putea
dintr-o eroare să creadă
că iluzia noastră
va fi într-o ureche)

din aplauzele adunate
pe parcursul ultimelor dece-
nii am înjghebat cu greu
niște intestine
și un mic creier
(pentru orice eventualitate)

ochi n-o să-i punem
pentru că ea va privi
cu ochii noștri
îngropați în așteptare

a-a-șa prieteni a-a-șal!
ce-i mai lipsește?
(.....):
limba și coada

în loc de limbă
îi vom înfunda în gât
o metaforă nouă-nouță
iar pentru coadă
(Dumnezeu să ne ierte)
îi vom sacrifica
pe cei mai înflăcărați
susținători
ai iluziei noastre
ca să ne poată
auzi mai bine
recitind la nesfârșit
poezele
nescrise

(aplauze neîn-
pute)

CÂNTEC NOCTURN

fereastra camerei mele
și-a luat zborul în noapte*

lucrurile ce-au mai rămas în jurul meu
s-au retras prevăzătoare
în propriile lor umbre

întunericul se naște
până și de la cuvintele tale șoptite**

mașina de scris a căzut ca un taur rănit
scoțându-și limba însângerată
poemul abia de mai poate fi descifrat

luna flatată
de declarațiile de dragoste
ale lupilor
s-a rostogolit goală
în codru

refren:
a-a-u-u-u-u-a-a-u-u-u-u!
a-a-u-u-u-u-a-a-u-u-u-u!

(după refren cântecul se reia
cu voce puțin mai scăzută)

* fâl-fâl-fâl-fâl!

** taci-taci-taci!

FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI LITERE DIN CERNĂUȚI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Mircea Grigoroviță

București

În 1918, anul Marii Uniri, Universitatea cernăuțeană reorganizându-se, Facultatea de Litere și Filosofie a fost scindată în două unități: Facultatea de Litere și Filosofie și Facultatea de Științe.

Deși li s-a propus să rămână, profesorii neromâni de la această facultate au părăsit Bucovina, plecând în Austria, excepție făcând Eugen Herzog și Carl Siegel. Ultimul a rămas până în decembrie 1927, când devine profesor la Universitatea din Graz.

În perioada interbelică, Facultatea de Filosofie și Litere avea trei secții: *Filosofie, Istorie și Filologie*.

În această perioadă, la facultate existau următoarele *catedre*: I. La secția de filosofie: 1. *Istoria filosofiei și estetica*, 2. *Psihologia și logica*, 3. *Sociologia, etica și politica*, 4. *Pedagogia și istoria pedagogiei* (la această secție mai exista și o conferință de *Pedagogie și istoria pedagogiei*); II. La secția de istorie: 5. *Istoria românilor*, 6. *Istoria antică, epigrafiă și antichitățile greco-romane*, 7. *Istoria universală medie, modernă și contemporană*, 8. *Istoria sud-est europeană*, 9. *Istoria artelor*, 10. *Bizantinologia* (la această secție mai existau o conferință de *Științe auxiliare ale istoriei* și o docență de *Istoria românilor*); III. La secția de filologie: 11. *Istoria limbii și literaturii române*, 12. *Literatura română modernă și folclor*; 13. *Limba și literatura latină*, 14. *Limba și literatura elină*, 15. *Filologia romanică*, 16. *Limba și literatura franceză*, 17. *Limba și literatura italiană*, 18. *Limba și literatura germană*, 19. *Limba și literatura engleză*, 20. *Slavistica*, 21. *Filologia indoeuropeană* (la această secție mai funcționau o conferință de *Dialectele române sud-dunărene* și o conferință liberă de *Filologie indoeuropeană*, lectorate pentru *limbile franceză, germană, engleză, italiană, cebă și polonă*, un lectorat de *Muzicologie*). La mai multe catedre începuseră să fie numiți și *asistenți*, care țineau *seminare* și *proseminare*.

Un timp, două catedre au fost denumite astfel: *Filologia romanică (franceză)* și *Filologia romanică (italiană)*. Apoi filologia romanică și limba franceză s-au scindat, iar catedra în cadrul căreia se predă limba italiană a dispărut pentru câțiva ani, reînființându-se în 1938.

Profesorii nu erau obligați să parcurgă în cei patru ani o anumită materie, ci fiecare cadru didactic trata probleme mai importante din specialitatea sa, studenții

fiind însă obligați să parcurgă toată bibliografia indicată pentru studiul individual și, în ultimă instanță, să elaboreze o lucrare de licență.

Menționăm că la facultate cursurile nu se țineau pe ani de studiu separat, ci toți studenții frecventau aceleași cursuri și seminarii.

Să ne referim acum la *corpul didactic* al facultății din perioada interbelică. Trebuie subliniat faptul că, în majoritatea sa, personalul didactic a fost în cea mai mare parte de origine *bucovineană*. Tot corpul didactic, în absoluta majoritate, a avut gradul de doctor în specialitate. Doar câțiva asistenți și lectori nu erau doctori.

Să începem cu *secția de filosofie*. La *Catedra de istoria filosofiei și estetica* a funcționat până la sfârșitul anului 1927 **Carl Siegel** (1872 Viena – 1941), doctor în filosofie (1894), profesor secundar, apoi docent privat la Brno și Viena, profesor agregat (1913) și titular (1914) la Universitatea din Cernăuți. A publicat lucrări valoroase ca: *Grundprobleme der Philosophie*, Viena și Leipzig, 1912; *Geneza criticismului lui Kant*, în *Revista de filosofie*, X, nr. 12, 1925, București; *Die Kantische Antinomielehre im Lichte der Inauguraldissertation*, 1925 (Biblioteca Acadmeiei Române – în continuare: B.A.R. - înregistrează patru lucrări).

Catedra a fost apoi suplinită de **Vasile Gherasim** (născut în 1893 la Marginea, jud. Rădăuți). Profesor suplinitor din 1927, profesor titular prin concurs (1932). O boală necruțătoare îl seceră la 40 de ani (1933, Cernăuți). La început a fost profesor secundar, [Petru] F[roicu] și E[ugen] D[imitriu] scriu în *Știința în Bucovina (II)*: „Cărturar cu o temeinică și aleasă cultură, se afirmă în domeniul filosofiei, literaturii, istoriei și criticii literare; cunoscut publicist, unul dintre pionierii eminescologiei, cercetător și filosof de notorietate internațională, patriot animat de idealul unității naționale. Scrie poezii sub înrăurirea clasicilor, reportaje, impresii de călătorie, schițe, nuvele, povestiri, traducător, autor de studii în domeniile pedagogiei, literaturii comparate și filosofiei“. A publicat și la Berlin și Heidelberg. P.F. și E.D. îi citează 39 de lucrări, majoritatea publicate la Cernăuți. B.A.R. înregistrează 12 titluri.

Catedra a fost apoi suplinită de **Traian Brăileanu** și **Silvestru Găină**, iar în martie 1940 a fost numit, prin concurs, profesor cunoscutul filosof român **Mircea Florian** (1888 - 1960).

Catedra de psihologie și logică a fost tot timpul ocupată de **Alexandru Ieșan** (1883, jud. Suceava, Tișăuți – 1965, Sibiu). Dr. fil. Cernăuți (1911), profesor secundar, docent la Universitate din 1919, profesor agregat I XII 1919, profesor titular I III 1924. „Erudit profesor și cercetător, cunoscut prin temeinicia articolelor și studiilor de psihologie și filosofie. Contribuții la formarea unor active generații de educatori“ (*idem*). Se citează 27 de titluri. B.A.R. consemnează 12 titluri.

În preajma lui 1940 a fost numit asistent la catedră **Traian Chelariu** (1906, Dărmănești, jud. Suceava – 1966, Suceava). Dr. fil. Cernăuți (1937). Bursier al Academiei Române la Școala Română de la Fontenay aux Rosse (1931-1933) și la Școala Română din Roma (1933-1934), asistent din 1934 la Laboratorul de psihotehnică al Universității Cernăuți. Ține, de asemenea, prosemnare de psihologie generală și experimentală. În ultimii doi ani de viață a fost lector la Institutul pedagogic de 3 ani din Suceava. Mircea Iorgulescu (cit. de Emil Satco și de Ion Pânzar în *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, 1993) scrie: „Eseurile filosofice, publicate în diverse reviste, i-au creat notorietate în domeniu, el constituind o revelație pentru cugetarea morală și filosofică românească“. B.A.R. atestă 22 de titluri.

Unul dintre marii noștri *sociologi* a fost **Traian Brăileanu** (1882, Bilca, jud. Rădăuți – 3 oct. 1947 în închisoarea de la Aiud). Fostul său student Vladimir Trebici scrie în *Comemorare Traian Brăileanu – Omul și profesorul*, în *Revista de filosofie*. XL, 3, p. 233 – 237, 1993, București: „Profesorul a muncit, a gândit, a publicat lucrări fundamentale, pe care cei de astăzi și viitorimea trebuie să le cunoască [...] Cei de astăzi vor descoperi cu uimire o personalitate științifică de prim rang cu o contribuție remarcabilă la filosofia și sociologia românească. Opera lui T.B. își așteaptă editorul: onest, competent, călăuzit de principiul *sine ira et studio*. Fie ca rândurile de mai sus [...] să stimuleze un asemenea gând”. Vlad Trebici se referă la: *Teoria comunității omenești*, 1941; *Introducere în sociologie; Sociologia generală; Politica; Statul și comunitatea morală; Die Grundlegung zu einer Wissenschaft der Etik*. A fost adeptul „Universității țărănești”, o idee nouă, dezvoltată de studentul său Leon Țopa. Cunoscut în străinătate, Traian Brăileanu trebuie recuperat pentru știința românească. În evidențele B.A.R. sunt 22 de lucrări.

Asistentul lui T. Brăileanu, **Leon Țopa** (1912, Carapciu pe Ceremuș, jud. Cernăuți), apare în programele cursurilor și seminariilor în anul de studii 1939/1940. Licențiat în filosofie și filologie modernă, dr. fil. (Cernăuți), cu specializare la Școala Română din Roma, cercetător principal (între 1963-1978) la Institutul de Cercetări Pedagogice (București), el este apreciat astfel în *Știința în Bucovina (I)*: „Specialist în sociologia educației permanente și sociologia urbană, cu contribuții de seamă în domeniul cercetării socio-pedagogice experimentale, al operaționalizării educației permanente, perfecționării metodelor și tehnicilor de muncă intelectuală, cultivării creativității”. *Știința în Bucovina (I)* citează 23 de lucrări, iar cataloagele B.A.R., doar 16 titluri.

Inițial, după 1918, a existat o singură catedră de pedagogie și sociologie, care ulterior s-a scindat, **Constantin Narly** (1896, Tecuci – 1956, București), fiind numit la 1 septembrie profesor agregat la catedra de pedagogie și istoria pedagogiei, iar la 1.I.1931 profesor titular. Dr. fil. la Universitatea din Göttingen (1934). Notăm că după 1 septembrie 1947 n-a mai putut profesa la Universitatea din București (!!). Ca profesor de pedagogie a devenit și director al Seminarului Pedagogic din Cernăuți. Viorel Nicolescu notează (în: *Constantin Narly. Texte pedagogice*, studiu critic introductiv, note și comentarii, bibliografie critică de Viorel Nicolescu, București, E.P.D., 1980): „C. N. este autorul unei intense și apreciate opere de știință a educației, rod al unei neobosite strădanii de a construi un sistem pedagogic încheșat. În tratatul său *Pedagogia generală*, cea mai întinsă lucrare de acest gen apărută până în prezent la noi, sintetizează de vastă informație, el regândește universul pedagogiei cu o notă de mare originalitate”. După V. Nicolescu bibliografia lucrărilor lui C. Narly cuprinde 117 titluri. La B.A.R. se găsesc peste 30 de titluri.

C. Narly a fost și membru al Consiliului Superior Legislativ și membru al Academiei de Științe Politice de pe lângă Universitatea Columbia (New York). A editat la Cernăuți *Revista de pedagogie*.

Dacă C. Narly nu mai putea să profeseze în învățământ după 1947, conferențiarul **Silvestru Găină** (1899, Cernăuți – 1970, Iași) devine, la Iași, un profesor foarte apreciat și simpatizat. Studii superioare la Cernăuți, dr. fil. Cernăuți, conferențiar universitar Cernăuți (1928-1940), la Iași (1940-1959), profesor universitar Iași (1959-1970).

Știința în Bucovina (II) scrie: „Valoros reprezentant al pedagogiei românești, unul dintre profesorii cu activitate de peste patruzeci de ani în cadrul învățământului

universitar, autor a peste treizeci de lucrări științifice“. Dar citează doar zece dintre acestea, printre care *Contribuții la problema culturii formale*, în *Revista de pedagogie*, 1931; *Problema educabilității*, Cernăuți, 1932; *Titu Maiorescu – profesor de pedagogie și psihologie la Universitatea din Iași*, în *Analele științifice-Universitatea Al.I. Cuza. Sect. III (Științe sociale)*, tom. X, 1964. La B.A.R. se păstrează o lucrare și două traduceri.

Trecem acum la *secția de istorie*. Titular al *Catedrei de istoria românilor* a fost **Ion I. Nistor** (1876, Vicovul de Sus, jud. Rădăuți – 1962, București). Dr. fil. 1909 la Viena, docent privat la Viena, apoi profesor agregat la Cernăuți (1912), profesor titular 1914. A fost membru al Academiei Române. Nicolae Stoicescu scrie despre I.I. Nistor în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978: „Medevist cu o foarte bogată activitate concretizată în numeroase monografii, studii și articole. A îmbrățișat o gamă variată de probleme de istorie medie și modernă a României, începând cu primele decenii ale secolului nostru. Preocupările sale s-au îndreptat îndeosebi spre istoria Moldovei și a relațiilor ei politice și comerciale cu vecinii. Contribuții privind istoria politică, culturală și bisericească a Bucovinei, I.I. Nistor fiind considerat de N. Iorga drept cel mai de seamă istoric al acestei provincii. Editor de documente, îmbogățind colecția Hurmuzachi cu acte din arhivele austriece“.

De mare importanță sunt lucrările: *Problema ucraineană în lumina istoriei* (1934), *Românii transnistreni* (1925), *Migrațiunea românească în Polonia în sec. XV și XVI* etc. În 1991, i-a apărut lucrarea *Istoria Bucovinei*. La B.A.R. există peste 110 titluri.

Asistentul lui I.I. Nistor a fost **Ilie Corfus** (1909, Hurjueni - Gălănești, jud. Rădăuți – 1981, București), doctor în istorie Cernăuți (1935) cu studii de specialitate la Cracovia, Varșovia și Paris. Asistent universitar din 1936. Damaschin Mioc scrie în *Enciclopedia istoriografiei românești*: „Specialist al epocii de trecere de la feudalism la capitalism, îndeosebi prima jumătate a sec. al XIX-lea fără a neglija și alte epoci din istoria medie a României. A editat unele izvoare documentare și narative importante și a cercetat relațiile româno-polone în evul mediu. Scrierile lui se bazează pe ample cercetări în arhivele din țară și din străinătate. Atrag atenția lucrările sale asupra personalității lui Mihai Viteazul, ca și cele despre agricultura și relațiile agrare din Țara Românească până la mijlocul sec. XIX“.

Catedra de istoria românilor a beneficiat și de o *docență*, docent fiind **Teodor I. Balan** (1885, Gura Humorului – 1972, Gura Humorului). Studii superioare la Cernăuți și Viena. Doctorat în istorie în 1932, Cernăuți. Profesor secundar la Câmpulung-Moldovenesc, Suceava, Cernăuți (Liceul „Aron Pumnul“)*, director al Arhivelor Statului din Cernăuți (1929-1940), director al Bibliotecii Universității cernăuțene (1941-1944), docent la Universitate (1932-1940). Damaschin Mioc scrie în *Enciclopedia istoriografiei românești*: „Istoric regional și editor de surse documentare, T.B. a desfășurat o activitate istoriografică intensă, îmbrățișând istoria Moldovei de Nord, din evul mediu și până în contemporaneitate. A dat în studiile consacrate unor personalități din Bucovina (E. Hurmuzachi, D. Onciul) caracterizări complete. *Știința în Bucovina* (I) citează 21 de titluri, B.A.R. însumează 43 de titluri. La Facultatea de Filosofie și Litere, T.Balan a ținut și cursuri de istoria Bucovinei.

* O evocare a acestui episod din biografia prof. T. Balan vezi în numărul de față al rev. „Glasul Bucovinei“, Cernăuți - București.

Catedra de istoria antică e definită de **Teofil Sauciuc-Săveanu** (1884, Bosanci, jud. Suceava – 1971, București), cu studii superioare la Cernăuți și la Viena, dr. fil. (1909), profesor secundar (1906-1919), docent privat la Universitatea din Cernăuți în 1913, profesor suplinitor în 1918, profesor titular în 1919. A făcut călătorii de studii în Grecia și Italia. *Știința în Bucovina (II)*: „Profesor distins, pasionat și activ cercetător, unul dintre savanții erudiți ai școlii de arheologie și istorie veche, autor a valoroase studii despre Dobrogea, unde a efectuat săpături între 1925 și 1940, orașul Callatis, precum și despre istoria Atenei. Cunoscut și peste hotare ca epigrafist, istoric al antichității greco-romane. A prezentat rapoarte despre Callatis: date importante despre zidul de apărare, întinderea orașului antic, elemente arhitectonice, statui de marmoră și statuete de lut, ceramică, bijuterii, monede etc. Scribe studii despre insula grecească Andros. A fost membru corespondent al Academiei Române, membru corespondent al Institutului de Arheologie Austriac și German. *Știința în Bucovina (II)* îi citează 37 de lucrări, la B.A.R. sunt înregistrate 45.

Romulus I. Câdea (1886, Avrig, jud. Sibiu – 1973, Avrig), doctor în teologie la Cernăuți sub *auspiciis imperatoris* (1912), doctorat în filologie la Leipzig la Karl Lamprecht (1916), profesor la Institutul Pedagogic-Teologic din Caransebeș (1916 - 1918), profesor titular de istoria universală a bisericii la Facultatea de Teologie din Cernăuți în 1919, iar din 1922, profesor titular la *catedra de istoria universală* la Facultatea de Litere și Filosofie. A fost membru corespondent al Academiei Române. Nicolae Stoicescu scrie în *Enciclopedia istoriografiei românești*: „Cercetător al istoriei bisericești. Studii privind catolicismul în Moldova în sec. al XVI-lea, situația bisericii românești din Transilvania în timpul primului război mondial, viața și activitatea unor personalități românești, ca Alecu Hurmuzachi, Vladimir de Repta etc.“ *Enciclopedia* citează 7 lucrări, la B.A.R. există 23 de lucrări.

Catedra de istorie sud-est-europeană n-a avut în perioada interbelică un titular, ea a fost suplinită de Ion I. Nistor, dar cel mai mult de **Alexandru Bocanet** (1889, Stupca – 1972, Ciprian Porumbescu=Stupca). Studii superioare la Cernăuți, doctorat în filologie la Cernăuți (1921), profesor secundar la Cernăuți și, pentru scurt timp, la Fălticeni. Din 1923 profesor suplinitor la Facultate. *Știința în Bucovina (II)* notează: „Contribuții la studierea istoriei și culturii Bucovinei. Autor de monografii, studii și recenzii răspândite în presa bucovineană“. P.F. și E.D. consemnează 12 titluri, între care: *Relații româno-cebe de la origini până azi*, *Relațiile româno-polone de la origini și până azi*, *Relații româno-ruse de la origini și până azi*, *Relațiile româno-bulgare de la origini și până azi*.

O mare speranță pentru *istoria artelor* a fost dr. **Oreste Luția**, intrat în corpul didactic al Liceului „Aron Pumnul“ în anul școlar 1919/1920. (Vezi *Anuarul liceului „Aron Pumnul“ pe anii școlari 1921/1922 și 1922/1923*.) La sfârșitul acestui an școlar e deja profesor titular. În anul școlar 1921/22 părăsește liceul, întrucât e numit conferențiar pentru istoria artelor la universitate. Moare la 19 februarie 1924, **T. Sauciuc-Săveanu** suplinind în continuare catedra.

În „Codrul Cosminului“ (an I, 1924) s-a publicat studiul lui Oreste Luția *Legenda Sf. Ion cel Nou de la Suceava în frescurile de la Voroneț*. Printr-o notă se anunță că Oreste Luția pregătește o monografie despre picturile de la Voroneț. Printre hârțile rămase s-au găsit capitolele despre legenda Sf. Ioan. Fiind aproape terminate, Universitatea le-a dat publicității, salvând măcar o mică parte din merituosele cercetări, de bază și de amănunte, ale lui Oreste Luția asupra artei moldovenești. Capitolele publicate au fost aranjate pentru tipar de Teofil Sauciuc-Săveanu și Vasile

Greco. Oreste Luția ținuse la Cursurile de vară de la Câmpulung-Moldovenesc (24 iulie – 12 august 1922) lecții despre curente în evoluția artelor plastice, despre mănăstirile Voroneț și Humor. (Vezi: Calendarul Glasul Bucovinei, 1923.)

În iulie 1926, **Alexandru Tzigara-Samurcaș** (1872, București – 1932, București) devine profesor titular de istoria artelor. Personalitate interesantă a epocii. A studiat la Paris, Berlin și München (aici doctorat în filologie în 1896). Profesor def. la Școala de Belle-Arte din București (1900), profesor suplinitor de istoria artelor la Universitatea din București din 1911. Director al Muzeului de Artă Națională din București (1906), director al Fundației Universitare „Carol I“ (1900), fost inspector general al muzeelor, iar, din 1938, membru corespondent al Academiei Române. În 1938 se pensionează.

Teza sa de doctorat e un pas semnificativ înainte în domeniul istoriei artelor. Dar el n-a continuat cercetările în această direcție, ci s-a îndreptat spre artă populară și etnografie. (Vezi: *Știința literaturii. Istoriografia de artă*, București, 1979.) Iar Nicolae Stoicescu notează că A. Tz.-Samurcaș este un specialist în istoria artei culte și populare din România, dând o serie de lucrări valoroase, citând nouă. În fondurile B.A.R. se află 64 de lucrări.

Îi urmează la catedră un profesor de reputație europeană: **Ion D. Ștefănescu** (1886, Preajba, com. Poieni, jud. Teleorman – 1978). Studii de drept și istorie, cu specializare la Paris, unde își dă și doctoratul la Sorbona (1925). Datorită reputației sale științifice a ținut cursuri la Universitatea din Atena, la Universitatea catolică din Paris, la Universitatea din Bruxelles etc. Florin Constantiniu notează în *Enciclopedia istoriografiei românești*: „Opera amplă și înnoitoare a lui I.D. Ș. îl așază între cei mai de seamă istorici ai artei medievale românești. Cunoscător al artei bizantine, a studiat pentru prima dată pictura românească a epocii feudale în cadrul celei dintâi... A relevat cel dintâi importanța și vechimea monumentelor românești din Transilvania. I.D. Ș. a adus contribuții decisive la studiul iconografiei bizantine și orientale. I.D. Ș. era și un conferențiar agreat de publicul larg pentru conferințele publice pe care le-a ținut“. La B.A.R. pot fi consultate 42 titluri. Florin Constantiniu citează 6 lucrări.

Catedra de bizantinologie a fost ilustrată de **Vasile Greco** (1885, Mitocu Dragomirnei, jud. Suceava – 1972, București). Studii superioare la Viena și Cernăuți, doctorat în filologie, Cernăuți (1919). Profesor secundar la Cernăuți. Din 1919, profesor stagiar la facultate, profesor agregat la 1 octombrie 1921, profesor titular la 21 ianuarie 1925. Florin Constantiniu subliniază faptul că V.G. a fost un savant, dăruit muncii și a clădit discret și solid o operă de mare trăinicie. Fiind filolog de formație, Vasile Greco și-a desfășurat activitatea mai ales în domeniul edițiilor de texte, fiind în același timp unul dintre fondatorii școlii românești de bizantinologie. Vasile Greco a dat excelente ediții critice ale cronicilor bizantine târzii (Ducas, Critobul din Imbros și Sphrantzes), însoțite de traducerea lor în limba română și de studii privind autorii și valoarea operelor lor. Aceste ediții s-au bucurat de cele mai elogioase aprecieri. A dat prima ediție a versiunilor grecești a *Învățăturilor lui Neagoe* și *Vieții lui Nifon*, a descoperit și tipărit izvorul bizantin al *Cărții de învățăături* a lui Coresi (1581) și a studiat temeinic *Erminiile*. Vasile Greco a fost un perfect cunoscător al literaturii bizantine. A fost și membru corespondent al Academiei Române. *Știința în Bucovina (I)* citează douăzeci și două lucrări, iar la B.A.R. se află șaptezeci de lucrări.

În calitate de conferențiar de *științe auxiliare ale istoriei* îl amintim pe **Nicolae Grămadă** (n. Zaharești, com. Stroești, jud. Suceava – m. 1961). Cu studii universitare

la Cernăuți și Viena este doctor în istorie la Cernăuți (1922). A fost și membru al Școlii Române (Roma), a fost profesor secundar, din 1928 devenind docent universitar, iar în același an și conferențiar. Din 1 X 1931 a fost conferențiar def. Potrivit autorilor *Științei în Bucovina (II)*, N.G. se remarcă prin studii și articole în disciplinele auxiliare istoriei: paleografie, chirilică și latină, diplomatică, sigilografie medievală, heraldică. Iar Damaschin Mioc notează că Nicolae Grămadă are studii reușite cu rezultate valabile în parte și azi. *Știința în Bucovina (II)* inventariază 21 lucrări, D. Mioc, 6 lucrări, la B.A.R. sunt 12 lucrări. Iar Pavel Țugui îi publică în *Analele Bucovinei*, an. I, nr. 2/1994, o lucrare nepublicată a lui N.G., *Studii de toponimie minoră (I)*, însoțind-o de articolul *Destine și cărți*, în care Pavel Țugui arată lupta disperată și plină de insucces a lui Grămadă de a-și tipări lucrarea după 1944.

Trecând acum la *secția de filologie* a facultății, vom începe prin a aminti de **Alexe Procopovici** (1884, Cernăuți – 1946, Cluj), titularul *catedrei de istoria limbii și literaturii române*. Doctor în filologie în 1919, profesor secundar la facultate, profesor agregat stagiar în 1919, profesor agregat în 1922, în același an profesor titular. A fost lingvist și filolog, specialist în limba română (în special fonetica) și limbile clasice, membru corespondent al Academiei Române. A publicat studii despre nazalizare și rotacism, având contribuții la editarea unor monografii lingvistice, ediții de cronicari (Ion Neculce). *Știința în Bucovina (I)* îi citează 11 lucrări, iar la B.A.R. se află 41 titluri.

A. Procopovici a avut-o ca asistentă pe **Silvia Slușanschi**.

Urmașul la catedră al lui A. Procopovici a fost **Sever Pop** (1901, Poiana Ilvei, com. Măgura, jud. Bistrița-Năsăud – 1961, Louvain), dar numai pentru foarte scurt timp, din luna martie 1940. Sever Pop s-a consacrat, îndeosebi, problemelor de dialectologie. Din 1941, a activat în străinătate (Roma și Louvain).

Titularul *catedrei de literatură română modernă și folclor* a fost **Leca Morariu** (1888, Pătrăuții Sucevei – 1963, Râmnicu Vâlcea). Studii universitare la Cernăuți, dr. fil. la Cluj. Profesor suplinitor la facultate din 1922, profesor agregat în 1924, titular din 1924. Îndepărtat din învățământ după 1944, viața i s-a curmat la Râmnicu Vâlcea în urma unor îndelungate suferințe morale și fizice. Vasile Vasile, care a publicat postum *Iraclie și Ciprian Porumbescu* (vol. I, 1988; vol. II încă nu a apărut), scrie în *Introducere* despre istoricul literar, filologul, profesorul, muzicologul (mai precis porumbescologul, muzica lui Ciprian Porumbescu fiind marea pasiune a vieții lui Leca Morariu). Emil Satco amintește de studiile lui despre Mihai Eminescu, Ion Creangă, de cercetările de istorie și critică literară. Leca Morariu a avut un rol important în promovarea și dezvoltarea culturii naționale în Bucovina. Opera lui fundamentală este cercetarea vieții și operei lui Ciprian Porumbescu. S-a ocupat și de istororomâni, Cernăuții devenind un centru important al studiului istororomânilor. A fost și un bun violoncelist. *Știința în Bucovina* îi citează 24 lucrări, *Muzica în Bucovina*, 13, iar B.A.R. înregistrează în jur de 70 de titluri.

Este regretabil că Leca Morariu nu și-a putut termina în formă definitivă monografia sa despre Ciprian Porumbescu. I. Datcu îl prezintă ca folclorist în *Dicționarul folcloriștilor (I)*.

Asistenții lui Leca Morariu au fost **Petru Iroaie** și **Traian Cantemir**.

Petru Iroaie (n. 1906, Mitocu Dragomirnei), lingvist și filolog, studii superioare la Cernăuți, doctoratul la Cernăuți (1936) cu teza *Cântecul popular istororomân*. Din 1942, lector de limba română la Universitatea din Palermo, iar din 1945, profesor

„incaricato“ tot acolo. Este membru al Societății Academice Dacoromana (Roma). *Știința în Bucovina (I)* îi menționează bogata activitate de popularizare a culturii române peste hotare, prin studii de literatură și folclor comparat și de lingvistică, publicate atât în limba română, cât și în limba italiană. Tot ea citează 19 titluri. La B.A.R. sunt înregistrate 21 titluri.

Traian Cantemir (1907, Pătrăuți). Studii universitare la Cernăuți, specializare la Școala Română din Roma și doctoratul la Cernăuți (1937) cu teza *Istroromâni*; a fost și profesor secundar la Hotin și Râmnicu Vâlcea. Între 1964 și 1973 a fost șef de catedră la Institutul Pedagogic din Bacău. Are contribuții importante în domeniile: memorialistică (amintiri despre N. Iorga, I.I. Nistor, L. Morariu, V. Gherasim ș.a.), istoria literaturii, folcloristică, lingvistică, stilistică, pedagogie etc. A alcătuit o *Gramatică istroromână* (în „Anuarul de lingvistică și istorie literară“), a publicat studii despre viața istroromânilor. *Știința în Bucovina* îi citează 11 lucrări. La B.A.R. sunt înregistrate 17 titluri.

Titularul *catedrei de limba și literatura latină* a fost **Radu Sbiera** (1876, Cernăuți – 1946, Caracal). Studii universitare la Cernăuți, doctor în filologie în 1903. A fost profesor de liceu iar din 1914 docent privat la Universitate. La 1 XII 1919 profesor titular. A suplinat mulți ani catedra de filologie indoeuropeană. Ion Prelipeanu notează în „Pagini bucovinene“, VI, 7 /67/ 1987, că, după păreri autorizate, Radu Sbiera a fost unul dintre cei mai buni profesori de limba latină din perioada interbelică. Lucrarea lui principală, *Gramatica limbii latine*, a fost tradusă și în limbile germană, franceză și spaniolă. I. Prelipeanu împarte opera acestuia în: studii de filologie clasică, studii de filologie română, scrieri literare și conferințe sau discursuri. A fost un om de știință și un eminent profesor. Din 1936 i-a fost asistent **Emilian Carp** (1893), licențiat în litere, doctorat în filologie, Cernăuți, profesor la Liceul „Mitropolitul Silvestru“ din Cernăuți (specialitatea: latina și germana).

Titularul *catedrei de limba și literatura elină* a fost **Dimitrie Marmeliuc** (1886, Liteni, jud. Suceava – 1970, București). Studii universitare la Viena, doctorat în filologie Viena (1913), profesor secundar. Din 1919, profesor stagiar la facultate, docent în 1920, profesor agregat 1921, titular, 1925. Este caracterizat în *Știința în Bucovina (II)* drept un profesor și filolog erudit, apreciat publicist, traducător și cercetător. Iar I. Datcu îi relevă meritele de folclorist. Marin Bucur, în *Istoriografia literară românească*, se referă la cursul despre Homer, ca o dezbateră pe marginea criticii europene de specialitate asupra acestui obiect, ca o frumoasă lecție de cultură și de umanism de-a lungul unui an universitar. *Știința în Bucovina* citează 28 de titluri. La B.A.R. sunt înregistrate 21 de titluri.

Asistentul lui D. Marmeliuc a fost **Aram Frenkian** (1894, Constanța – 1964). Licențiat al Universității cernăuțene în 1924/25, doctor în filologie. Marin Bucur în *op. cit.* îl caracterizează astfel: „Prof. A.F. a elaborat studii migăloase, savante, de larg laborator umanistic în domeniul culturilor vechi, cu preponderență în literatura greacă. El va urmări constituirea unor structuri în cadrul literaturii grecești (prototipul homeric), va clarifica interfezența de structuri, sensurile unor concepte teoretice (mimesis și muzica)“. Marin Bucur îi citează 12 lucrări dintre care două tipărite la Cernăuți și două la Paris. Cercetător al istoriei matematicii, cu cercetări despre matematicile sumeră, akkadiană, egipteană și grecească. (George Șt. Andonie, *Istoria științelor: matematica, mecanica, astronomia*, unde se dă greșit, totuși, anul de naștere al lui Frenkian - drept 1898). La B.A.R. sunt înregistrate 31 de lucrări.

Catedra de filologie romanică i-a aparținut lui **Eugen Herzog** până la moarte (1875, Viena – 17 XII 1928, Cernăuți). Studii de germanistică, romanistică și filosofie la Viena, discipol al lui W. Meyer-Lübke. Examen de docență la Viena (1900), apoi profesor suplinitor la Universitatea din Cracovia. Din 1912, profesor titular la catedra de filologie romanică din Cernăuți. Din 1914, membru corespondent al Academiei Române. Reputat romanist, susținător al concepției neogramatice. Abordează problema legilor fonetice în filologia romanică. Cele mai multe lucrări le-a consacrat limbii franceze. Împreună cu Vasile Gherasim a făcut și cercetări asupra dialectului din Marginea (jud. Rădăuți). Eugen Hertog a ținut și cursuri de literatură franceză. *Știința în Bucovina (III)* citează patru lucrări, iar la B.A.R. sunt 11 lucrări.

Urmașul său la catedră a fost **Ilie Bacinschi** (1882, Storojineț – 1958[?], București). Studii universitare la Cernăuți. Doctor în filologie în 1908. Bibliotecar la bibliotecile universitare din Cernăuți și Viena. Între 1911 și 1913, asistent universitar la Viena al prof. W. Meyer-Lübke, profesor de limba română la Academia Tereziană (Viena). Docent universitar la Cernăuți în iulie, 1920, în același an profesor agregat, în 1925, profesor titular, inițial la catedra de filologie romanică (limba italiană), atunci existând o singură catedră de romanistică și limba franceză: filologie romanică (limba franceză). Mai târziu această catedră s-a scindat în două catedre. După moartea lui Eugen Hertog, Ilie Bacinschi a trecut la catedra de romanistică, între timp suplinind catedra de limba și literatura franceză. A mai suplinit și catedrele de slavistică și de filologie indoeuropeană. Ilie Bacinschi a avut o activitate didactică bogată, însă activitatea științifică scrisă a fost foarte redusă. *Știința în Bucovina (III)* îi citează cinci articole de până în 1925 și încă un studiu până în 1946. La B.A.R. se găsesc trei titluri.

Catedra de limba și literatura franceză l-a avut titular până în 1928 pe **Eugen Hertog**, apoi a fost suplinită mai întâi de **Ilie Bacinschi** iar, în 1939/1940, de **I.D. Ștefănescu**.

Catedra de limba și literatura germană a fost suplinită de **Eugen Hertog** și, pentru un an, de **Franz Lang**. În februarie 1929, profesor suplinitor a fost numit **Victor Morariu** (1881, Toporăuți, jud. Cernăuți – 1946, Caransebeș). Studii universitare la Cernăuți, doctoratul în filologie la Cernăuți (1928). Profesor secundar la Liceul de băieți Ștefan cel Mare (Suceava). La facultate: profesor suplinitor în 1929, profesor agregat în 1931, profesor titular în 1934. A publicat extrem de mult, dar o exagerată modestie a făcut ca prea multe lucrări ale sale să rămână îngropate în ziare și reviste. Deși a fost sfătuit de mai multe ori să-și adune în volume opera risipită în periodice, Victor Morariu n-a dat urmare acestor îndreptățite îndemnuri. Spirit enciclopedic și excelent cunoscător al literaturii române, Victor Morariu a fost unul dintre cei mai mari germaniști români. A fost și un obiectiv cronicar cultural al Sucevei și un bun violonist. *Știința în Bucovina (II)* îi citează 32 titluri. La B.A.R. sunt înregistrate peste 24 de lucrări.

Catedra de limba și literatura engleză a fost ilustrată de **Dragoș Protopopescu** (1892, Călărași – 1946, București, sinucidere). A fost poet, prozator, eseist, traducător. Doctoratul și l-a luat la Sorbona (1924). Profesor suplinitor la facultate în 1923, profesor titular în 1925. Marin Bucur îl apreciază astfel: „D.P. a mers în studiile sale de anglicanism spre o cercetare fenomenologică a spiritului insular prin creație. Este un fel de psiholog al culturii engleze, văzută de la latitudinea noastră de viață. Fenomenul englez nu este nici cultură, nici civilizație, ci umanizație. Vizionarism practic, naturalism idealist și romantism tradiționalist sunt forme definitorii ale fenomenului englez în literatură”. Marin Bucur citează șapte lucrări de traduceri. La B.A.R. este

prezent prin treizeci și șase de lucrări. În anul universitar 1937/1938, profesorul a înființat la Cernăuți filiala Societății Culturale Anglo-Române.

În anul de studii 1938/1939, Dragoș Protopopescu fiind suspendat din serviciu pe motive politice, catedra a fost ocupată de **F.Y. Thompson**, prof. M.A. A ținut cursurile *Development of English Literature* și *British Institutions* și seminarele *English Literary Criticism*, *English Composition*, *Julius Caesar*.

Asistentă la catedra de engleză a fost **Irina Balmoș**. Din *Anuarul Liceului ortodox de fete „Elena Doamna“ din Cernăuți* (1941-1942) aflăm că era licențiată în engleză, franceză și română, profesor titular def. de engleză și germană, și că a predat la liceu ore de germană, franceză și engleză. La B.A.R. Irina Balmoș apare cu 2 titluri.

După cum am mai arătat, inițial a existat o catedră de filologie romanică (limba italiană), apoi ea a dispărut, rămânând numai lectorat, transformat, ulterior, în *catedra de limba și literatura italiană* în 1938. Cu această ocazie dr. fil. **Edgardo Giorgi-Alberti**, care fusese lector între 1933-1936, deveni profesor. Este autorul *Antologiei: Literatura italiană*, vol. I, *Texte alese din sec. XIV, XV și XVI*. (București), cuprinzând fragmente din opera lui Dante, Petrarca, Boccaccio, Lorenzo Magnificul, Poliziano, Pulci, Savonarola, Boiardo, Machiavelli, Guicciardini, Ariosto, Cellini și Tasso. Introducerile erau făcute în limba română. E foarte apreciat și iubit de studenți. Dar în anul 1939 pleacă din capitala Bucovinei, locul lui ocupându-l **Giovanni Alessio**, doctor în filologie, care și după plecarea lui din România se va ocupa de probleme istorico-etimologice românești. La B.A.R. se află o lucrare din 1942 tratând despre asemănări lingvistice româno-siciliene, precum și un dicționar etimologic al limbii italiene în mai multe volume, apărut sub egida Universității din Florența (autori: Carlo Battisti și Giovanni Alessio). La B.A.R. se găsește și *Antologia* lui Edgardo Giorgi-Alberti.

Catedra de limba italiană l-a avut asistent pe prof. sec. **Ermenegildo Istoc**, care lucra cu începătorii.

Catedra de slavistică, suplinită și de Ilie Bacinschi, a fost ocupată de **Grigore Nandriș** (1895, Mahala, jud. Cernăuți – 1968, Londra). Studii superioare la București, continuate la Viena, Cracovia și Paris (indoeuropenistică și slavistică), doctorat în filologie la Universitatea din Cracovia (1922). Membru al Școlii Române din Paris (1923-1925). Profesor agregat în 1926, titular în 1929. A jucat un mare rol în viața culturală bucovineană și ca președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. A fost un lingvist și filolog reputat, un eminent slavist, dar și un istoric de artă. Din 1940 s-a stabilit în Anglia, devenind profesor la Universitatea din Londra. Studiile sale au fost orientate cu precădere asupra relațiilor româno-slave. Editor al *Documentelor slavo-române de la Muntele Athos*. Este și autor al unei *Gramatici române* (Londra, 1945). A publicat studii de filologie și istorie literară, lucrări cu caracter literar, memorialistică. *Știința în Bucovina (I)* citează 28 de lucrări. La B.A.R. se află 36 de titluri.

La secția de filologie a mai existat și o conferință, *Dialecte transdanubiene*. Conferențiar era **Cristea Geagea** (1878, Abdella [Abella], jud. Grebena [Grevena], Epir [Pind] – 1943, Cernăuți). Studii superioare la Cernăuți, doctorat în filologie la Leipzig (1910), fost institutor la Iannina, apoi profesor la Școala Superioară Românească din Salonic (1910-1919). Apoi profesor secundar la Liceul „Aron Pumnul“ și Școala Normală de Băieți din Cernăuți. Lector pentru dialectologie în 1924, conferențiar suplinitor în 1928, conferențiar def. în 1930. La B.A.R. se află două lucrări: *Elementul grec în dialectul aromân și Dialectele române*.

Este curios faptul că în perioada interbelică Catedra de filologie indo-europeană a fost mereu suplinită și nu a avut un titular. Cel care a deținut-o ca suplinitor, aproape tot timpul, a fost **Radu Sbiera**. Alți suplinitori: **Dimitrie Marmeliuc**, **Teofil Sauciuc-Săveanu** și **Ilie Bacinschi**.

La Catedra de filologie indo-europeană a existat o conferință liberă deținută de **Vlad Bănățeanu** (1900, Timișoara – 1963, București). Studii superioare de drept și litere la Cernăuți. Doctor în drept (1923) și în filologie (1931) (ambele la Cernăuți). Este diplomat la Paris la École des Hautes Études și École des langues orientales. Jana Balacciu și Rodica Chiriacescu îi consacră un substanțial articol în *Dicționarul de lingviști și filologi români*, citându-i douăzeci și cinci de articole și studii. Majoritatea lucrărilor sunt consacrate limbilor orientale. Sunt valoroase studiile sale despre limba și cultura clasică armeană, publicate în limbile franceză, armeană, germană, engleză și română. *Știința în Bucovina (III)* amintește de 71 de lucrări. La B.A.R. se găsesc peste 40 de lucrări. La Cernăuți a predat următoarele cursuri: limba armeană clasică, limba persană veche, introducere în fonetica comparată a limbilor indo-europene, literatura limbilor indo-europene, morfologia comparată a limbilor indo-europene, morfologia comparată a limbilor germanice, limba gotică, fonetica vechei islandeze, gramatica sanscrită, albaneza, vechea islandeză (morfologie), morfologia verbului indo-european, morfologia verbelor în limbile germanice, numele și limbile indo-europene. Vlad Bănățeanu a fost membru fondator al Societății Române de Orientalistică și primul ei președinte. A fost și bibliotecar al Bibliotecii Universității din Cernăuți.

Facultatea a avut mai multe *lectorate*.

Lectoratul de limba franceză a fost onorat de prezența unor cadre didactice de mare valoare. Un nume foarte cunoscut este **Paul Henry**. El a petrecut zece ani în România, mai întâi la Cernăuți, apoi la București ca director al Institutului Francez. Va deveni apoi profesor și rector al Universității din Rennes. În 1984, i s-a publicat în traducere românească lucrarea: *Monumentele din Moldova de Nord de la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea*. S-a spus că România a fost pentru Paul Henry a doua sa patrie. Vasile Drăguț notează în postfața sa: „În rândul savanților străini care s-au devotat cu competență și afectuoasă pasiune cercetărilor monumentelor românești P.H. ocupă un loc de excepție, atât prin numărul studiilor publicate, cât și prin densitatea științifică a acestora“. Vasile Drăguț scoate în evidență faptul că prin apariția în 1930 a volumului *Les églises de la Moldavie du Nord* Paul Henry a dobândit un drept de întâietate, căci lucrarea sa era prima încercare de sinteză complexă privind ansamblul monumentelor românești, apreciate atât prin caracteristicile lor arhitectonice, cât și prin zestrea lor de pictură murală. La B.A.R. se găsesc 9 lucrări.

Un alt lector a fost **Ernst Kallos** (1889), doctor în filologie, profesor la Liceul „Aron Pumnul“ și la Seminarul Pedagogic din Cernăuți. A publicat numeroase lucrări despre limba și literatura franceză. B.A.R. posedă trei titluri de carte.

Dar înaintea lui E. Kallos fusese lector **Georges Rousseau**, diplomat de la Sorbona.

O figură interesantă a fost baronul **Michel Dard** (1903, Aire, dep. Pas de Calais), licențiat în litere și drept, lector la Universitatea Cornell (New York), la Constantinopol, iar, din 1936, la Cernăuți. Pe coperta romanului său *Mélusine* (Paris, 1966) se dă o caracterizare a lui Michel Dard. Acesta a fost un călător, un profesor, un funcționar internațional, martor sau actor al timpului nostru, cu o mare parte din viață petrecută în străinătate. A făcut de mai multe ori înconjurul lumii. B.A.R. se află în

posesia a trei romane ale fostului lector de la Cernăuți, precum și a unei traduceri din limba engleză.

Alți lectori: **Charles Singevin**, 1938/1939. B.A.R. posedă două lucrări semnate cu inițialele C.S. (1969 și 1988), dar nu suntem decizi să-l identificăm pe autorul celor două volume cu lectorul de la Cernăuți, **G. Demanthon**, în anul de studiu 1939/1940.

Lector pentru limba *germană* era **Franz Lang** (1884, Altstadt, Moravia – 1966, Germania), profesor la Liceul „Cuza Vodă” din Cernăuți și director al Căminului de elevi germani din Cernăuți. A suplinit catedra de germanistică în anul de studiu 1921/1922. La facultate a ținut cursuri de istorie a limbii germane și a literaturii germane de la origini până la 1500. La B.A.R. se găsește volumul colectiv *Buchenland* (1961) (München). Erich Beck în cunoscuta lui *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina* (vol. I) citează peste treizeci de articole risipite, în special, în calendare de limbă germană și în reviste din țară și din Germania în legătură cu cultura și istoria populației de limba germană din Bucovina, în legătură cu limba vorbită de această populație.

Lectoră pentru limba *engleză* a fost **Ioana Allaci** (născută Ott) (1894, Suceava), doctor în filologie, licență în litere 1918, profesor suplinitor (germana, engleza), data abilitării 1 septembrie 1919, în anul școlar 1930/31 era profesor titular def. la același liceu, Liceul de fete Nr. 2 din Cernăuți, având trecut examenul de capacitate (specialitate: filosofie, germană, engleză). Avea o vechime de doisprezece ani în învățământul secundar.

Lector pentru limba *polonă* a fost **Waclaw Sanicki**, iar pentru limba *cehă*, **Milan Pavel Šesan** (1910, Cernăuți – 1981). Licențiat în teologie (Cernăuți) și litere (Praga), doctor în istorie și filosofie (Praga) și teologie (Cernăuți), a devenit profesor de istoria bisericii universale la Facultatea de Teologie, Cernăuți, iar apoi la Sibiu. E un reputat istoric al bisericii, cu contribuții originale. La B.A.R. se pot consulta 30 de lucrări.

La limba *italiană*, în afară de Edgardo Giorgi-Alberti, a mai funcționat ca lector și **Francesco Politi** (1907, Taurisiano [jud. Leca]). Doctor în filologie, studii superioare la Genova și Florența, profesor secundar în Italia. La Cernăuți a fost profesor și la Liceul „Aron Pumnul” și la Seminarul Pedagogic Universitar.

La facultate a mai funcționat și un *lectorat de muzicologie*. Lector fiind muzicologul și compozitorul **George Onciul** (1904, Cernăuți – 1981, Ansbach, Germania). Licențiat în drept și studii muzicale la Academia de Muzică din București. Între 1930 și 1940 a fost profesor la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cernăuți. Emil Satco scrie în *Arta în Bucovina* (vol. II), Suceava, 1991: „A compus coruri, a capella, piese pentru pian, muzică de cameră, publicând în perioada interbelică importante studii de muzicologie și istoria muzicii. S-a preocupat de recuperarea însemnatei colecții de manuscrise ale lui Matthias Friedwagner, pe care le-a remis Bibliotecii Academiei Române”. În afară de compoziții, E. Satco mai citează și șase lucrări de muzicologie. La B.A.R. sunt înregistrate cinci lucrări.

Acesta a fost, în limitele documentării noastre, corpul didactic al Facultății în perioada interbelică, insistând asupra unei oarecare insuficiențe de informație, datorită faptului că între 1919-1923 și 1928-1933 nu au apărut anuare ale Universității. O altă greutate o constituie faptul că foarte multe cadre didactice și-au publicat rezultatele cercetărilor științifice mai ales în reviste, anuare, calendare și chiar ziare. În

asemenea condiții, și în lipsa unor volume, care să reunească aceste contribuții disparate, acestea nu mai ajung să fie depistate întotdeauna de cercetătorul care ar dori să le cunoască. Nici datele biografice despre asistenți nu sunt date în respectivele anuare, ele putând fi eventual găsite în anuarele unor licee, dacă asistenții erau și profesori secundari.

Anuarele din ultimii ani au reprodus și rapoartele de activitate ale corpului didactic, dar aceste rapoarte sunt foarte diferite ca precizie. Unele sunt foarte amănunțite, altele mai mult decât sumare. Probabil atunci nu s-a impus un chestionar exact. Dacă toate rapoartele ar fi cuprins o anumită cantitate de informații, acum am fi avut o oglindă corectă privind derularea orelor de seminar.

La seminariile lui *Traian Brăileanu* se țineau referate și se prezentau lucrări care apoi se discutau.

Alexandru Ieșan a analizat o serie de opere de psihologie, dezbătându-se îndeosebi problemele tineretului în lumina psihologiei și sociologiei și tratându-se probleme de psihologie a cugetării, cu aplicare la viața socială. S-au discutat probleme de caracterologie, de psihologie a maselor în legătură cu problemele tratate la cursuri. S-a pus de către studenți și problema crizei culturale.

Traian Chelariu a ținut proseminar cu începătorii, îndrumând unele lucrări de seminar și familiarizându-i pe studenți cu uzul și rostul aparatelor de psihotehnică.

Constantin Narly a studiat după Peter Petersen planul Jena, dezbătându-se în seminar o serie de chestiuni filosofice, psihologice și pedagogice, precum și alte metode și curente de educație. În afară de aceasta, a îndrumat activitatea teoretică și practică la Seminarul Pedagogic Universitar, având sute de candidați.

Silvestru Găină a ținut seminare în legătură cu istoria învățământului românesc, fiind și el activ la Seminarul Pedagogic Universitar.

La seminariile lui *Ion I. Nistor* s-au citit referate și recenzii și în legătură cu publicațiile noi apărute, precum și cu tezele de licență. S-au citit și interpretat texte vechi de documente și cronici în legătură cu originea românilor și cu istoria statului român.

Ilie Corfus, la proseminar îi familiariza pe studenți cu izvoarele istorice, cu bibliografia referitoare la istoria românilor până la 1500.

Teofil Sauciuc-Săveanu s-a ocupat de izvoarele istoriei romane. Sub îndrumarea lui, studenții elaborau diverse teme, precum: Începuturile administrației romane în Egipt, Egiptul ca provincie romană, Războaiele punice (de Tit Liviu), Urcarea pe tron a lui Tiberius (după Tacitus), Reforma agrară în lex licinia-sextia și reforma agrară românească etc.

*Romulus Cânde*a a discutat probleme de metodologie istorică, felurile izvoarelor, critica și interpretarea lor, valoarea documentelor, calitățile mărturisirilor istorice. Discuții asupra concepției istorice, problema continuității elementului roman sau romanizat în Dacia, Britania, Bavaria de Sud, Noricum, Retia, istoria universală și istoria națională, documentația cu privire la viața orășenească din Evul Mediu și din zilele noastre. Analizarea revistelor științifice și a unor lucrări mai noi române, franceze, germane, italiene și polone de Ferdinand Lot, Henri Pirenne, N. Iorga ș.a.

Alexandru Tzigara-Samurcaș a tratat la seminar capitole din materia cursurilor, aprofundând discuțiile. La fel a procedat și *I.D. Ștefănescu*.

Vasile Grecu a făcut interpretări de texte de istorie a Bizanțului de Nichita Chemiades, Duca etc., apoi exerciții de paleografie bizantină. Iar studenții au prezentat lucrări de seminar.

Nicolae Grămadă a cercetat la seminar vechile instituții moldovenești pe bază de documente, a făcut exerciții de paleografie latină și lucrări speciale cu studenții: determinarea datei și a provenienței unor monumente grafice latine pe baza criteriilor de cercetare paleografică. S-au citit texte latine din secolele VI și VII.

Alexe Procopovici și-a obligat studenții să facă fiecare câte o lucrare de seminar în legătură cu problema istororomână.

Studenții lui *Leca Morariu* au prezentat recenzii și lucrări de seminar despre scriitori români și reviste românești. Între subiectele discutate au fost și opera poetului și traducătorului bucovinean Constantin Berariu, manualele de limba română pentru liceu ale profesorului bucovinean Constantin Loghin, precum și cartea acestuia *Geschichte der rumänischen Literatur*.

La proseminar *Petru Iroaie* și *Traian Cantemir* au discutat și principii generale de literatură.

Radu Sbiera a cercetat opera lui Plautus, în special comedia *Aulularia*. Studenții au scris lucrări de seminar în limba latină, care erau luate în discuție.

Proseminarul lui *Emilian Carș* era axat pe probleme de gramatică practică și pe interpretări de autori latini.

Dimitrie Marmeliuc explica la seminar fabulele lui Esop, citea și comenta *Antigona* de Sofocle.

Aram Frenkian a făcut exerciții de gramatică elementară pentru a-i pregăti pe studenți pentru citirea de texte din clasicii elini și din autorii tratați conform programelor întocmite de cadrele de istorie antică și bizantinologie.

Ilie Bacinschi conducea lucrări de seminar în probleme de istorie și critică literară și de evoluție istorică a fenomenelor lingvistice tratate la curs.

La *Victor Morariu* seminariile cuprindeau trei categorii de activități: lecturi și discuții în legătură cu cursurile, lucrări de seminar și lucrări de control scrise în clasă. Lucrările de seminar tratau probleme de istoria literaturii germane, dar și subiecte de interes românesc, ca, de exemplu, *Der deutsche Roman in der Nachkriegszeit in Siebenbürgen*.

Dragoș Protopopescu a făcut interpretări la *The Tempest* de Shakespeare. Studenții făceau lucrări de seminar în legătură cu literatura elisabetană și cu romanul englez din secolele XVII și XIX.

Ioana Allaci l-a interpretat pe Shakespeare (*Hamlet* etc.).

Irina Balmoș a făcut un seminar de engleză veche și medie, un seminar de fonetică și engleză modernă, precum și un proseminar cu exerciții elementare pentru toți studenții. A condus și lucrări pentru studenții de la istorie și de la limba română.

Grigore Nandriș a luat în dezbateri, în cadrul proseminarului său, elemente de slavistică, inițiindu-și discipolii în domeniul limbii vechi bisericești, cercetată sub aspect teoretic și practic, prin exerciții și interpretări de texte ușoare, ajungând la inscripții și documente slavo-române (pentru studenții de la istorie) și texte comparate cu vechile traduceri românești (pentru studenții de la limba română). La seminarul ținut de el s-a interpretat epopeea *Slovo o polke Igoreve* și s-au discutat referate asupra unor lucrări noi din domeniul slavisticii, alternând cu discuții pe probleme de fonetică generală.

Cristea Geagea a făcut exerciții practice și interpretări de texte dialectale.

Baronul *Michel Dard* a avut un seminar de explicare de texte: *Madame Bovary* de Flaubert și *Poemes choisies* de Verlaine, analize literare dublate de analize grama-

ticale, studii de vocabular, de sintaxă și filologie. La seminar studenții au făcut lucrări despre literatura franceză contemporană.

Spațiul nu ne mai permite să abordăm alte probleme foarte importante.

Despre periodicele editate de facultate sau de profesori, vezi lucrarea subsemnatului: *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, E.D.P., 1993.

Ar mai trebui discutată prezența personalului didactic în viața culturală a Bucovinei și a țării întregi, extensiunea universitară prin conferințe etc., colaborarea între profesori și studenți, activitatea publicistică, rolul Seminarului Pedagogic Universitar, contribuția studenților de la facultate la viața culturală etc. Să nu uităm apoi că mulți profesori au fost decorați, au fost membri ai Academiei Române, au fost premiați de Academia Română, că foarte mulți licențiați și doctori ai facultății au ajuns apreciați oameni de știință în țară și în străinătate. Despre aceste probleme, din lipsă de spațiu, nu a fost posibil să relatăm în acest studiu informativ.

SUMMARY

The study offers information on some aspects of the activity carried on by the Faculty of Philosophy and Letters in Cernowitz during the Romanian inter-war period. This Faculty had three departments: Philosophy, History and Philology, the first knowing a larger development. It benefitted of a valuable teaching staff, some of the teachers also becoming world-wide known. The scientific and didactic activity was remarkable. The study also presents the activity within the university of the teaching staff, the cultural activity outside the university being left out because of lack of space.

Restituiri

CRONICĂ*

1. Situația Muzeului Bucovinei în timpul ocupației sovietice. Surprinsă de evenimentele din 28 iunie 1940, conducerea Muzeului Bucovinei n-a putut evacua nici cea mai mică parte din colecțiile Muzeului. Aceste colecții au fost transportate de sovietici, în toamna aceluși an, în clădirea reședinței mitropolitane, unde au fost amestecate cu colecțiile Muzeului Eparhial. Pierderile suferite de muzeu în cursul ocupației sovietice au fost considerabile. S-a pierdut aproape întreaga colecție de păsări și animale împăiate din secția științelor naturale, colecție pe care sovieticii au aruncat-o în pivnițele clădirii mitropolitane, unde umezeala și moliile au distrus această colecție. Au dispărut o mulțime de monete de valoare: 134 monete romane, 2 grecești, 2 macedonene, 2 barbare, apoi un însemnat număr de monete moldovenești: 5 de la Petru Mușat, 39 de la Alexandru cel Bun, 9 de la Iliaș, 1 de la Ștefan II, 8 de la Ștefan cel Mare, 2 de la Bogdan II, 2 de la Bogdan cel Orb, 14 de la Ștefăniță-Vodă, 1 de la Ion Vodă cel Cumplit, un mare număr de șalăi bătute în monetăria de la Suceava. De asemenea, a dispărut tezaurul monetar aflat de d-l dr. T. Balan la Lehăceni, în jud. Cernăuți, în 1939, și dăruit Muzeului, apoi mai multe sute de monezi din epoca mai nouă, din diferite state. S-a pierdut tezaurul de aur de la Mărăței, au dispărut toate obiectele de aur și argint, precum și diferite obiecte din secția arheologică. Și secția meseriilor a suferit pierderi însemnate.

După eliberarea Bucovinei, colecțiile au fost aduse înapoi în clădirea muzeului și s-au organizat trei secții: arheologică, istorică și etnografică. În cadrul secției etnografice s-a organizat o cameră țărănească și o stână, cu tot inventarul corespunzător.

2. Colecția de vechi documente moldovenești a Muzeului Bucovinei. Muzeul Bucovinei posedă o bogată și prețioasă colecție de vechi documente voievodale moldovenești. Un număr de 34 de documente fusese evacuat de autoritățile austriece la Viena în cursul războiului mondial, iar după război a fost restituit statului român, dar abia în primăvara anului 1942 muzeul a putut redobândi documentele evacuate. Dăm lista tuturor documentelor moldovenești, astăzi proprietate a muzeului, scrise în mare parte pe pergament: *Alexandru cel Bun*: 1408, Nov. 18; 1418, Ian. 15; 1427, Dec. 28; *Ștefan II*: 1447, Febr. 11; *Bogdan II*: 1450, Sept. 3; 1450, Oct. 7; *Petru III Aron*: 1454, Aug. 25; *Ștefan cel Mare*: 1464, Aprilie 28; 1466, Nov. 13; 1472,

* Apud *Anuarul Muzeului Bucovinei*, Cernăuți, 1944, p. 292-296.

Aprilie 25; 1472, Sept. 3; 1475, Aprilie 25; 1502, Martie 7; *Bogdan III*: 1508, Febr. 2; 1514, Iulie 8; *Ștefăniță Vodă*: 1518, Nov. 9; *Petru Rareș*: 1527, Martie 15; 1528 (f. lună); 1529, Aprilie 23; 1529, Iulie 30; 1532, Febr. 7; 1537, Martie 30; *Iliș II*: 1548, Mai 27; *Alexandru Lăpușneanu*: 1555, Aprilie (trad. germ.); 1556, Aug. 31; *Petru Șchiopul*: 1575, Martie 30; 1585, Iunie 23; 1586, Martie 15; 1586, Iulie 19; 1587, Mai 22; 1588, Ianuarie 11; *Jeremie Movilă*: 1605, Iunie 1; *Ștefan Tomșa*: 1613, Iunie 1; 1622, Nov.; 1622, Dec. 30; 1623 (f. lună); 1623, Iulie 11; *Gaspar Gratiani*: 1620, Martie 20; *Radu Mibnea*: 1624, Ian. 7; 1624, Martie 15; 1625, Febr. 11; un document cu partea de jos ruptă; *Miron Barnovschi Movilă*: 1627, Mai 5; 1627. Aprilie 30; 1628, Nov. 5; 1628, Dec. 9; *Moise Movilă*: 1633, Aug. 25; *Vasile Lupu*: o jumătate de document, cu datarea lipsă; 1636, Iulie 27; 1637, Ian. 2; 1637, Aprilie 7; *Gheorghe Ștefan*: 1660, Ian. 9; *Istrate Dabija*: 1762, Febr. 28; 1665, Ian. 11; *Gheorghe Duca*: 1683, Ian. 9; *Constantin Cantemir*: 1692, Ian. 30; *Antiob Cantemir*: 1700, Febr. 15; 1705, Iunie 5; 1707, Febr. 5; *Constantin Duca*: 1702, Febr. 17; *Mihai Racoviță*: 1703, Nov. 30; 1704, Oct. 29; 1704, Nov. 24; 1707, Dec. 11; 1707, Dec. 11; 1717, Iulie 7; 1719, Aprilie 15; 1723, Dec. 4; *Dimitrie Cantemir*: 1710, Dec. 26; *Nicolae Maurocordat*: 1710, Febr. 3; 1711, Nov. 20; *Grigore Ghica*: 1727, Mai 8; 1727, Iunie 14; 1729, Aprilie 17; 1730, Ian. 25; 1736, Febr. 13; *Constantin Maurocordat*: 1733, Mai 13; 1734, Ian. 12; 1734, Ian. 13; *Constantin Racoviță*: 1752, Martie 18; 1756, Aprilie 21; *Matei Ghica*: 1755, Febr. 15; *Scarlat Ghica*: 1757, Mai 25; *Ioan Teodor Callimachi*: 1759, Iunie 2; *Gr. Al. Ghica*: 1766, Ian. 10; *Grigore Callimachi*: 1767, Mai 20; 15 vechi documente private moldovenești, între care 3 zapise de danie de la vist. Iuga din 1476, Ian. 25, Iunie 1 și Iunie (fără indicarea zilei); 35 vechi zapise bucovinene; apoi: 2 documente muntene, 3 documente poloneze și 1 document turcesc.

3. Secția arheologică a Muzeului Bucovinei. Colecțiile pre-și protoistorice ale Muzeului sunt adăpostite în două săli, dintre care prima tratează problema omului quaternar, evoluția culturii lui și a mediului organic și anorganic înconjurător. Pe lângă o serie tipică, compusă din silexuri, provenite din diferite stațiuni clasice ale Franței de Sud (donatiunea d-lui dr. C. Ambrojevici), ca La Micoque, Le Monstier, Laagerie Haute, Les Eyzies etc., subsecțiunea paleolitică mai conține multe sute de obiecte paleolitice, lucrate în cremene și descoperite de d-l dr. C. Ambrojevici cu prilejul unor săpături sistematice efectuate de d-sa de la 1923-1939 pe teritoriul Bucovinei și al Basarabiei de Nord. Colecția aceasta reprezintă în modul cel mai complet paleoliticul superior românesc (Aurignacianul târziu și final), – material aflat în stațiunile Bila lângă Cernăuți și Zamostea pe Ceremuș, ca și acela descoperit la Hotin, Chișla-Nedjimeni lângă Hotin, Voronvța, Babin, Cormani, Răspopinți, Ojevo, Naslavcea și multe altele din regiunea Nistrului în Basarabia de Nord. Epipaleoliticul este reprezentat printr-un silex microlitic de formă romboidală, găsit de d-l dr. C. Ambrojevici în 1932 în apropierea binecunoscutei așezări eneolitice Darabani pe Nistru lângă Hotin. Această piesă este caracteristică civilizației numită tardenoisianul mijlociu. Macrofauna quaternară se compune din osemintele diferitelor mamifere terestre. Acest material a fost adunat în decursul unei perioade îndelungate, de la înființarea primelor colecții ale Muzeului până în prezent și constă în majoritatea cazurilor din obiecte aflate ocazional în diferite colțuri ale Bucovinei. Dintre ele menționăm oseminte de *Elephans primigenius*, *Bos primigenius*, *Bison priscus*, *Cervus elephus*, *Rangifer acticus fossilis*, *Alces palmatus*, *Megaceros hibernicus*, *Equus caballus*, *Rhinoceros sp.* și altele. Foarte interesante sunt osemintele animale-

lor quaternare, descoperite împreună cu resturile civilizației paleolitice, fiind rămășițe de trofee ale vânătorului primitiv în regiunile noastre.

Un profil, tăiat prin straturile de civilizație ale stațiunii paleolitice din Zamos-tea, luat și păstrat în forma unui monolit, într-o cutie de lemn, ilustrează condițiunile stratografice ale depozitelor noastre quaternare, conținând rămășițele civilizației paleolitice.

O serie de planșe fotografice fixate pe pereți reprezintă stațiunile paleolitice clasice românești din regiunea Nistrului.

Din colecțiile expuse în a doua sală, să amintim înainte de toate un frumos asortiment de obiecte protoneolitice, cu caracter campignian, descoperite de d-l dr. C. Ambrojevici la Ojeva pe Nistru în județul Hotin. O vitrină întregă conține numeroase topoare, ciocane găurite, dălți și alte instrumente ale epocii pietrei poleite târzii, aflate ocazional în Bucovina sau descoperite în timpul săpăturilor sistematice ale d-lui dr. C. Ambrojevici în Basarabia de Nord. Un deosebit interes muzeologic oferă o serie întregă de piese, prezentând fazele succesive ale perforării unui topor ciocan de piatră cu ajutorul unui sfredel gol înlăuntru, adunate cu prilejul unor săpături efectuate într-o stațiune eneolitică la Darabani lângă Hotin.

Tot de acolo, ca și din săpăturile de la Șipeniț și alte numeroase așezări eneolitice din Bucovina și Basarabia de Nord provine un bogat și variat inventar cultural, – compus din diferite obiecte casnice, confecționate în piatră, os, corn și lut ars, plastică primitivă, constând din figurine zoo- și antropomorfe, industrie litică etc. – Acest material e expus într-o vitrină separată.

Grosul colecțiilor, aflătoare în această sală, se compune însă din ceramică, descoperită la Șipeniț. Vase mici și mari, cu și fără capace, – având forme foarte variate –, ca și enigmaticele vase duble fără fund, zise „vase binocle“, lipsite de orice ornamentație sau împodobite uneori cu ornamente lucrate în culori, constituie acest grup de exponate.

Să mai amintim în fine puține obiecte din epoca de bronz mai înaintată, oglinda de bronz din perioada scitică, ca și câteva vârfuri de săgeți din aceeași epocă.

Un interes deosebit de mare îl reprezintă însă ceramica daco-getică, descoperită de d-l S. Kanjuk la Adâncata, jud. Storojineț. Din timpurile mai noi, Muzeul posedă un vas gotic, aflat la Cernăuți, precum și resturi de ceramică medievală, armament, lucruri de podoabă, encolpioane, și alte obiecte, aparținând secolelor X-XII.

4. Săpăturile arheologice de la Mahala. În august 1943 s-au efectuat sub conducerea d-lui dr. C. Ambrojevici cercetările și săpăturile arheologice în comuna Mahala, jud. Cernăuți. Aceste lucrări au fost subvenționate din partea Comisiei monumentelor istorice din București și de către direcțiunea Muzeului Național de Antichități al capitalei. Cu acest prilej a fost scos la lumina zilei un material arheologic foarte bogat, constând din abundente resturi de ceramică eneolitică, obiecte casnice, industria litică, precum și plastică primitivă, lucrată în lut ars. Aceasta din urmă este reprezentată printr-o serie de figurine zoo- și antropomorfe. Ansamblul inventarului cultural, aflat în așezarea eneolitică din Mahala, poartă caracterul civilizației, numite Cucuteni B și C.

Dintre lucrurile care merită o deosebită atenție, să amintim un model mic de vas dublu, zis „binoclu“, de la care s-a păstrat un singur tub, precum și o piesă reprezentând în miniatură o covată. Amândouă obiectele sunt executate în lut ars. Săpăturile arheologice la Mahala, începute cu mult succes în vara anului curent, vor

fi continuate în campania de cercetări preistorice în anul viitor, mai ales ținându-se seamă de faptul că împrejurimile acestei comune s-au dovedit în timpul din urmă ca foarte bogate în rămășițele civilizațiilor pre- și protoistorice.

Avem toată speranța că nu vor lipsi nici urme de paleolitic în această regiune.

5. Programul de activitate al Muzeului. În adunarea generală a Curatorului Muzeului Bucovinei, mai 1943, s-a fixat următorul program de activitate: executarea de săpături în stațiunile preistorice bucovinene; sporirea colecțiilor etnografice; dobândirea de obiecte relative la viața românilor bucovineni în timpul stăpânirii austriece; înjghebarea unui muzeu industrial; întemeierea în cadrul Muzeului Bucovinei a unei secții de cercetări de etnografie și folclor; dobândirea unei clădiri pentru a obține sălile necesare pentru adăpostirea prisosului de obiecte, organizarea unui muzeu industrial, instalarea unui atelier de lucru și pentru organizarea de expoziții.

În cursul acestui an, colecțiile muzeului au sporit cu următoarele obiecte: o colecție de peste o mie de obiecte preistorice, cumpărată cu suma de 50 000 lei. Diferite unelte vechi agricole; o moară cu mânere, purtată cu mâna, cumpărată în Frumosul din jud. Câmpulung Mold.; o colecție de medalii bucovinene; două cruci din vechiul cimitir din orașul Suceava; trei sute de fotografii înfățișând personalități din viața culturală și politică bucovineană dinaintea de 1914. În același timp, direcțiunea muzeului a întreprins pașii necesari pentru dobândirea minunatei colecții de obiecte etnografice bucovinene transportată în Germania în toamna anului 1940 de fostul învățător Dressler din Ilișești, plecat în Germania.

6. Subvenții. Lipsit de mijloace materiale proprii, pentru a-și putea desfășura activitatea, Muzeul Bucovinei a apelat și în trecut și apelează și astăzi la sprijinul generos al diferitelor autorități și instituții publice. Astfel muzeul a obținut următoarele subvenții după întoarcerea din refugiu: în 1941-1942: De la Camera de Industrie și Comerț din Cernăuți: 20 000 lei; de la Primăria municipiului Cernăuți: 20 000 lei. În 1942-1943: de la guvernământul provinciei Bucovina: 100 000 lei; de la Camera de Industrie și Comerț din Cernăuți: 50 000 lei. În 1943-1944: de la guvernământul provinciei Bucovina: 300 000 lei; de la Camera de Industrie și Comerț din Cernăuți: 50 000 lei; de la Mitropolia Bucovinei: 30 000 lei; de la Primăria municipiului Cernăuți: 25 000 lei.

7. Mai multă grijă pentru monumentele istorice din Bucovina. Mărturiile evlaviei înaintașilor noștri și ale culturii noastre din trecut trebuie păstrate cu o deosebită grijă. Această grijă pentru buna conservare a monumentelor istorice e o obligație elementară pentru noi, cei de astăzi, beneficiarii muncii trudnice din trecut. Totuși, de mai mulți ani, în Bucovina, depozitarea a atâtor comori de artă, nu putem înregistra rezultatele pozitive ale unei astfel de griji. Nu cunoaștem cauzele vinovatei abdicări de la îndeplinirea unei datorii naționale elementare. Îi constatăm doar urmările nenorocite. Biserica Sf. Dumitru din Suceava și clopotnița stau de atâția ani dezbrăcate de tencuială, ca un copac fără frunze în mijlocul iernii. O parte din zidurile cetății voievodale din Suceava se surpă. Zidul de piatră de la Zanca se distruge de către unii orașeni, cu suflul gol de dragoste și evlavie pentru rămășițele trecutului. Acoperișul clopotniței din Mănăstirea Humorului e distrus de atâta vreme. Ploile, care trec nestingherite prin acoperiș, au început să macine zidăria de piatră. Pictura peretilor din afară ai vechilor biserici bucovinene se distruge din cauza intemperțiilor.

Acum câțiva ani, Muzeul Bucovinei a vrut să ia inițiativa organizării unei chete, într-o duminică, în toate orașele Moldovei întregite, pentru adunarea fondurilor necesare pentru întărirea zidurilor cetății din Suceava, dar i s-a dat să înțeleagă că această inițiativă ar atinge atribuțiile suverane ale Comisiei monumentelor istorice, și a trebuit să renunțe la realizarea inițiativei.

Și totuși trebuiesc luate măsuri, câtă vreme nu-i încă prea târziu, pentru a împiedica acțiunea dăunătoare a dintelui vremii în corpul vechilor monumente istorice bucovinene. Ne facem ecoul opiniei publice din Bucovina și cerem în mod stăruitor Comisiei monumentelor istorice să ia neîntârziat toate măsurile necesare pentru o bună conservare a vechilor monumente istorice din părțile acestea ale țării.

SUMAR

Glazul Bucovinei Nr. 1-4, 1995

DIN ISTORIA NEAMULUI

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Ștefănescu Ștefan, *Românii și conștiința europeană în secolul al XVI-lea*, nr. 2, p. 3 - 11.
- Bordeian Valentina, *Biserica Sf. Spiridon din Herța*, nr. 2, p. 30-34.
- Ciobanu Petre, *Din trecutul satului bucovinean Cupca*, nr. 4, p. 27-33.
- Duțu Tatiana, Anghel Florin, *În legătură cu „așa-zisa răscoală de la Hotin“ (7-21 ianuarie 1919)*, nr. 3.
- Leapunov Iuri, Olaru Dragoș, *Refugiații ruși la Cernăuți (1919-1923)*, nr. 3, p. 11-17.
- Pahomi Mircea, *Academia Dubovnicească de la mănăstirea Putna din secolul al XVIII-lea*, nr. 1, p. 11-21.
- Patraș Eugen, *Minoritățile naționale din Ucraina și statutul lor juridic*, nr. 2, p. 12-22.
- Patraș Eugen, *Statutul juridic al minorităților din Republica Moldova*, nr. 4, p. 35-52.
- Pălvan-Ștefănescu Georgeta, *Vasile Plăvan, gazetar și publicist bucovinean*, nr. 4, p. 33-55.
- Popa Anghel, *Dimitrie Onciul și Societatea academică „Junimea“ din Cernăuți*, nr. 2, p. 27-29.
- Popa Anghel, *Bucovina și Transilvania unite în lupta pentru apărarea românismului*, nr. 4, p. 23-27.
- Popescu-Sireteanu Ion, *Ocuparea treptată a nordului Moldovei și numele Bucovina*, nr. 4, p. 3-16.
- Purici Ștefan, *Un moment din istoricul luptei românilor din orașul Siret pentru învățământul național*, nr. 2, p. 23-26.
- Șapcă Florea, *Particularitățile stăpânirii pământului conform dreptului de preemțiune în Moldova și reflectarea lui în documente referitoare la Bucovina*, nr. 4, p. 16-23.
- Tărășteanu Vasile, *Plaiule, plai răstignit ...*, nr. 1, p. 3-10.

PERSONALITĂȚI ISTORICE ȘI CULTURALE

- Cârlan Nicolae, *Dimitrie Onciul în scrisori adresate lui S.Fl. Marian*, nr. 3, p. 35-40.
- Coșocariu Oltea, *Dimitrie Onciul, istoric modern al României*, nr. 3, p. 31-35.
- Giurcă Gheorghe, *George Tofan – profesorul*, nr. 4, p. 59-69.
- Luceac Ilie, *Unele considerații cu privire la originea familiei pictorului Epaminonda A. Bucevschi*, nr. 3.
- Munteanu Ștefan, *Profesorul Teodor Balan*, nr. 4, p. 54-69.

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Bostan Lora, Grigorc Brândușa, *Proza bucovineană din sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea*, nr. 1, p. 35-41.
- Cârlan Nicolae, *Leca Morariu - folclorist*, nr. 4, p. 79-85.
- Diaconu Mircea A., *Poezia de la „Gândirea”*, nr. 2, p. 35-47.
- ✓ Diaconu Mircea A., *Avatarurile pastelului de la „Gândirea”*, nr. 3, p. 43-49.
- Havriliuc Nicolae, *Mircea Streinul și cotidianul „Suceava”*, nr. 2, p. 48-49.
- ✓ Hostiuc Ștefan, *Gaston Bachelard: între instinctul imaginii și reveria anagogică (II)*, nr. 1, p. 22-34.
- Macovei Antoaneta, *„Un diletant erudit”, Constantin Stamati- Ciurea*, nr. 4, p. 85-91.
- Olaru Nenati Lucia, *Spiritul Bucovinei, o componentă esențială în formarea personalității lui Mihai Eminescu*, nr. 4, p. 91-98.
- Olteanu Vasile, *Coresi Diaconul - 425 ani de la tipărirea „Psaltirii” și a „Liturghierului”*, nr. 2, p. 50-54.
- Olteanu Vasile, *Popa Bratu (1484-1515) de la biserica „Sf. Nicolae” din Șcheii Brașovului - autorul primului text de limba română - 30 noiembrie 1495*, nr. 3, p. 40-43.
- Rachieru Adrian Dinu, *Profiluri poetice: Ion Beldeanu. Poezia provinciei; Constantin Hrebor și „viziunea cuvintelor”; Ion Cozmei și „florul călător”*, nr. 2, p. 55-62.
- Rachieru Adrian Dinu, *Marcel Mureșeanu sau „ironia cordială”*, nr. 3, p. 49-53.

POEZIE

- Hostiuc Ștefan, *Poezii*, nr. 2, p. 63-74.
- Mureșeanu Marcel, *Poezie*, nr. 1, p. 42-45.
- Spătaru Nicolae, *Poezii*, nr. 4, p. 97-105.

LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALĂ

- Nicolae I. Nicolae, *Comentarii literare: Odă (în metru antic), Floare albastră, Glosă de Mihail Eminescu*, nr. 2, p. 75-90.

PROBLEME DE LINGVISTICĂ

- Popescu Ilie, *Îmbinări comparative înregistrate în graiurile moldovenești din regiunea Cernăuți*, nr. 3, p. 53-59.

COLABORĂRI DIN CELĂLALT VEAC

- Teliman Mihai, *Ce sufăr redactorii*, nr. 1, p. 46-48.

TRADUCERI

- Lermontov Mihail, *Poezii*, trad. din rusește de Mircea Lutic.

ANIVERSĂRI CERNĂUȚENE

- Cernov Alexandrina, *Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării*, nr. 3, p. 59-68.
- Galan George, *Școala Normală din Cernăuți (125 de ani de la înființare)*, nr. 1, p. 93-98.
- Grigorovici Radu, *Școala de fizică de la Cernăuți (1918- 1944)*, nr. 1, p. 56-63.
- Grigoroviță Mircea, *Revista de pedagogie (1931-1943)*, nr. 1, p. 86-92.
- Grigoroviță Mircea, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Preliminarii*, nr. 2, p. 120-130.
- Grigoroviță Mircea, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Misiunea educativă și științifică*, nr. 3, p. 68-78.
- Grigoroviță Mircea, *Facultatea de Filozofie și Litere din Cernăuți în perioada interbelică*, nr. 4, p. 105-120.
- Ivanciuc Maria G., Litovcenko Valentin A., Lazarovici Ștefan G., *Școala Normală din Cernăuți: perioada contemporană*, nr. 1, p. 109-115.
- Lutic Mircea, *Eusebie Popovici: un strălucit teolog și un mare istoric al bisericii*, nr. 1, p. 64-75.
- Morărașu Marcel, *Neculai C. Enescu și învățământul normal în Bucovina*, nr. 1, p. 104-108.
- Morărașu Veronica Elena, *Absolveți ai Școlii Normale din Cernăuți: promoția 1938*, nr. 1, p. 99-104.
- Olaru Dragoș, *Contribuții la istoricul creării Catedrei de istorie a românilor la Universitatea din Cernăuți*, nr. 1, p. 76-85.
- Trebiș Vladimir, *Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875- 1940) și importanța sa ecumenică*, nr. 1, p. 49-54.

DOCUMENTE

- Patraș Eugen, *Minoritățile naționale în atenția Consiliului Europei*, nr. 1, p. 116-119.
- * * * *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale*, nr. 1, p. 120-127.

ARTĂ. FOLCLOR. ETNOGRAFIE

- Bostan Grigore C., *Tradițiile populare românești în nordul Bucovinei (unele perspective ale studiului comparat)*, nr. 1, p. 128-138.

ARHIVA BUCOVINEI

- Lutic Mircea, *Institutul de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți. Procese-verbale ale ședințelor ținute în perioada 29 noiembrie 1942 – 22 februarie 1944*, nr. 3, p. 79-99.
- Nandriș Ionică, *Satul nostru Mahala din Bucovina. Înregistrări pentru mai târziu*, București, 1965, nr. 1, p. 139-149.
- Nandriș Ionică, *Din arhiva familiei Nandriș: Satul nostru Mahala din Bucovina. Însemnări pentru mai târziu* (continuare), nr. 2, p. 131-140.
- Nandriș Ionică, *Din arhiva familiei Nandriș: Satul nostru Mahala din Bucovina. Însemnări pentru mai târziu* (continuare), nr. 3, p. 99-108.
- Olaru Dragoș, *Scrisori către Ion Nistor. George Enescu*, nr. 2, p. 152-155.

Scraba Rodica, *Sematismul Societății academice „Junimea” din Cernăuți*, nr. 2, p. 141-152.

CĂRȚI. REVISTE. CONFERINȚE

- Andrieș Teodor, *Mihail Patraș, Dicționar economic rus-român, Chișinău*, Ed. „Gheorghe Asachi”, 1994, nr. 1, p. 153.
- Hostiuc Ștefan, *Tragismul ființei sau vocația jertfei?*, nr. 3, p. 116.
- Purici Ștefan, *Visnik Těntru bukovinoznaustva. Seria istoricina. Vipusk perșii*. Cerniviți, 1993, 192 p.; *Ilie Popescu, Ion Cozmei, „Drumul spre Golgota”*, Iași, Editura Moldova, 1994, 99 p. + 16 anexe, nr. 1, p. 150-152.
- Purici Ștefan, *Problematica istorică bucovineană în paginile revistei „Bukovinski jurnal”*.
- Ștefănescu Ștefan, *Al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice (Montreal, 26 august - 3 septembrie 1995)*, nr. 3, p. 108-111.

PRECIZĂRI

Grigoroviță Mircea, *Maximilian Hacman, ultimul președinte cernăuțean al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, nr. 3, p. 115-116.

RESTITUIRI

* * * *Cronică* (Apud *Anuarul Muzeului Bucovinei*, Cernăuți, 1944, p. 292-296).

Tehnoredactare computerizată:

INFO-TEAM Ltd.

fax: 659.46.26

Tiparul executat la
Tipografia „ARC” SRL

Tel: 211.86.17

Tel/Fax: 615.15.27

ISSN 1222-5606